

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

Τμήμα Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Κοινωνικές Διακρίσεις, Μετανάστευση, Ιδιότητα του Πολίτη

**«Διερεύνηση του ρόλου και της συμμετοχής των γυναικών
στην Εθνική Αντίσταση και στον Εμφύλιο μέσα από
προφορικές μαρτυρίες. Μελέτη περιπτώσεων στην περιοχή
της Θεσσαλίας.»**

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Ιλιάς – Κωνσταντίνα Φίκα

Τριμελής εξεταστική επιτροπή:

Έφη Γαζή, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Επιβλέπουσα

Εμμανουήλ Σπυριδάκης, Αναπληρωτής Καθηγητής, Μέλος

Λάμπρος Μπαλτσιώτης, Εντεταλμένος διδασκαλίας στο Πάντειο Πανεπιστήμιο και
στο Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, Μέλος

Συνολικός αριθμός λέξεων: 21.916

Κόρινθος, 22 Σεπτεμβρίου 2017

Copyright © 2017 Ιλιάς – Κωνσταντίνα Φίκα

Με την επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All Rights Reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας έκδοσης, εξολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση των μελετών για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τους συγγραφείς. Οι απόψεις και τα συμπεράσματα των κειμένων εκφράζουν τους συγγραφείς και μόνο

*Στη γιαγιά μου,
Ιλιάδα Χαλκιά
Επονίτισσα,
Κρυπτογράφο του ΔΣΕ,
Πολιτική πρόσφυγα στην Πολωνία*

Ευχαριστίες

*«Μιλώ για κάποιες που ζήσανε αλλιώς
και που έτυχε στις μέρες τους να 'ρθουν τα πίσω- μπρος
που κάνανε πράγματα αντρίκια και ζεστά,
που εκείνες τα πιστέψαν για σωστά.*

*Που δώσαν την ψυχή τους, που ήταν πάντα εκεί
Και τώρα σκοτάδι και απέραντη σιωπή...» (Το Εμβατήριο της σιωπήςΛ.
Κηλαηδόνης,1990)*

Αφορμή για την παρούσα αποτέλεσε η ανάγκη απότισης ενός φόρου τιμής στους χιλιάδες ανθρώπους που «μπλέχτηκαν» στην Εθνική Αντίσταση και σε ότι ακολούθησε... Πλήρωσαν βαριά το τίμημα των επιλογών τους, φυλακή, εξορία, πολιτική προσφυγιά, διασπάσεις κ.α., χωρίς να χάσουν τα πολιτικά και κοινωνικά τους αντανακλαστικά.

Όταν ένα εγχείρημα συγγραφής, έστω και στο επίπεδο μιας διπλωματικής φτάνει στο τέλος του η ανάγκη να ευχαριστήσει κανείς όλους αυτούς που συνέβαλαν στη προσπάθεια είναι μεγάλη. Δύσκολη και αμήχανη η στιγμή των ευχαριστιών, ελλοχεύει ο κίνδυνος να ξεχάσεις κάποιον ή η σειρά αναφοράς να δώσει λανθασμένη εντύπωση. Για να αποφευχθεί κάτι τέτοιο να ξεκαθαρίσω εξ αρχής ότι όλοι όσους θα αναφέρω συνέβαλλαν καθοριστικά στην εκπόνηση της παρούσας εργασίας.

Πρώτα από όλους θα ήθελα να ευχαριστήσω όλες τις αφηγήτριες, όχι μόνο για τις μαρτυρίες, αλλά για το ήθος, τις αξίες και τα ιδανικά που μας μεταλαμπαδεύουν. Ελπίζω και εύχομαι ο τρόπος που διαχειρίστηκα τα όσα μου εμπιστεύτηκαν, να είναι αντάξιος όλων όσων προσέφεραν. Λυπάμαι που δεν πρόλαβα να γνωρίσω από κοντά τις Κατίνα Τσιάρα-Πατσιούρα και Λένω Πατσιατζή-Γουγουλιά.

Ένα πολύ μεγάλο ευχαριστώ οφείλω στον ιστορικό ερευνητή, κύριο Δημήτρη Μπάρμπα. Ξεκινώντας πέρυσι το καλοκαίρι την έρευνα για την εργασία, αντιμετώπισα το μεγάλο πρόβλημα εύρεσης προφορικών μαρτυριών. Πολλοί από αυτούς που συμμετείχαν στα γεγονότα που θέλησα να ερευνήσω δεν βρίσκονται πια στη ζωή ή τα προβλήματα υγείας που αντιμετωπίζουν δεν τους επιτρέπουν να δώσουν συνέντευξη. Ο κύριος Μπάρμπα μου έκανε τη μεγάλη τιμή να μου εμπιστευτεί τέσσερις αδημοσίευτες μαρτυρίες, που είχε στο προσωπικό του αρχείο.

Οι ευχαριστίες μου στους καθηγητές του τμήματος, δεν περιορίζονται στην εκπόνηση της παρούσας εργασίας. Ένα μεγάλο ευχαριστώ σε όλα τα μέλη της Γενικής Συνέλευσης του τμήματος, που έκαναν δεκτές τις δύο αιτήσεις μου για αναστολή σπουδών, λόγω επαγγελματικών υποχρεώσεων, χωρίς την αρωγή τους θα μου ήταν ανέφικτο να

ολοκληρώσω το μεταπτυχιακό. Για την αποδοχή του θέματος, την καθοδήγηση και τη βοήθεια στην εκπόνηση της εργασίας θα ήθελα να ευχαριστήσω την επόπτρια μου, αναπληρώτρια καθηγήτρια, κυρία Έφη Γαζή. Ακόμα ένα ευχαριστώ χρωστάω στον αναπληρωτή καθηγητή, κύριο Εμμανουήλ Σπυριδάκη, το ντοκιμαντέρ της Αλίντας Δημητρίου, που προέβαλε στα πλαίσια του μαθήματος «ποιοτικές έρευνες», αποτέλεσε την αφορμή για την εκπόνηση εργασίας.

Περίληψη

Σκοπός της παρούσας έρευνας είναι να δοθούν απαντήσεις σε ερωτήματα που αφορούν τον τρόπο και τους λόγους ένταξης των γυναικών στην αντίσταση και αργότερα στον εμφύλιο, την ισότητα ευκαιριών ανάμεσα σε γυναίκες και άντρες, τις πιθανές προκαταλήψεις απέναντι στο φύλο, τον κοινωνικό ρόλο που επιτέλεσαν οι αντιστασιακές οργανώσεις την περίοδο της κατοχής, την πρόσληψη του φόβου και του κινδύνου την περίοδο της Αντίστασης και του εμφυλίου. Αρχικά θεωρήθηκε σκόπιμο να γίνει μια αναφορά στο γενικό και στο τοπικό ιστορικό πλαίσιο της εποχής που μελετάται. Με γνώμονα το γεγονός ότι η εργασία βασίζεται στην ιστορική μνήμη είναι αναγκαία μια προσπάθεια αποσαφήνισης της έννοιας. Ακολουθεί η ανασκόπηση της συμβολής των γυναικών στην Εθνική Αντίσταση και της συμμετοχής τους στον εμφύλιο. Η απάντηση των ερωτημάτων που τέθηκαν βασίστηκε σε πηγές προφορικής ιστορίας και πιο συγκεκριμένα χρησιμοποιήθηκαν οι μαρτυρίες πέντε (5) γυναικών που συμμετείχαν στην Αντίσταση και τον Εμφύλιο. Από την ανάλυση των μαρτυριών προέκυψε ότι ο τρόπος ζωής των γυναικών άλλαξε άρδην με τη συμμετοχή τους στην Αντίσταση, την περίοδο αυτή έγιναν τεράστια βήματα στη γυναικεία χειραφέτηση. Οι αντιστασιακές οργανώσεις επιτέλεσαν τεράστιο έργο στην πρόοδο του λαού, Βοήθησαν και υποστήριξαν τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης. Η ένταξη τους στη «λογική» του εμφυλίου έγινε την περίοδο που η λευκή τρομοκρατία κυριαρχούσε, το πέρασμα στη μάχιμη δράση ήταν η μόνη επιλογή για την προάσπιση της ζωής και της αξιοπρέπειας. Όλες τους πιστέψαν βαθιά στο δίκαιο του αγώνα τους και στην ηθική τους υπεροχή έναντι των αντιπάλων.

Λέξεις κλειδιά: κατοχή, Εθνική Αντίσταση, Εμφύλιος, ιστορική μνήμη, διαγενεακή μνήμη, γυναίκες και πόλεμο.

Abstract

The purpose of this research is to provide answers to questions concerning the method and reasons of women's integration into the Resistance and later the Civil War, the equal opportunities for women and men, possible gender prejudices, the social role played by the Resistance organizations during the occupation, the intake of fear and danger during the period of the Resistance and the Civil War. It was deemed appropriate to first make a reference to the historical context of the period (both general and local), which is studied in this paper. Due to the fact that this research is based on historical memory, an effort to clarify that concept is required. A review of women's contribution to the National Resistance and their participation in the Civil War follows. The results presented in this research were based on primary sources of oral history, more specifically, on the testimonies of five (5) women who participated both in the Resistance as well as in the Civil War. The analysis of these testimonies has revealed that the women's way of life changed radically with their participation in the Resistance. At that time, tremendous steps were made towards women's emancipation. Resistance organizations did tremendous work on the people's progress, helped and supported the improvement of living conditions. Their inclusion in Civil War "thinking" was at the time when white terrorism prevailed, and their passage to combat action was the only choice they had to defend their life and dignity. All of them deeply believed that their struggle was just and that they were morally superior to their opponents.

Key words: occupation, National Resistance, Civil War, historical memory, intergenerational memory, women and war

Περιεχόμενα

Αρκτικόλεξα.....	ix
1ο Κεφάλαιο: Εισαγωγικό Κεφάλαιο.....	1
Εισαγωγή.....	1
Ιστορική Μνήμη.....	4
Διερεύνηση της ιστορικής μνήμης στην Ελλάδα.....	7
Διαγενεακή μνήμη & τραύμα.....	9
2ο Κεφάλαιο: Γεγονοτολογικό Κεφάλαιο.....	11
1. Κατοχή και Αντίσταση.....	11
1.1. Το Θέατρο του Βουνού.....	16
1.2. Η συμμετοχή των γυναικών στην Εθνική Αντίσταση.....	19
1.3. Η Αντίσταση στη Θεσσαλία.....	24
1.4. Η συμμετοχή των γυναικών στην Αντίσταση της Θεσσαλίας.....	27
2. Τα Δεκεμβριανά.....	29
3. Ο Εμφύλιος Πόλεμος.....	30
3.1. Ο Εμφύλιος στη Θεσσαλία.....	34
3.2. Οι γυναίκες στο Εμφύλιο φυλακισμένες και εξόριστες.....	36
3.3. Οι γυναίκες στο Δημοκρατικό Στρατό.....	37
3.4. Η στρατολογία των γυναικών στον ΔΣΕ.....	40
3.5. Η Συναδέλφωση.....	43
3.6. Η Καθαριότητα.....	45
3.7. Οι υγειονομικές υπηρεσίες.....	45
3.8. Οι Υπηρεσίες Διαβιβάσεων.....	46
3.9. Οι λιποταξίες.....	47
Ιλιάδα Χαλκιά-Παλιούρα - Σχόλια αφήγησης.....	48
Νίτσα Τσάπανου-Τάσου – Σχόλια Αφήγησης.....	54
Αλεξάνδρα Γκούθα- Κατσιαμάκα - Σχόλια Αφήγησης.....	56
Κατίνα Τσιάρα- Πατσιούρα - Σχόλια Αφήγησης.....	58
Λένω Πατσιατζή-Γουγουλιά – Σχόλια Αφήγησης.....	59
Συμπεράσματα.....	60
Επίμετρο.....	63
Πηγές.....	65
Πρωτογενείς Πηγές.....	65
Δευτερογενείς Πηγές:.....	66
Βιβλιογραφία.....	67
Παράρτημα.....	73

Ο «δωδεκάλογος της Νεολαίας της ΕΠΟΝ»	73
Καθοδηγητικό κείμενο της ΕΠΟΝ όπου τονίζεται η σημασία της γυναικείας συμμετοχής.....	74
Οι εκδοτικοί οίκοι την περίοδο της Κατοχής.....	75
Προκηρύξεις της ΕΠΟΝ, που συνδέουν την Αντίσταση με την Επανάσταση του 1821.....	75
Οι γυναίκες Αξιωματικοί του ΔΣΕ	77
Μαρτυρία Ιλιάδα Χαλκιά.....	77
Βιογραφικό Ιλιάδας Χαλκιά.....	87
Υλικό που παραχώρησε η Ιλιάδα Χαλκιά για τη συμμετοχή της στην Αντίσταση	88
Μαρτυρία Νίτσα Τσάπανου – Τάσιου	89
Βιογραφικό Νίτσας Τσάπανου- Τάσου.....	95
Μαρτυρία Αλεξάνδρα Γκούθα – Κατσιαμάκα.....	96
Μαρτυρία: Κατίνα Τσιάρα- Πατσούρα.....	100
Μαρτυρία Λένω Πατσιατζή – Γουγουλιά.....	101

Αρκτικόλεξα

ΓΑΑ: Γενικό Αρχηγείο Ανταρτών

ΔΣΕ: Δημοκρατικός Στρατός Ελλάδας

ΕΑ: Εθνική Αλληλεγγύη

ΕΑΜ: Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο

ΕΒΕΝ: Ένωσις Βασιλοφρόνων Εθνικιστών Νέων

ΕΔΕΣ: Εθνικός Δημοκρατικός Ελληνικός Σύνδεσμος

ΕΚΚΑ: Εθνική και Κοινωνική Απελευθέρωσις

ΕΛΑΣ: Ελληνικός Λαϊκός Απελευθερωτικός Στρατός

ΕΠΟΝ: Ενιαία Πανελλαδική Οργάνωση Νέων

ΕΣΣΔ: Ένωση Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών

ΗΠΑ: Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής

ΘΙΛ: Θεσσαλικός Ιερός Λόχος

ΚΕ: Κεντρική Επιτροπή

ΚΚΕ: Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας

ΜΑΥ: Μονάδες Ασφαλείας Υπαίθρου

ΟΔΕΚ: Ομάδες Δημοκρατών Ενόπλων Καταδιωκόμενων

ΟΚΝΕ: Ομοσπονδία Κομμουνιστικών Νεολαίων Ελλάδας

ΠΔΕΓ: Πανελλαδική Δημοκρατική Ένωση Γυναικών

ΠΕΕΑ: Πολιτική Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης

ΑFΖ: Antifasiste Front Zena

1ο Κεφάλαιο: Εισαγωγικό Κεφάλαιο

Εισαγωγή

Εικόνα 1¹

Η παρούσα διπλωματική εργασία διενεργείται στα πλαίσια του μεταπτυχιακού προγράμματος σπουδών «Κοινωνικές Διακρίσεις Μετανάστευση και Ιδιότητα του πολίτη» του τμήματος Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου. Αφορμή για την εκπόνηση της αποτέλεσε η ανάγκη διάσωσης της ιστορικής μνήμης. Ο Φίλιππος Ηλιού είχε γράψει « Στα δικαιώματα του πολίτη θα πρέπει να ανήκει και το δικαίωμα να γνωρίζει την ιστορία του...», στο πνεύμα αυτό λοιπόν θα επιχειρηθεί η καταγραφή της μέσα από τις μαρτυρίες γυναικών για την κατοχή, την Εθνική Αντίσταση και τον Εμφύλιο Πόλεμο.

Αρχικά θεωρήθηκε σκόπιμο να γίνει μια αναφορά στο ιστορικό πλαίσιο της εποχής που μελετάται ξεκινώντας από την αρχή της Κατοχής μέχρι και το τέλος του Εμφυλίου Πολέμου (1941-1949). Οι περιγραφές των αφηγητριών εντάσσονται χωρικά στο μεγαλύτερο μέρος τους στην ευρύτερη περιοχή της Θεσσαλίας, όπου η αναφορά στη στελέχωση, τη δομή και τη δράση της Εθνικής Αντίστασης και στη συνέχεια του ΔΣΕ στη Θεσσαλία κρίθηκε απαραίτητη. Μια άλλη έκφανση της αντίστασης αποτέλεσε το «Θέατρο του Βουνού», σε αυτή την πτυχή γίνεται ξεχωριστή αναφορά, λόγω της συμμετοχής μιας εκ των αφηγητριών και των αναφορών δύο άλλων. Με γνώμονα το

¹ Γυναίκες σε διαδήλωση στην Αθήνα το Καλοκαίρι του 1945 Πηγή: Κίνηση Γυναίκα στην Αντίσταση Αθήνα 1982

γεγονός ότι η εργασία βασίζεται στην ιστορική μνήμη είναι αναγκαία μια προσπάθεια αποσαφήνισης της έννοιας. Ακολουθεί η ανασκόπηση της συμβολής των γυναικών στην Εθνική Αντίσταση και της συμμετοχής τους στον εμφύλιο.

Η παρούσα μελέτη επιχειρεί να δώσει απαντήσεις σε ερωτήματα που αφορούν τον τρόπο και τους λόγους ένταξης των γυναικών στην αντίσταση, την ισότητα ευκαιριών ανάμεσα σε γυναίκες και άντρες, τις πιθανές προκαταλήψεις απέναντι στο φύλο, τον κοινωνικό ρόλο που επιτέλεσαν οι αντιστασιακές οργανώσεις την περίοδο της κατοχής, την πρόσληψη του φόβου και του κινδύνου την περίοδο της Αντίστασης, τους λόγους και τον τρόπο εμπλοκής των γυναικών στον εμφύλιο, την ύπαρξη ή όχι αλλαγής των συναισθημάτων τους στο «δεύτερο» αντάρτικο.

Η απάντηση των ερωτημάτων που τέθηκαν βασίστηκε σε πηγές προφορικής ιστορίας. Η ερμηνεία των αφηγήσεων έγινε από ιστορική οπτική με προσπάθεια ενσωμάτωσης της ανθρωπολογικής διάστασης, στο βαθμό που αυτό καθίσταντο δυνατό. Η χρήση κλασικών ανθρωπολογικών εργαλείων, όπως η συμμετοχική παρατήρηση, είναι ανέφικτη. Οι δυνατότητες χρήσης της αναδρομικής ανθρωπολογίας είναι περιορισμένες, όταν η πληθυσμιακή ομάδα στόχος είναι σχετικά μεγάλη, όπως στη παρούσα εργασία. Η διάκριση των προσωπικών απόψεων από τις κοινωνικές αξίες διενεργήθηκε μέσω της διασταύρωσης των αφηγήσεων με γραπτό πρωτογενές υλικό, το οποίο παρατίθεται κυρίως στην ενότητα της εργασίας που διερευνά τη συμμετοχή των γυναικών στο Δημοκρατικό Στρατό. Μελετώντας την ανθρωπολογική διάσταση των ιστορικών δεδομένων καθίσταται δυνατή η ενσωμάτωση σ' αυτά της φωνής των αφανών πρωταγωνιστών τους, γίνεται μια προσπάθεια διεύρυνσης των ανθρωπολογικών μελετών σε περιόδους κρίσης (Μπουσχότεν,1997:13-19).

Επιλέχθηκε η διεξαγωγή ποιοτική έρευνα. Ο μικρός πληθυσμός του δείγματος δεν δίνει τη δυνατότητα της γενίκευσης βοηθά όμως να εμβαθύνουμε και να αναδείξουμε πτυχές του θέματος που δεν θα αναδεικνύονταν μέσα από μια ποσοτική έρευνα. Για τη διεξαγωγή της έρευνας χρησιμοποιήθηκε η τεχνική της συνέντευξης. Η συνέντευξη αποτελεί αυτοτελή μέθοδο για τη συλλογή ερευνητικών δεδομένων. Μπορεί να οριστεί ως μιας μορφής επικοινωνία μεταξύ δύο προσώπων, με σκοπό τη συλλογή συγκεκριμένων πληροφοριών (Βαμβουκας,2002). Η απάντηση των ερωτημάτων που τέθηκαν παραπάνω βασίστηκε σε πηγές προφορικής ιστορίας και πιο συγκεκριμένα χρησιμοποιήθηκαν πέντε (5) μαρτυρίες.

Η πρώτη μαρτυρία είναι της Ιλιάδας Παλιούρα Χαλκιά από τις Σπαθάδες Καλαμπάκας Η ίδια δέχτηκε με μεγάλη προθυμία και χαρά να δώσει συνέντευξη, θεώρησε τιμητικό

για εκείνη να μπορέσει να βοηθήσει μιλώντας γι' αυτά που έζησε και θυμάται. Στη διάρκεια της συνέντευξης τηρήθηκαν οι αρχές της μεθόδου εξιστόρησης της ζωής, στην πρώτη φάση, της κύρια αφήγησης δόθηκε στην αφηγήτρια ο χρόνος να ολοκληρώσει την αφήγηση της, χωρίς παρεμβολές και με μόνο όρο την χρονική περίοδο εξιστόρησης (Κατοχή –Αντίσταση & εμφύλιος 1941-49). Ακολούθησε η φάση των παρεπόμενων ερωτήσεων με στόχο τη συνέχιση της αφήγησης, κλείνοντας έγιναν κάποιες ελεύθερες ερωτήσεις (Τσιώλης, 2006). Η συνέντευξη δόθηκε στην ερευνήτρια σε δύο φάσεις, φθινόπωρο 2015 (με βιντεοσκόπηση) και φθινόπωρο 2016 (με ψηφιακή μαγνητοφώνηση). Διάφορα στοιχεία συμπληρώθηκαν αργότερα σε τηλεφωνικές και διαζώσης επαφές της ερευνήτριας με την αφηγήτρια, με πρωτοβουλία άλλες φορές της μιας και άλλες της άλλης.

Οι υπόλοιπες 4 μαρτυρίες παραχωρήθηκαν στην ερευνήτρια από τον κ. Δημήτρη Μπάρμπα πρώην υπεύθυνο του Μουσείου Εθνικής Αντίστασης Λάρισας. Τις μαρτυρίες τις έχει συλλέξει ο ίδιος από το 1998 – 2013. Οι μαρτυρίες των Νίτσας Τσάπανου – Τάσου, Αλεξάνδρας Γκούθα – Κατσιαμάκα και Κατίνας Τσιάρα – Πατσούρα ήταν βιντεοσκοπημένες σε ψηφιακή μορφή, ενώ η μαρτυρία της Λένως Πατσιατζή – Γουγουλιά μαγνητοφωνημένη σε αναλογική μορφή (2 κασέτες). Οι δύο από τις αφηγήτριες Λένω Πατσιατζή – Γουγουλιά από τους Γόνους Λάρισας και Κατίνα Τσιάρα- Πατσούρα από την Τερψιθέα δεν βρίσκονται πια στη ζωή.

Έγινε προσπάθεια προσέγγισης των άλλων δύο, η Αλεξάνδρα Γκούθα από τους Γόνους Λάρισας αρνήθηκε τη συνάντηση, λέγοντας ότι η υγεία της δεν το επιτρέπει, αλλά έδωσε τη συγκατάθεση της για τη χρήση του υλικού μέσω τηλεφωνικής επικοινωνίας «...*Εγώ ότι είπα το είπα στον Τάκη για να το κάνει ότι θέλει, για να στο δίνει σε εμπιστεύεται. Έμαθα και την ιστορία των δικών σου... Για να σου πω άλλα δε θυμάμαι... πέρασαν πια πολλά χρόνια, ότι της ρώτα τον Τάκη ξέρει καλύτερα...*».

Η Νίτσα Τσάπανου – Τάσιου από την Κρασιά Ολύμπου Λάρισας δέχτηκε μέσω τηλεφώνου να απαντήσει σε ερωτήσεις της ερευνήτριας, οι ερωτήσεις και οι απαντήσεις παρατίθενται στο παράρτημα μαζί με τη μαρτυρία. Παρέπεμψε ακόμη για περαιτέρω πληροφορίες στο βιβλίο της «*Με τον ασύρματο της 123^{ης} ταξιαρχίας του Δημοκρατικού Στρατού στον Ολυμπο Τα γεγονότα όπως τα έζησα*».

Όλες οι αφηγήσεις παρατίθενται αναλλοίωτες ως προς το περιεχόμενο, αλλά με τέτοια μορφή ώστε να έχουν συνοχή και χρονική ακολουθία (Τσιώλης, 2006). Οι συνεντεύξεις είτε βιντεοσκοπήθηκαν, είτε μαγνητοφωνήθηκαν, η μεταγραφή τους σε κείμενο έγινε από την ερευνήτρια. Η μαγνητοφωνημένη συνέντευξη, πριν τη μεταγραφή της σε κείμενο,

ψηφιοποιήθηκε για να διασωθεί από τη φθορά.

Τα γεγονότα που περιγράφονται στις μαρτυρίες δεν δύνανται να συγκροτήσουν ένα γενικό ερευνητικό σχήμα για την Αντίσταση και τον εμφύλιο. Η καταγραφή και η ερμηνεία τους είναι χρήσιμες στο μέτρο που οι μαρτυρίες περιλαμβάνουν υποκειμενικές ερμηνείες συλλογικά αποδεχτές. Οι αφηγήτριες ενδέχεται να αποτυπώσουν κοινές εμπειρίες, ιδωμένες μέσα από προσωπικά βιώματα, με έντονα προσωπικά στοιχεία στη διατύπωση τους. Τα γεγονότα περιγράφονται πολλά χρόνια μετά τη δράση των πρωταγωνιστριών, οι ίδιες προσλαμβάνουν την ιστορία από ορισμένη θέση και απόσταση και μπορούν να τοποθετηθούν στην κατηγορία των λαϊκών συλλογικοτήτων (Παπαγιάννη, 2005:9).

Θα ήταν καλό να τονιστεί ότι η έρευνα της προφορικής ιστορίας υπερβαίνει την αναζήτηση της ιστορικής αλήθειας. Η «αντικειμενική» πραγματικότητα είναι αδύνατο να αναζητείται μέσα από μαρτυρίες, ιδιαίτερα για την ταραγμένη περίοδο της δεκαετίας του 1940. Οι μαρτυρίες όμως αποτελούν ένα πολύ χρήσιμο εργαλείο στη διερεύνηση των κοινωνικών σχέσεων, της καθημερινότητας των λόγων και των αιτιών που οδήγησαν τα άτομα σε συγκεκριμένες ενέργειες ή επιλογές.

Ιστορική Μνήμη

«μνήμη η [mnimi]030^a :1^a η ικανότητα του εγκεφάλου να διατηρεί γνώσεις ή εντυπώσεις και να τις ανακαλεί όταν θέλει ...1^b το τμήμα του εγκεφάλου στο οποίο διατηρούνται οι γνώσεις ή οι εντυπώσεις... 2 ανάμνηση: οι μνήμες του λαού/ του έθνους. Γέροι βυθισμένοι στις μνήμες τους.|| η ανάμνηση ορισμένου νεκρού: Γιορτή για τη ~ ενός αγίου...[λογ. < αρχ. μνήμη (1γ: σημδ. Αγγλ. Memory)] » (Ινστιτούτο νεοελληνικών σπουδών, 1998: 864)

Η ιστορία δεν έχει ούτε αρχή, ούτε τέλος, δεν αποτελεί ένα μέσο για να καθησυχάσουν οι άνθρωποι τις βεβαιότητες τους. Ο άνθρωπος έχει ανάγκη την ιστορία ως ένα διάλειμμα, μια ανάπαυλα, από τους γρήγορους ρυθμούς του παρόντος, μέσα από μια προσπάθεια διάσωσης του παρελθόντος και της χρονικότητας. Ζητούμενο διεκδίκησης αποτελεί μια ιστορία χωρίς τέλος, μια ιστορία ανοιχτή σε όλους, που ο καθένας μπορεί να διατρέξει ελεύθερα (Boucheron, 2017:61-62).

Η προφορική ιστορία σχετίζεται με τους κοινωνικούς σκοπούς της ιστορίας, θα μπορούσε

να ειπωθεί ότι αποτελεί την καταγραφή της ιστορίας «από τα κάτω». Μέσα από την προφορική ιστορία μετατίθεται το κέντρο βάρους πολλών ιστορικών κλάδων. Για παράδειγμα, οι ερευνητές της πολιτικής ιστορίας μπορούν να πλησιάσουν έναν συντηρητικό εργάτη, έναν άνθρωπο που δεν ασχολείται με τα συνδικαλιστικά του κλάδου του και δεν εκφέρει δημόσια γνώμη και άποψη, με την ελπίδα να κατανοήσουν και τη δική του οπτική, που δεν έχει καταγραφεί σε εφημερίδες ή οργανώσεις. Η ιστορία γίνεται πιο δημοκρατική, δομείται γύρω από τους ανθρώπους, αναδεικνύει ήρωες από το ανώνυμο πλήθος, τα στεγανά μεταξύ χρονογράφων και ακροατηρίου διαλύονται. Ενισχύεται η αυτοπεποίθηση των λιγότερο προνομιούχων, ιδιαίτερα των ηλικιωμένων. Αναπτύσσεται η επικοινωνία και η κατανόηση μεταξύ των γενεών. Το κοινωνικό νόημα της ιστορίας μεταμορφώνεται ριζικά (Thompson, 2008).

Δεν υπάρχουν επιστημονικά στοιχεία που να αποδεικνύουν ότι οι γυναίκες και οι άνδρες έχουν διαφορετικές μνημονικές λειτουργίες, υπάρχουν όμως μελέτες που δείχνουν διαφορές στην κωδικοποίηση της μνήμης. Έχει παρατηρηθεί ότι οι γυναίκες θυμούνται πιο εύκολα λεπτομέρειες της οικογενειακής και οικιακής ζωής, σε σχέση με τους άντρες. Αυτό ίσως εξηγείται από το γεγονός ότι στο δυτικό πολιτισμό οι γυναίκες έχουν κοινωνικοποιηθεί ώστε να δίνουν μεγάλη σημασία στις στενές προσωπικές σχέσεις. Ενώ οι άντρες συνηθίζουν να τοποθετούν τον εαυτό τους στο κέντρο της αφήγησης τους, οι γυναίκες προτιμούν να τον τοποθετούν στον ιστό των σχέσεων που αφηγούνται. Από όλα τα παραπάνω συμπεραίνεται ότι οι διαφορές στον τρόπο ανάκλησης της μνήμης οφείλονται κυρίως στην έμφυλη κοινωνικοποίηση και φαίνεται να υποχωρούν όσο ο ρόλος των γυναικών στη δημόσια ζωή διευρύνεται (Abrams, 2010:130-131). Η διεύρυνση αυτή του κοινωνικού ρόλου της γυναίκας αποτέλεσε και το βασικό πεδίο αναφοράς των περισσότερων ιστορικών ερευνών για τις γυναίκες, οι οποίες στην πλειονότητα τους ασχολούνται με τον πολιτικό τους αγώνα για ίσα δικαιώματα και ιδιαίτερα με τα εκλογικά δικαιώματα (Thompson, 2008:33).

Ο πόλεμος ως περίοδος κοινωνικών αλλαγών κίνησε το ενδιαφέρον των ιστορικών σε σχέση με το ρόλο της γυναίκας. Οι γυναίκες σε περιόδους πολέμων αντικατέστησαν τους άντρες στα εργοστάσια, αλλά και πολέμησαν μαζί τους στην αντίσταση. Οι πολιτικοποιημένες γυναίκες συνήθως δρούσαν σε ένα περιβάλλον με αυστηρή διάκριση ρόλων, παρόλο αυτά έχουν έντονη την ανάμνηση της ελευθερίας κινήσεων. Οι αναμνήσεις χαράς, ελευθερίας και συμμετοχής των «ηρωίδων», που βρέθηκαν κοντά στην πρώτη γραμμή, έρχεται σε αντιδιαστολή με τις αναμνήσεις όσων επέμειναν στωικά και συνέχισαν τη ζωή τους μετά το τέλος τους χωρίς να νιώσουν κάποια αλλαγή

(Thompson, 2008:150).

Ο τρόπος που οι ιστορικοί περιγράφουν την ιστορία διαφέρει από τον τρόπο που τη βίωσαν τα πρόσωπα που εμπλέκονται σε αυτή (Πασσερίνι,1998:9). Τα τελευταία χρόνια η ιστορία εστιάζει, μελετά και προσεγγίζει άλλες πηγές, απομακρύνεται από τη μελέτη σημειώντων προσώπων, υποκείμενα της μελέτης γίνονται συλλογικότητες που θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν αφανείς. Μελετώνται οι συλλογικές μορφές της υποκειμενικότητας, της ικανότητας του ατόμου να αυτενεργεί, έστω και υπακούοντας σε υλικούς και πολιτισμικούς περιορισμούς ((Πασσερίνι,1998:15-17).

Ο προφορικός λόγος είναι δυνατό να δώσει στον ερευνητή στοιχεία που δε θα μπορούσε να έχει από το γραπτό. Από τις ηχογραφήσεις μπορεί να μελετηθεί η ικανότητα και ο τρόπος έκφρασης των ανθρώπων κάθε κοινωνικής τάξης. Μέσα από την παρουσίαση μαγνητοφωνημένων συνεντεύξεων επετεύχθη η ενδελεχής μελέτη της γλώσσας των απλών ανθρώπων και εντοπίστηκαν τα επιχειρήματα να αντικρουστεί η επικρατούσα, ιδίως μεταξύ των εκπαιδευτικών, άποψη του Bernstein ότι η γλώσσα της εργατικής τάξης επιτρέπει μόνο απλές μορφές σκέψης (Thompson, 2008:50).

Η προφορική ιστορία μας προσφέρει καταγεγραμμένες με εικόνα και ήχο (μαγνητοφωνημένες ή βιντεοσκοπημένες) αναμνήσεις που ανεξάρτητα από το ενδιαφέρον τους, ενέχουν συναισθηματική γοητεία. Ζητούμενο αποτελεί η διερεύνηση αυτών που θυμούνται οι απλοί άνθρωποι από τα σημαντικά γεγονότα και όχι αν θυμούνται αυτά που κατά γενική ομολογία θα έπρεπε. Το ενδιαφέρον του ιστορικού που θα χρησιμοποιήσει τις προφορικές μαρτυρίες πρέπει να στρέφεται περισσότερο στην ανασύσταση της βιωμένης εμπειρίας και όχι στην ανασύσταση των συμβάντων και σε αυτή την περίπτωση όμως έχει να αντιμετωπίσει την προβληματική αν η μνήμη είναι βιωμένη ή κατασκευασμένη από τον επικρατούντα μύθο (Hobsbawm,1998:251-254).

Οι αφηγήσεις ζωής που αναφέρονται σε περιόδους διακρατικού ή εμφυλίου πολέμου εμπίπτουν σε αυτή την προβληματική, με αποτέλεσμα άλλες αφηγήσεις να επιβεβαιώνουν τον επίσημο μύθο και άλλες να τον ανατρέπουν. Ο πόλεμος αποτελεί μια ιδιαίτερη περίοδο, πολλά από τα δεδομένα της ζωής ανατρέπονται, μετά το τέλος του οι νικητές δημιουργούν αφηγήματα που τους εξυμνούν και μειώνουν τους ηττημένους (Μπούσχοτεν,2002:138-139). Οι ερευνητές προφορικής ιστορίας συχνά καλούνται να εργαστούν με άτομα που βίωσαν τραυματικές εμπειρίες προσωπικού ή παγκόσμιου βεληγεκούς (π.χ. Ολοκαύτωμα 1941- 45). Είναι κοινώς αποδεχτό ότι οι τραυματικές εμπειρίες εντυπώνονται στη μνήμη διαφορετικά από τις καθημερινές, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι υπάρχει μια γραμμική σχέση τραύματος και μνήμης. Ορισμένα άτομα

μπορούν να ανακαλέσουν ένα γεγονός συναισθηματικής φόρτισης και να το περιγράψουν με ακρίβεια, ενώ άλλα απωθούν τις επώδυνες αναμνήσεις μέσω ενός μηχανισμού άμυνας του οργανισμού (Abrams, 2010:132-133). Η σημασία ενός βιωμένου γεγονότος τέτοιας έντασης που δεν επιτρέπει την καταγραφή του δεν μπορεί να διερευνηθεί μέσω της μαρτυρίας, γιατί δεν μπορεί να υπάρξει μαρτυρία. Το τραύμα οδηγεί το άτομο να βρει άλλους τρόπους ώστε να κατανοήσει και να αντιληφθεί το ανάκουστο (Βιδάλη,2002:130-131).

Η συναισθηματική φόρτιση του αφηγητή είναι αναμενόμενη και συχνή στη διάρκεια ανάκλησης τραυματικών εμπειριών, δεν είναι όμως σπάνιες οι περιπτώσεις αποστασιοποιημένης αφήγησης, χωρίς ιδιαίτερη συναισθηματική εμπλοκή. Όποιος και αν είναι ο τρόπος έκφρασης μιας τραυματικής εμπειρίας γίνεται φανερό η ανάγκη που έχουν οι επιζήσαντες να πουν την ιστορία τους, για να αντιμετωπίσουν τις αναμνήσεις τους (Abrams, 2010:136). Η μνήμη και η κατάθεση της εκλαμβάνεται από τον αφηγητή ως αντίσταση, ενώ η σιωπή ως υποταγή στις πληγές που δημιουργήθηκαν από τραυματικά βιώματα (Πασσερίνι,1998:9).

Διερεύνηση της ιστορικής μνήμης στην Ελλάδα

Στην Ελλάδα η καταγραφή της προφορικής ιστορίας ξεκίνησε πολύ πρόσφατα με αποτέλεσμα οι πρώτες καταγραφές να αναφέρονται από το 1940 και μετά. Συγκεκριμένες κοινωνικοπολιτικές συνθήκες έβαζαν εμπόδια στις προφορικές καταγραφές για την περίοδο της Κατοχής, της Εθνικής αντίστασης και του Εμφυλίου, η ιστορία υπήρξε πυκνή και το στίγμα του εμφυλίου βαρύ. Για τους «χαμένους» οι διώξεις σταμάτησαν ουσιαστικά με τη Μεταπολίτευση (1974). Η αύξηση των μαρτυριών συνδέεται με την αναγνώριση της Εθνικής Αντίστασης (1982), αλλά και την πτώση των καθεστώτων του «υπαρκτού σοσιαλισμού» στην Ανατολική Ευρώπη (Βερβενιώτη,2002).

Οι προφορικές μαρτυρίες των γυναικών έδωσαν την ευκαιρία για την ανάδυση των «άφωνων» προσώπων της ιστορίας. Παρά την αναμφισβήτητη συμμετοχή των γυναικών στην Αντίσταση και τον Εμφύλιο οι καταγραφές της επίσημης ιστορίας ήταν ελάχιστες. Οι αφηγήσεις των γυναικών, παρά το μικρό τους πλήθος, αποτελούν ενσυνείδητες καταθέσεις βιωμένης ιστορίας. Καταθέτουν τα δικά τους τεκμήρια στην ιστορία και οικειοποιούνται το μερίδιό τους (Παπαγιάννη:2005:6).

Οι περισσότερες καταγραφές προφορικής ιστορίας για όλη τη δεκαετία του 1940 και ιδιαίτερα του εμφυλίου στην επαρχία έχουν τοπικό, βιοματικό χαρακτήρα,

επικεντρώνονται σε γεγονότα που συνέβησαν σε μικρή απόσταση από τον τόπο της τότε διαμονής των πληροφορητών. Τα εσωτερικά δίκτυα επικοινωνίας του εκάστοτε χωριού ή νησιού είχαν μεγαλύτερη απήχηση και έχαιραν μεγαλύτερης αξιοπιστίας από ότι τα επίσημα δίκτυα πληροφόρησης. Η τοπική μνήμη φαίνεται να επηρεάστηκε λιγότερο από το κυρίαρχο μοντέλο εθνικής μνήμης, που διοχετεύτηκε από το μεταπολεμικό κράτος με όλους τους τρόπους. Η μεγάλη απόσταση ανάμεσα στο χωριό και τα αστικά κέντρα, όπως οι δυσκολίες μετακίνησης διευκόλυναν την κυριαρχία της τοπικής συλλογικής μνήμης (Θανοπούλου,2000:402-403).

Ο εμφύλιος πόλεμος λόγω των συνθηκών δεν ήταν αφηγήσιμος για περισσότερα από σαράντα χρόνια. Η εμπόλεμη σύρραξη μπορεί να κράτησε τρία χρόνια, αλλά ο πολιτικός εμφύλιος κράτησε το δεκαπλάσιο. Το βάρος των γεγονότων του εμφυλίου είναι μεγάλο, πολύ πιο εύκολα μιλούν για τη δράση τους στην Κατοχή και την Αντίσταση, παρά για τον εμφύλιο. Μέσα από την αντιστασιακή τους δράση ίσως όχι απόλυτα συνειδητά, προσπαθούν να καταρρίψουν το επιχείρημα των αντιπάλων τους για «αντεθνική δράση». Ακόμα και σήμερα στις αφηγήσεις που συλλέγονται οι αριστεροί αναφέρονται στην περίοδο του εμφυλίου ως «δεύτερο αντάρτικο» και οι δεξιοί ως «κομμουνιστοσυμμοριτοπόλεμο» (Βερβενιώτη,2002:163-165).

Η αίσθηση ότι οι πολιτικές καταστάσεις μπορεί να αλλάξουν και να υποστούν διώξεις για την τότε δράση τους είναι ακόμη ισχυρή για τους αριστερούς. Ακόμη πιο ισχυρή είναι η πίστη στην τότε κομματική πειθαρχία (ανεξάρτητα από τις μετέπειτα διασπάσεις) και ο φόβος να μιλήσουν σε έναν «μη δικό τους» για τα εσωκομματικά. Η ντροπή που αισθάνονται για την υπογραφή δήλωσης είναι τόσο μεγάλη, που δύσκολα αποσπάται ως πληροφορία στα πλαίσια μιας συνέντευξης. Χαρακτηριστική της συλλογικής αυτής ντροπής είναι η μαρτυρία μιας μορφωμένης γυναίκας που παραθέτει η Βερβενιώτη και αναφέρεται στο κάψιμο των φακέλων «...Σωστά κάηκαν (αν κάηκαν). Γιατί να μάθουν τα παιδιά κάποιου ότι ο πατέρας του ή η μάνα του είχε υπογράψει δήλωση;...» (Βερβενιώτη,2002:163)

Διαφορές παρατηρούνται στις μαρτυρίες των πολιτικών προσφύγων, στις δικές τους αφηγήσεις η περιγραφή της συμμετοχής στο ΔΣΕ είναι κυρίαρχη, πιθανώς γιατί στα χρόνια της υπερορίας είχαν την ευκαιρία ή την κομματική υποχρέωση να συζητήσουν όλα όσα συνέβησαν. Στη ζωή σε ένα ξένο και μακρινό τόπο, μακριά από την Ελλάδα και τις πολιτικές εξελίξεις, το κόμμα γίνεται το κέντρο της κοινοτικής ζωής (Μπούσχοτεν,1997:97 · Βερβενιώτη, 2002:171). Η μετέπειτα πορεία και η πολιτικές επιλογές του κάθε αφηγητή και ιδιαίτερα του πολιτικού πρόσφυγα έχουν βαρύνουσα

σημασία για το αφήγημα. Η ιστορία της αριστερά κάθε άλλο παρά ενιαία μπορεί να χαρακτηριστεί. Από τη μια πλευρά βρίσκονται οι «νικητές - ηττημένοι», αυτοί που σε όλη τη διάρκεια της υπερορίας έμειναν πιστοί στο κόμμα και από την άλλη οι «διπλά – ηττημένοι» που ήρθαν σε ρήξη με τον κομματικό μηχανισμό και την επικρατούσα λογική (Κόκκινος, Λαμπάτος, Αθανασοπούλου,2008:19).

Διαγενεακή μνήμη & τραύμα

Ιδιαίτερη σημασία, στα πλαίσια της μελέτης της προφορικής ιστορίας έχει η μελέτη του τρόπου μεταβίβασης της μνήμης. Για παράδειγμα, για τα μέλη της προτεσταντικής μειονότητας στην περιοχή Drome της Γαλλίας η μνήμη διηγείται μια μακρά ιστορία αγώνων, παρανομίας, προσφυγιάς και αντίστασης. Στα παιδιά δείχνουν τους μυστικούς τόπους συνάντησης και τα σημεία όπου σκοτώθηκαν οι μάρτυρες. Τα τραύματα της μνήμης είναι τόσο έντονα, ώστε με τον ίδιο ακριβώς τρόπο να δομείται η μνήμη και για το πιο πρόσφατο παρελθόν, όπως ο Β' Παγκόσμιος πόλεμος ((Thompson, 2008:208-209).

Η Ρ. Β. Μπουσχότεν παρομοιάζει τη μνήμη με ένα ποτάμι. Υπάρχουν οι σταθερές του νοητικού υποστρώματος, της αρχικής εμπειρίας και της αφήγησης, αλλά το περιεχόμενο ανανεώνεται συνεχώς με την προσθήκη νέων ποικίλων υλικών, όπως το νερό των ποταμών (Κόκκινος, Λαμπάτος, Αθανασοπούλου,2008:94).

Στη εβραϊκή ιστοριογραφία του Ολοκαυτώματος απουσιάζουν οι αναφορές στους DPs (DisplacedPersons). Μετά την απελευθέρωση οι άνθρωποι αυτοί παρέμειναν στη Γερμανία για κάποιο χρονικό διάστημα και μετά μετανάστευσαν είτε στην Αμερική, είτε στο νεοσύστατο κράτος του Ισραήλ (Μπενβενίστε,2014:21-21). Η διαμονή τους στη Βαυαρία ήταν μια μεταβατική περίοδος, που όμως κράτησε αρκετά αποκτώντας στοιχεία κανονικότητας. Οι αναμνήσεις των στρατοπέδων και οι δυσκολίες στις νέες πατρίδες, συνθλίβουν τις πρότερες αναμνήσεις τους. Η επιλογή της μη επιστροφής έγκειται πιθανώς σε προηγούμενες εμπειρίες στους τόπους καταγωγής. Για τους ίδιους η προσφυγιά ήταν συνδεδεμένη με τον πόλεμο. Η επιθυμία να απαλλαγούν από την «ετικέτα» του εκτοπισμένου ήταν κοινή για όλους. Η κοινωνικής ιστορία των DPs απασχόλησε τους μελετητές από τα μέσα της δεκαετίας του '90 και μετά στα πλαίσια του γενικότερου ενδιαφέροντος για τη μετανάστευση και τις προσφυγικές δομές (Μπενβενίστε,2014:236:240).

Η κοινωνική μνήμη μας δίνει στοιχεία για τον τρόπο βίωσης της ιστορίας, ανάπλασης

και χρήσης της στο παρόν. Η κοινωνική μνήμη επηρεάζει καταλυτικά την ταυτότητα ενός συγκεκριμένου τόπου. Η μνήμη εξ' ορισμού παραπέμπει όχι μόνο στο παρελθόν, αλλά στη σχέση του παρόντος με το παρελθόν. Στην Ελλάδα, ιδιαίτερα στα ορεινά χωριά η περίοδος του εμφυλίου αποτελεί κύριο κομμάτι της κοινωνικής μνήμης, υποσκιάζοντας συχνά τα γεγονότα της αντίστασης που προηγήθηκαν (Collard,1993: 357-389).

Η Α. Collard σε έρευνα της σε χωριό της Ευρυτανίας διαπίστωσε μια αποστασιοποίηση των κατοίκων από τα βιώματα της Αντίστασης, όπως οι *θεσμοί λαϊκής αυτοδιοίκησης*, ενώ τα βιώματα του εμφυλίου κυριαρχούν στις διηγήσεις των κατοίκων. Ο τρόπος που το μετεμφυλιακό κράτος διαμόρφωσε τις επίσημες αναπαραστάσεις της εποχής έχει βαρύνουσα σημασία. Οι συνέπιες του εμφυλίου επηρέασαν όχι μόνο εκείνους που τον έζησαν, αλλά και τα παιδιά τους. Το να θεωρείται κανείς *κομμουνιστής* ή *οριακός* για περισσότερο από δύο δεκαετίες του στερούσε το δικαίωμα αγροτικής ασφάλειας, σύνταξης, δανείου, μετανάστευσης και διορισμού στο δημόσιο. Εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι ακόμα και άτομα νεότερης ηλικίας, που δεν βίωσαν τον εμφύλιο ή τις συνέπιες αυτού περιέγραφαν παραστατικά τα γεγονότα.

Η μνήμη των επιζώντων του πολέμου μεταβιβάζεται στις επόμενες γενιές. Θα ήταν ιδιαίτερα ενδιαφέρον να μελετηθεί σε ποιο βαθμό η μνήμη αυτή γίνεται μνήμη των παιδιών και των εγγονιών τους. Πέρα από τη μεταβίβαση αυτή καθ' αυτή, ένα άλλο ενδιαφέρον ερώτημα θα ήταν η συχνότητα με την οποία μεταβιβάζονται οι δύο κυρίαρχες και αντιθετικές εκφάνσεις της μνήμης η *Αριστερή* και η *Εθνική* (Θανοπούλου,2000:404). Μετά την καθολική αναγνώριση της Εθνικής Αντίστασης με νόμο το 1982 έγινε μια προσπάθεια ώστε στη συλλογική μνήμη η Αντίσταση και η Επανάσταση του 1821 να συνδεθούν, ως γεγονότα με ηθική συγγένεια. Στο πλαίσιο αυτό τα ΕΛΤΑ εξέδωσαν μια συλλογή γραμματοσήμων με θέμα την Αντίσταση, δίπλα στους επώνυμους άντρες αντιστασιακούς, εμφανίζεται μόνο μια ανώνυμη γυναικεία μορφή. Η εικόνα της γυναίκας στην Αντίσταση συνέχιζε να αποτελεί μια αλληγορία, η Τιτίκα Παναγιωτίδου, η ανώνυμη αντάρτισσα, έγινε γνωστή σε όλη την Ελλάδα με τη μορφή της, χωρίς να αναφέρεται το όνομα της. Η γυναικεία συμμετοχή φαίνεται να τιμάται, ως επικουρική δίπλα στους άντρες. Αν και ήταν μεγαλύτερη η συμμετοχή των γυναικών στις βοηθητικές υπηρεσίες επιλέγεται η εικόνα της οπλισμένης γυναίκας, γιατί ταιριάζει στην αρχαία παράδοση. Στην συλλογική μνήμη της χώρας προϋπήρχε μέσα από τη μυθολογία και την λογοτεχνία η εικόνα της γυναίκας πολεμίστριας (Poulos,2008).

Στην ιστορία εντοπίζεται η παραδοξότητα οι νικητές να αδυνατούν να εγκαθιδρύσουν την ηγεμονία τους στην ιστορία, επαναπαυμένοι ίσως στις δάφνες της νίκης ή στην υλική

τους ισχύ. Συνήθως, επικρατούν μακροχρόνια τα σχήματα των ηττημένων, οι οποίοι συχνά με την ελπίδα της ανατροπής προσπαθούν να αιτιολογήσουν την ήττα. Η μνήμη των ηττημένων γυναικών ενέχει έντονα στοιχεία λύτρωσης. Αναδεικνύουν μέσα από τις μαρτυρίες τους την ηθική ανωτερότητα του αγώνα και ματαιωμένες ιστορικές διεργασίες. Προσπαθούν να δικαιολογήσουν την ήττα, αλλά και να εξάρουν την ηθική τους υπεροχή. Τα γεγονότα που ακολούθησαν τον εμφύλιο τείνουν να απωθούνται από τη μνήμη ως μια προσπάθεια εξοστρακισμού του φόβου (Κόκκινος, Λαμπάτος, Αθανασοπούλου, 2008:12-15).

Το τραύμα που προκάλεσε ο εμφύλιος στην ελληνική κοινωνία ήταν βαθύ. Για δεκαετίες αποτέλεσε θέμα ταμπού και τα γεγονότα παρουσιάζονταν διαστρεβλωμένα. Μόλις πριν είκοσι οκτώ χρόνια (1989), το ελληνικό κράτος αναγνώρισε την ύπαρξη του εμφυλίου πολέμου και ότι κατά της κυβέρνησης πολέμησε ο ΔΣΕ και όχι κάποιοι «συμμορίτες». Η Αριστερά μετά το τέλος του εμφυλίου επέλεξε να αποσιωπήσει την επαναστατική του διάσταση, οι οδυνηρές και μακροχρόνιες συνέπειες για χιλιάδες ανθρώπους τους ώθησαν να «ξεχάσουν» το επαναστατικό τους παρελθόν, το οποίο τους απαγόρευε την ενσωμάτωση τους στο πολιτικό σύστημα και δεν αποτελούσε προοπτική για το μέλλον. Επιλέγει να τονιστεί ο εθνικοαπελευθερωτικός χαρακτήρας της Εθνικής Αντίστασης, αντί της επαναστατικής της διάστασης. Για την περίοδο του Εμφυλίου από την Αριστερά δόθηκε έμφαση στην ανάδειξη της μνήμης των θυμάτων της κρατικής βίας και των διώξεων και όχι στον αγώνα των μαχητών του ΔΣΕ. Μνημονικό τόπο της περιόδου για την Αριστερά αποτέλεσε η Μακρόνησος και όχι ο Γράμμος (Βόγλης, 2014:383-384).

2ο Κεφάλαιο: Γεγονοτολογικό Κεφάλαιο

1. Κατοχή και Αντίσταση

«...Η Αντίσταση άλλαξε την ελληνική κοινωνία καθώς κινητοποίησε ευρύτερα στρώματα, συνδέοντας τον αγώνα για εθνική απελευθέρωση με το όραμα της κοινωνικής αλλαγής...» (Βόγλης, 2010:177-178).

Από την αρχή του '20 αιώνα θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς ότι η Ελλάδα αποτελούσε μια χώρα «υπό διαμόρφωση». Οι αλλαγές της γεωγραφικής έκτασης και του πληθυσμού ήταν συνεχείς. Μετά τους Βαλκανικούς πολέμους και ιδιαίτερα μετά τη Μικρασιατική καταστροφή, η χώρα κλήθηκε να αφομοιώσει και να ενοποιήσει πολιτισμικές και εθνικές

κοινότητες που διέφεραν πολύ με τον μέχρι τότε πληθυσμό της. Από εκείνη την εποχή μέχρι την εμπλοκή της στον πόλεμο, την κατοχή και την Αντίσταση πέρασαν λιγότερα από είκοσι χρόνια. Οι μεταβολές τόσο στις πόλεις, όσο και στην ύπαιθρο ήταν μεγάλες και συνοδεύτηκαν από πολιτικές και κοινωνικές αναταράξεις. Νέες επαρχιακές και μικροαστικές ελίτ ξεπήδησαν από την ανασυγκρότηση του κράτους, δημιουργώντας μια ιδιαίτερα δυναμική και ανατρεπτική κοινωνική ομάδα με αιτήματα επαναπροσδιορισμού της κρατικής εξουσίας και αλλαγής του ταξικού της προσανατολισμού (Μαργαρίτης,2005).

Ο ελληνοϊταλικός πόλεμος έχει κατά βάση μελετηθεί από στρατιωτικούς ιστορικούς, δόθηκε μεγάλη έμφαση στη στρατιωτική και επιχειρησιακή προσέγγιση του πολέμου. Στην εθνική μνήμη δομήθηκε η εικόνα του ηρωισμού των Ελλήνων ενάντια στις υπέρτερες δυνάμεις του αντιπάλου. Το «έπος της Αλβανίας» ταυτίστηκε με τις Αλβανικές πόλεις που κατέλαβε ο ελληνικός στρατός. Αν και οι στρατιωτικές επιτυχίες δεν οδήγησαν σε νικηφόρα λήξη του πολέμου για την Ελλάδα κυριάρχησαν στην εθνική μνήμη (Βόγλης,2010:31-34).

Ο πόλεμος της Αλβανίας για την πλειοψηφία του λαού είχε πατριωτικό και αντιφασιστικό χαρακτήρα. Οι πρωταγωνιστές του Αλβανικού μετώπου, αλλά και οι τοπικοί παράγοντες που οργάνωσαν τους μηχανισμούς επιβίωσης τους πρώτους μήνες της κατοχής προέρχονταν από τις τοπικές ελίτ. Μέσα από τις συγκυρίες του πολέμου και της κατοχής μετέτρεψαν την εμβέλεια τους από τοπική και εθνική, ιδιαίτερα στην ύπαιθρο υποστηρίχτηκαν από ευρύτερα κοινωνικά στρώματα. Η ένοπλη αντίσταση και η δημιουργία της Ελεύθερης Ελλάδας έδωσε διέξοδο στους κατοίκους των ορεινών περιοχών, η νέα εξουσία είχε επίκεντρο τις ορεινές περιοχές επηρεάζοντας ακούσια άλλα και εκούσια τα συμφέροντα των κατοίκων. Η αφαίρεση μέρους της παραγωγής από τις πλούσιες πεδιάδες δεν ήταν επώδυνη για τους παραγωγούς, μέσω αυτού εξασφάλιζαν πολιτικό και στρατιωτικό στήριγμα ενάντια στα στρατεύματα κατοχής, που άρπαζαν τα προϊόντα τους με μηδαμινό αντίτιμο (Μαργαρίτης,2005).

Στην Ελλάδα την περίοδο της Κατοχής δημιουργήθηκε ένα από τα μαζικότερα κινήματα αντίστασης σε σχέση με την υπόλοιπη Ευρώπη. Πολύ πιο μαζικό από την Ολλανδία, το Βέλγιο, τη Δανία ή την Γαλλία. Δεν υπάρχουν επαρκή στοιχεία για την αριθμητική δύναμη των οργανώσεων, αλλά όλοι οι ιστορικοί συμφωνούν, ότι η αντίσταση αποτέλεσε ένα πολύ μαζικό φαινόμενο. Καμία όμως από τις οργανώσεις δεν χρησιμοποίησε τον όρο «αντίσταση» στο όνομα της. Μετά το 1945, έγινε ευρεία χρήση του όρου «Εθνική Αντίσταση», τόσο από αριστερές όσο και από δεξιές οργανώσεις. Οι πρώτες ιστορικές

προσεγγίσεις της Αντίστασης την ενέτασαν σε μια γενεαλογική αντίσταση του ελληνικού λαού, σε αρμονία με το επικρατές ιστοριογραφικό σχήμα. Μετά την αναγνώριση της Ε.Α. (1982) οι προσεγγίσεις παρουσίασαν έναν μυθοποιητικό λόγο καθολικής συμμετοχής του λαού. Στη δεκαετία του '90 οι μελέτες επικεντρώθηκαν στο κοινωνικό πλαίσιο που επιτέλεσε στην μεγάλη εμβέλεια της Αντίστασης, αλλά και στην καταλυτική συμβολή της Αντίστασης στις κοινωνικές, πολιτικές και πολιτισμικές αλλαγές που συντελέστηκαν τότε (Βόγλης,2010: 58-63).

Η πρωτοβουλία για την ίδρυση του Εθνικού Απελευθερωτικού Μετώπου (Ε.Α.Μ), στις 27 Σεπτεμβρίου 1941, ανήκει σε στελέχη του κομμουνιστικού κόμματος. Το Κ.Κ λειτουργούσε μυστικές οργανώσεις στο σύνολο της επικράτεια σε όλη τη διάρκεια της δικτατορίας, γνώριζε τον τρόπο κρυφής λειτουργίας και ήταν το μόνο που προσφέρονταν και ανταποκρίνονταν στις ανάγκες εξουσίας του ένοπλου αγώνα. Στην Αθήνα οι οργανώσεις του Κ.Κ είχαν μεγαλύτερη δυναμική στα ανατολικά προάστια (Καισαριανή, Βύρωνα, Υμηττό), όπου κατοικούσε πολλοί πρόσφυγες. Πρωτεργάτες στη συγκρότηση του ΕΑΜ ήταν στελέχη του ΚΚΕ, που απέδρασαν από φυλακές και εξορίες (Χαραλαμπίδης,2012).

Έξι μήνες μετά την ίδρυση του Ε.Α.Μ., το Φεβρουάριο του '42 ιδρύθηκε το Ε.Α.Μ. Νέων. Συσπείρωσε στους κόλπους του κυρίως φοιτητές και υπήρξε μια από τις πιο δυναμικές οργανώσεις του '42, με καταλυτική συμβολή στην αντιμετώπιση του επισιτιστικού προβλήματος και τη συνέχιση της λειτουργίας του πανεπιστημίου. Οργάνωσε τις πρώτες μεγάλες διαδηλώσεις στην Αθήνα και απέτρεψε την προσπάθεια καθηγητών να ιδρύσουν φασιστική οργάνωση στο πανεπιστήμιο Αθηνών. Η εμβέλεια δράσης του ήταν σχετικά μικρή, οργανώσεις του υπήρξαν στην Αθήνα, στον Πειραιά και στο πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Η παρέμβαση του στη μαθητική κοινότητα μέσω της Ενιαίας Μαθητικής Νεολαίας συνέβαλε στη μύηση πολλών εφήβων στην αντίσταση και στην ένταξη τους αργότερα στην Ε.Π.Ο.Ν. Το Φεβρουάριο του '43 αυτοδιαλύθηκε και τα μέλη του προσχώρησαν στην Ε.Π.Ο.Ν. (Βαρών-Βασάρ,2010:51-53).

Τα αστικά κόμματα αρνήθηκαν να συμμετάσχουν στο ΕΑΜ και προσχώρησαν στη βασιλική κυβέρνηση του Καΐρου, η οποία μέχρι το Φεβρουάριο του 1942 εμφανιζόταν ως διάδοχη κατάσταση της Μεταξικής δικτατορίας. Η κυβέρνηση του Καΐρου με τη συμβολή της Μ. Βρετανίας προώθησαν την ίδρυση άλλων αντιστασιακών οργανώσεων με αντικομμουνιστικό και κατ' επέκταση αντιεαμικό χαρακτήρα (ΕΚΚΑ, ΕΔΕΣ. Το πρόγραμμα του ΕΑΜ είχε δύο κύριου σκοπούς. Ο πρώτος ήταν η αντίσταση κατά των κατοχικών δυνάμεων μέχρι την απελευθέρωση και ο δεύτερος η επιβολή μετά την

απελευθέρωση ενός δημοκρατικού πολιτεύματος με κοινωνικό περιεχόμενο. Στις 23 Φεβρουαρίου 1943 ιδρύθηκε η Ε.Π.Ο.Ν. οργάνωση νέων, μέλος του ΕΑΜ, στους κόλπους της εντάχθηκαν όλες οι τοπικές νεολαιίστικες οργανώσεις, αποτέλεσε την πρώτη νεολαιίστικη οργάνωση πανελλαδικής εμβέλειας (Ηλιου,2002).

Το στρατιωτικό τμήμα του ΕΔΕΣ, από το Νοέμβριο του 1943 μέχρι τον Αύγουστο του 1944 υπέγραψε σύναψη ανακωχής με τις γερμανικές δυνάμεις κατοχής, σύμφωνα με ομολογίες του Churchill και του Πυρομάγλου, πολιτικού αρχηγού του ΕΔΕΣ. Οι Βρετανοί και οι ελληνικές κυβερνήσεις της Μέσης Ανατολής στόχευαν στην εξουδετέρωση της επιρροής του ΕΑΜ στην πλειονότητα του στρατού. Οι διεργασίες αποσκοπούσαν στην εκκαθάριση των ελληνικών δυνάμεων από το ΕΑΜ και στην εγκαθίδρυση της προκατοχικής ηγεμονικής τάξης. Η δημιουργία της Εθνικής Αντίστασης συνδέεται με την έναρξη της πολιτικής ζωής της Ελλάδας, που είχε παύσει κατά τη διάρκεια της δικτατορίας (Σβορώνος,2006:35-36).

Την Ενιαία Πανελλαδική Οργάνωση Νέων (Ε.Π.Ο.Ν) δημιούργησαν με την προχώρηση τους σε αυτή δέκα νεολαιίστικες οργανώσεις, χωρίς να δημιουργήσουν μόνο ένα κοινό μέτωπο, αλλά μια νέα οργάνωση. Αποτέλεσε τη μαζικότερη νεολαιίστικη οργάνωση της εποχής, άλλαξε τον τρόπο στρατολόγησης των νέων και μαζικοποίησε το κίνημα. Η στρατολόγηση δεν γινόταν πια μεμονωμένα και κρυφά, αλλά ιδίως σε περιοχές της Ελεύθερης Ελλάδας, γινόταν μαζικά και δημόσια. Σκοπός της δημιουργίας της δεν ήταν μόνο η απελευθέρωση, ο ενιαίος και όχι απλά ο εθνικοαπελευθερωτικός της χαρακτήρας γίνεται γνωστός ήδη από το όνομα της. Στη διάρκεια της Κατοχής δε λειτούργησε σαν παρακλάδι του ΕΑΜ, ήταν ισότιμο μέλος του, που εκπροσωπούσε τους νέους. Έφερε τη νεολαία σε επαφή με ουμανιστικές αξίες, η αλληλεγγύη, η συντροφικότητα, η πίστη στη συλλογικότητα, η ανεξιθρησκεία και η ισοτιμία των φύλων αποτέλεσαν το βασικό σύστημα αρχών και αξιών μιας ολόκληρης γενιάς. Έδωσε μεγάλη σημασία στις πολιτιστικές δραστηριότητες, μέσα από την επίκληση στη χαρά και τη δημιουργία, αντιμετώπισε την κατάθλιψη του πολέμου και έδωσε κίνητρα για κοινή δράση και διεκδίκηση ενός καλύτερου αύριο. Μετά την απελευθέρωση χάνει τη μαζικότητα της, μετατρέπεται σε κομματική νεολαία περνάει στην παρανομία μαζί με το ΚΚΕ μέχρι τη διάλυση της το 1958 (Βαρών-Βασάρ,2010:56-58).

Την περίοδο της απελευθέρωσης η ΕΠΟΝ έφτασε να αριθμεί εξακόσιες χιλιάδες μέλη, αριθμός τεράστιος για να θεωρηθεί συνέχεια των νεολαιίστικων οργανώσεων που

υπήρχαν στην αρχή της Κατοχής (ΟΚΝΕ, ΕΑΜΝ). Οι νέοι και οι νέες της ΕΠΟΝ στη μεγάλη τους πλειοψηφία πρώτη φορά δραστηριοποιήθηκαν στα πλαίσια μιας οργάνωσης. Η μαζικότητα της κατάφερε να ταυτίσει την οργάνωση με το σύνολο σχεδόν της νεολαίας της Κατοχής. Το Σεπτέμβριο του 1943 δημοσιεύεται στο κεντρικό όργανο της ΕΠΟΝ την εφημερίδα Νέα Γενιά ο «δωδεκάλογο της νεολαίας», ένα κείμενο αρχών (βλ. παράρτημα). Στο κείμενο αυτό γίνεται αναφορά στα δικαιώματα των νέων, συλλογικά και ατομικά. Για πρώτη φορά σε κείμενο της οργάνωσης αναφέρεται ο σοσιαλισμός, ως «νεοελληνικός, σοσιαλιστικός πολιτισμός». Η αναφορά του επιθέτου νεοελληνικός υπονοεί τη διαμόρφωση ενός σοσιαλισμού που θα πήγαζε από την ελληνική κοινωνία και θα υπηρετούσε τις ανάγκες της ελληνικής πραγματικότητας, χωρίς να υπακούει τυφλά στο σοβιετικό μοντέλο (Βαρών-Βασάρ,2009:347-360).

Για τα κορίτσια η συμμετοχή στην ΕΠΟΝ είχε πολύ μεγάλη σημασία, για να τα καταφέρουν δεν έπρεπε να συγκρουστούν μόνο με τον κατακτητή, αλλά και με την οικογένεια τους και τα κοινωνικά στερεότυπα. Ιδιαίτερα στην επαρχία, ήταν σχεδόν αδιανόητο να βγει ένα κορίτσι από το σπίτι του χωρίς να ξέρουν οι γονείς του που πάει. Η δράση της οργάνωσης ήταν συμπτωτική δεν μπορούσαν να αποκαλύπτουν τι ακριβώς γινόταν (Μπέικου,2010:37-39). Η κοινή και ισότιμη συμμετοχή ανδρών και γυναικών στην Αντίσταση, αναφέρεται στο «δωδεκάλογο της ΕΠΟΝ» «Θα αγωνιστούμε δυναμικά όλοι μαζί Νέοι και Νέες...». Σε καθοδηγητικά έγγραφα της εποχής, φαίνεται η σημασία που δίνονταν από την οργάνωση στη συμμετοχή των γυναικών. Ακόμα τονίζεται η εύρυθμη λειτουργία των μικτών οργανώσεων. Αναφορά γίνεται στη δυναμική παρουσία των γυναικών που παρουσιάζεται ισάξια με αυτή των ανδρών (Εμπρός Νέοι,1943).

Από τον πρώτο καιρό της κατοχής ήταν εμφανή τα σημάδια εξαθλίωσης του λαού. Η γεωργική και κτηνοτροφική παραγωγή καταβαραθρώθηκαν. Οι κατοχικές δυνάμεις κατάσχουν, δεσμεύουν και επιτάσσουν δημόσια και ιδιωτικά αποθέματα τροφίμων φαρμάκων και πρώτων υλών, οι ανατιμήσεις σε όλα τα προϊόντα είναι τεράστιες και η αγοραστική δύναμη συνεχώς μειούμενη. Η «μαύρη αγορά» ανθεί δημιουργώντας μια νέα «αστική τάξη», πρόθυμη να κάνει τα πάντα για να καρπωθεί μέρος της εξουσίας μετά την απελευθέρωση (Βερβενιώτη,2013:99-102). Η άρνηση του αγροτικού πληθυσμού το καλοκαίρι του 1944 να δηλώσει τη σοδειά και να παραδώσει το παρακράτημα, οδήγησε σε συγκρούσεις με τη χωροφυλακή και τους Ιταλούς. Πολλοί αγρότες κατέφυγαν στα βουνά, αλλάζοντας έτσι τη γενικότερη στάση του πληθυσμού απέναντι στους λιγοστούς, μέχρι τότε, αντάρτες μελών του ΚΚΕ. Οι πρώτες ένοπλες αντάρτικες ομάδες δε δημιουργήθηκαν αυθόρμητα, η πρωτοβουλία για τη δημιουργία τους ανήκε κυρίως σε

μέλη του ΚΚΕ, αλλά και σε αξιωματικούς του στρατού που αναζητούσαν τρόπους αντίδρασης (Βόγλης,2010:84-86).

Βασική προτεραιότητα των κομμουνιστών που απέδρασαν από τα ξερονήσια και τις φυλακές αποτέλεσε η δημιουργία μιας οργάνωσης που θα συμπαραστεκόταν ηθικά και υλικά στα θύματα του αγώνα. Το Μάρτιο του 1941 ιδρύθηκε στην Αθήνα η Εθνική Αλληλεγγύη, η μαζικότερη από όλες τις οργανώσεις, αφού στους κόλπους της συγκαταλέγονταν άνθρωποι από όλα τα κοινωνικά στρώματα. Έργο της ήταν η αντιμετώπιση των αναγκών των κρατουμένων, των καταδιωκόμενων και των οικογενειών τους και η ενίσχυση των ανταρτών του ΕΛΑΣ. Το '44 η δράση της έφτασε στο αποκορύφωμα της, συγκροτήθηκαν επιτροπές υγείας (λαϊκά φαρμακεία, ιατρεία και αναρρωτήρια) σε όλη την επικράτεια, λαϊκά και παιδικά συσσίτια προσφέρονταν σε περισσότερους από 12.000 άπορους και 8.000 παιδιά (Πουλόπουλος,2014). Η Ε.Α. ξεκίνησε για την υποστήριξη των καταδιωκόμενων και έφτασε να αναλάβει και να ανταποκριθεί σε αρμοδιότητες που στα σημερινά κράτη καλύπτουν τα υπουργεία πρόνοιας, υγείας, παιδείας και πολιτισμού (Βερβενιώτη,2013:235).

Οι μεγαλύτερες κινητοποιήσεις και απεργίες που οργανώνονται από τα διάφορα τμήματα του ΕΑΜ αφορούν τη διανομή ειδών πρώτης ανάγκης στους εργασιακούς χώρους. Το κίνημα της Αντίστασης ταυτίστηκε σχεδόν απόλυτα με την επιβίωση, κάτι που γίνεται έκδηλο μέσα από τον ύμνο του ΕΑΜ «*Το ΕΑΜ μας έσωσε απ' την πείνα θα μας σώσει κι από τη σκλαβιά...*»

1.1. Το Θέατρο του Βουνού

Εικόνα 2²

² Μια σκηνή από έργο του Β. Ρώτα, που έπαιζε ο θίασος του συμβουλίου Θεσσαλίας πηγή: φωτογραφικό αρχείο Λαζάρου ΑΣΚΙ

«Τραγουδούσαμε σιγά για τις μέρες που θα 'ρχόντανε φορτωμένες, πολύχρωμα οράματα...» (Αναγνωστάκης, 1944)

«Βιάζομαι ,θέλω να κερδίσω τον καιρό. Όλον τον καιρό που έχασα δουλεύοντας στα κουτουρού, γιατί όλη μου τη ζωή δούλεψα για τους λίγους. Τώρα θέλω να δουλέψω για τους πολλούς, για ούλον τον κόσμο» (Ρώτας, 1944)

Η Αντίσταση στην Ελλάδα συνοδεύτηκε από μια πνευματική, πολιτιστική Αντίσταση. Μεγάλο πλήθος σπουδαιών δημιουργών άφησε το στίγμα του στην Αντιστασιακή τέχνη, μεγαλύτερο ίσως από κάθε άλλη ευρωπαϊκή χώρα. Σε όλους τους τομείς της καλλιτεχνικής δημιουργίας, ποίηση, πεζογραφία, θέατρο, μουσική, ζωγραφική, χαρακτική, γλυπτική, φωτογραφία. Την περίοδο της Κατοχής ιδρύθηκαν πολλοί εκδοτικοί οίκοι (βλ. Παράρτημα). Δεκάδες καλλιτέχνες πρωτοστάτησαν στις διαμαρτυρίες για τη διεκδίκηση συσσιτίου και συμμετείχαν στις απεργίες του κλάδου τους. Ο κατάλογος αυτών που είναι γνωστό ότι συμμετείχαν στην εαμική αντίσταση είναι πολύ μεγάλος (Μαχαίρας, 2008:18-32).

Το θέατρο του βουνού όπως ονομάστηκε αποτέλεσε μία από τις ελάχιστες περιπτώσεις αντάρτικου θεάτρου στα παγκόσμια χρονικά σύμφωνα με τις ιστορικές καταγραφές. Θίασοι επαγγελματιών και ερασιτεχνών ηθοποιών ψυχαγωγούσαν, εμψύχωναν αλλά και μόρφωναν τον αγωνιζόμενο λαό, μεγάλο μέρος του οποίου ερχόταν για πρώτη φορά σε επαφή με το θέατρο (Κοτζιούλας, 1976).

Ο Βασίλης Ρώτας ήδη από την αρχή του ελληνοϊταλικού πολέμου αποπειράθηκε τη δημιουργία θιάσων με στόχο την εμψύχωση των στρατιωτών, ενέργεια που δεν κατάφερε να ευοδωθεί, λόγω της άρνησης του Γενικού Επιτελείου Στρατού. Το καλοκαίρι του 1942 ιδρύει το «Θεατρικό σπουδαστήριο» το οποίο αποτέλεσε έναν ισχυρό αντιστασιακό πόλο, αλλά και ένα μέσο επιτέλεση της κοινωνικής αποστολής της τέχνης στην πολιτική της διάσταση. Την ευθύνη της εσωτερικής λειτουργίας του σπουδαστηρίου έχει η Μαθητική Επιτροπή που εκλέγεται από το σύνολο των σπουδαστών, κυριότερες ενέργειές τους πέρα από τη ρύθμιση τεχνικών θεμάτων, υπήρξαν η έκδοση περιοδικού και η ίδρυση ταμείου μαθητικής αλληλεγγύης. Τη διδασκαλία έχουν αναλάβει μεταξύ άλλων σπουδαίοι άνθρωποι της τέχνης όπως οι Γ. Τσαρούχης, Π. Κατσέλης, Μ. Κατράκης κ.α. (Καραγιάννης, 2007).

Το Μάρτιο του 1944 προσκαλείται από την Πολιτική Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης (ΠΕΕΑ), να συμβάλει στην εμψύχωση της Εθνικής αντίστασης ως υπεύθυνος γραμμάτων

και τέχνης στην ΠΕΕΑ. Στόχος ήταν η πολιτισμική ανόρθωση του αγροτικού πληθυσμού μέσω της τέχνης και η ηθική συμπαράσταση στους αγωνιστές της εθνικής αντίστασης. Στην αρχή περιόδευε στα χωριά με μια μικρή ομάδα συνεργατών παίζοντας Καραγκιόζη και μερικά μονόπρακτα (Ρώτας,1981).

Τον Ιούλιο του 1944 εμφανίστηκε στην Καστανιά Αγράφων με το έργο «Ρήγας ο Βελεστινλής», το έργο είχε μεγάλη επιτυχία καθώς αποτελούσε την πρώτη ολοκληρωμένη θεατρική δουλειά, που παρουσιάζονταν σε κείνα τα μέρη. Μετά από αυτή την επιτυχία ο Ρώτας ορίζεται από την ΠΕΕΑ υπεύθυνος του «Θεατρικού Ομίλου ΕΠΟΝ Θεσσαλίας» (Καραγιάννης, 2007). Τις ανάγκες του θιάσου που περιόδευε στον κάμπο κάλυπτε η ΕΠΟΝ, στις αρμοδιότητες της ήταν ο χώρος διεξαγωγής της παράστασης, το κάλεσμα του χωριού, η φροντίδα για τα σκηνικά και τα κουστούμια κ.α. Συχνά τα παιδιά της ΕΠΟΝ λάμβαναν μέρος στις παραστάσεις σε δεύτερους ρόλους, που δεν καλύπτονταν από το θίασο, μερικοί στη συνέχεια ακολουθούσαν το θίασο ως ερασιτέχνες. Στις παραστάσεις του ομίλου δεν υπήρχε εισιτήριο, αλλά ζητούνταν από τους θεατές η προφορά τροφίμων και ειδών πρώτης ανάγκης για την κάλυψη των επισιτιστικών αναγκών του θιάσου και για την ενίσχυση της Εθνικής Αλληλεγγύης (Ρώτας, 1982).

Η ειδική αναφορά στο Θέατρο του Βουνού, έγινε λόγω της συμμετοχής σε αυτό μιας εκ των αφηγητριών.

1.2. Η συμμετοχή των γυναικών στην Εθνική Αντίσταση

Εικόνα 3³

«Τό μισό τῆς Αντίστασης ἦταν γυναῖκες. Ὡστόσο τὴν ἱστορία μέχρι σήμερα τὴν ἔγραψαν ἄντρες. Τώρα, ἦρθε ἡ ὥρα νὰ φωτίσουμε μιά πλευρά τῆς πού εἶχε μείνει στό σκοτάδι... ὅταν ὁ ἀγῶνας μέχρις ἐσχάτων πού ἔνωσε τό σύνολο σχεδόν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, δέν ἦταν μόνο γιά τὴν ἐθνική ἀπελευθέρωση, ἀλλά καί γιά δημοκρατία, γιά κοινωνική δικαιοσύνη, γιά ἀλλαγὴ στίς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων.» (Γυναίκες στην Αντίσταση, 1982: 8)

Η συμμετοχή των γυναικών στην Εθνική Αντίσταση ήταν μεγάλη, παρά τις λίγες καταγραφές που εντοπίζονται. Η Ελλάδα υπήρξε η μοναδική χώρα στην Ευρώπη όπου η Εθνική Αντίσταση συνοδεύτηκε με ανατροπές σε κοινωνικές δομές και παγιωμένες νοοτροπίες (Λιανή, 2014: 279). Οι λόγοι που οδήγησαν σε αυτές τις αλλαγές θα γίνουν πιο κατανοητοί αν διερευνηθούν οι κοινωνικές αλλαγές που άρχισαν να συντελούνται ήδη από τη Μικρασιατική καταστροφή και δημιούργησαν πρόσφορο έδαφος για τις μεγάλες αλλαγές τις δεκαετίας του '40.

Η εκβιομηχάνιση της χώρας ξεκίνησε σταδιακά το 1922 και μέχρι το 1940 είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία μιας ενιαίας αστικής τάξης και την εμφάνιση της εργατικής τάξης, ως πληθυσμιακά σημαντική κοινωνική κατηγορία. (Βερβενιώτη, 2013: 20-21). Τη δεκαετία του '30, αυξάνεται η φοίτηση των γυναικών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, μειώνεται ο αναλφαβητισμός, πολλές γυναίκες αρχίζουν να αθλούνται. Δημιουργούνται όλες οι προϋποθέσεις η Αντίσταση να ξεκινήσει από τη σπουδάζουσα, ενώ μορφωμένες

³ 3 Γυναίκες ψηφίζουν για πρώτη φορά στις εκλογές στην Ελεύθερη Ελλάδα πηγή: Κίνηση Η Γυναίκα στην Αντίσταση (1982). *Γυναίκες στην Αντίσταση*. Αθήνα

γυναίκες, κυρίως δασκάλες, θα αναλάβουν την καθοδήγηση της υπαίθρου (Βερβενιώτη,2013:39-41).

Σύμφωνα με την Janet Hart η Εθνική Αντίσταση αποτέλεσε για τις γυναίκες μια κίνηση κοινωνικοποίησης, μια κατάσταση όπου η ενεργός πολιτειότητα αναπτύχθηκε μέσω παιδαγωγικής καθοδήγησης, όπως στο σχολείο ή την οικογένεια. Το πώς και το γιατί το ΕΑΜ κατάφερε να κινητοποιήσει τις γυναίκες, ιδιαίτερα τις νεότερες απαντάται μέσα από την κοινωνικοπολιτική επικρατούσα κατάσταση στην προπολεμική Ελλάδα (Poulos,2008).

Η μοναδική αμιγώς γυναικεία αντιστασιακή οργάνωση ξεκίνησε από το Πολυτεχνείο. Πριν τον πόλεμο η ΟΚΝΕ είχε ισχυρή οργάνωση στο Πολυτεχνείο, κάποιες φοιτήτριες είχαν εμπλακεί με την κομμουνιστική οργάνωση, αυτές αποτέλεσαν τον πυρήνα της ενιαίας οργάνωσης Λεύτερης Νέας. Ιδρύθηκε το Μάιο του 1942 και τον Φεβρουάριο του 1943 προσχώρησε στην ΕΠΟΝ. Μέλος της μπορούσε να γίνει όποια κοπέλα επιθυμούσε να συμμετάσχει στην Αντίσταση, χωρίς αναγκαστικά να είναι κομμουνίστρια. Αν και άτυπα για πρώτη φορά τίθεται η σχέση του γυναικείου ζητήματος και της Αριστεράς. Στις συζητήσεις κυριαρχούν θέματα γυναικείας χειραφέτησης και ισοτιμίας τα οποία γίνονται έντονα κατανοητά μέσα από τον ύμνο της οργάνωσης

«Να λυτρωθούμε απ' την τριπλή σκλαβιά

Κατακτητή, προϊσταμένου και άντρα

Να κατακτήσουμε τη λευτεριά

να γίνουμε άξιες γι' αυτή για πάντα.»(Βαρών-Βασάρ,2010:56)

Γραμματείς της υπήρξαν η Μ. Καραγιώργη και η Ηλέκτρα Αποστόλου. Στη δεκάμηνη λειτουργία της διατήρησε τις πρακτικές του παράνομου κομμουνιστικού κινήματος. Η συνεισφορά της ήταν μεγάλη γαλούχησε 7.000 περίπου κορίτσια της Αθήνας και του Πειραιά, για να αναλάβουν καθοδηγητικά καθήκοντα αργότερα στην ΕΠΟΝ (Βαρών-Βασάρ,2010:53-55). Μέσω της οργάνωσης οι κοπέλες παρακινήθηκαν στην αυτόνομη δράση χωρίς τη συμβολή των αγοριών, με αποτέλεσμα την άμεση αλλαγή στην αυτοεικόνα τους. Ξεπέρασαν δισταγμούς και αναστολές και μπήκαν επί ίσοις όροις στις μεικτές οργανώσεις (Λαζάρου, 2005:86-87).

Οι κοινωνικές αλλαγές δεν έγιναν αντιληπτές από τις αγρότισσες, που η ζωή τους είναι το ίδιο σκληρή με πριν, η τεχνολογική υποδομή και η κοινωνική ασφάλιση απουσιάζουν. Οι οικιακές εργασίες που περιλαμβάνουν εκτός των άλλων τη συντήρηση των τροφίμων και την κατασκευή των ρούχων είναι δύσκολες χωρίς τα απαραίτητα μέσα (απουσία νερού, ψύξης κ.α.) και με αυτές επιφορτίζονται αποκλειστικά οι γυναίκες χωρίς να

σημαίνει ότι δε δουλεύουν εκτός σπιτιού. Στις γεωργικές εργασίες τα περισσότερα μεροκάματα έκαναν οι γυναίκες. Οι γυναίκες της επαρχίας ανήκουν στην οικογένεια και στο γενικότερο κοινωνικό σύνολο του χωριού, θα εμπλακούν στην Ε.Α. για να σώσουν την οικογενειακή περιουσία στη δημιουργία της οποίας συμβάλουν καθοριστικά. Για την πλειονότητα των γυναικών στις πόλεις πεδίο αρχικής τους δράσης υπήρξε η γειτονιά (Βερβενιώτη,2013:24-27).

Η Εθνική Αλληλεγγύη αποτέλεσε τον κύριο χώρο ένταξης και δράσης των γυναικών στην αντίσταση. Μέσα από τους παραδοσιακούς και κοινωνικά αποδεχτούς για την εποχή ρόλους (μητέρας, αδελφής, συζύγου, φίλης) η γυναίκα καθιερώνεται και καταξιώνεται στη συνείδηση του λαού, διεκδικώντας στην πορεία ίσα πολιτικά και αστικά δικαιώματα. Από τα 3 εκατομμύρια μέλη της Ε.Α. περισσότερα από 1,5 εκατομμύριο ήταν γυναίκες. Οι γυναίκες ασχολούνταν κυρίως με την περίθαλψη των φυλακισμένων και των εξόριστων φροντίζουν όσους κρατούνται στα στρατόπεδα, τους καταδιωκόμενους, τους αντάρτες και τις οικογένειες τους (Πουλόπουλος,2014:470-471).

Στην επαρχία σημαντικό ρόλο για την οργάνωση των γυναικών έπαιξε το αντάρτικο, αρχικά δουλεύαν επικουρικά, κάνοντας τις «γυναικείες δουλειές» και σιγά σιγά επιβάλλονταν στο ανδροκρατούμενο πλαίσιο και αναλάμβαναν και άλλα πόστα. Στις ελεύθερες περιοχές γίνονται καθοδηγήτριες και αναλαμβάνουν την καθοδήγηση ολόκληρων περιοχών, φεύγουν από το σπίτι τους και το χωριό τους περπατούν χιλιόμετρα, κοιμούνται σε ξένα σπίτια, αλλά αισθάνονται ασφαλείς, είναι συναγωνίστριες, πρόσωπα σεβαστά από όλους (Βερβενιώτη,2013:115-135).

Αρχικά η οργάνωση των γυναικών ήταν δύσκολη, ιδιαίτερα στην ύπαιθρο, ο Π. Ζαβλιάκης αναφέρει « *Τα έθιμα ήταν διαφορετικά στα χωριά, δεν έρχονταν στις συνεδριάσεις...*». Η αρχική αντίδραση των γονιών για την οργάνωση των κοριτσιών αντιμετωπίστηκε με τη δημιουργία διαφορετικών οργανώσεων (αγοριών κοριτσιών) στην ΕΠΟΝ, από το '44 όμως λειτούργησε ως ενιαία δημιουργώντας μεγάλο ενθουσιασμό στους νέους. Αν και οι περισσότερες γυναίκες προσέφεραν σε βοηθητικές θέσεις και στις υγειονομικές υπηρεσίες, δεν ήταν λίγες αυτές που ανέλαβαν καθοδηγητικό ρόλο στο ΕΑΜ και στην ΕΠΟΝ ή έλαβαν μέρος ως αντάρτισσες στις γραμμές του ΕΛΑΣ (Ζαβλιάκης,2009).

Για να καταταγεί μια γυναίκα στον ΕΛΑΣ απαιτούνταν η σύμφωνη γνώμη των γονιών της. Ενώ οι άντρες μπορούσαν να παρουσιαστούν με άδεια της οργάνωσης, ανεξάρτητα από τη γνώμη των δικών τους. Η Μαρία Μπέικου αποκαλύπτει στο βιβλίο της ότι αναγκάστηκε να πλαστογραφήσει την υπογραφή του πατέρα της, ώστε να υπηρετήσει.

Με την κοινωνικά αποδεκτή ιδιότητα της νοσοκόμας θα καταταγούν οι πρώτες ανάρτισσες (Βερβενιώτη,2013:33). Πρωτοστατούν στο «μοίρασμα» των τροφίμων όταν το ΕΑΜ ανοίγει αποθήκες μαυραγοριτών(Βερβενιώτη,2013:107). Σε πολλές περιοχές ολόκληρος ο γυναικείος πληθυσμός συμμετείχε στην ΕΑ από μικρά παιδιά μέχρι ηλικιωμένες γυναίκες δημιουργώντας ένα «πατριωτικό πανηγύρι» (Ζαβλιάκης,2009). Η θέση της οικογένειας υπέρ του αγώνα φαίνεται να ωθεί τα κορίτσια να οργανωθούν, αν και από τα στοιχεία προκύπτει ότι οι περισσότερες γυναίκες σε θέσεις ευθύνης ήταν ορφανές από πατέρα (Βερβενιώτη,2013:134).

Από τη δεκαετία του '20 διάφορα γυναικεία σωματεία διεκδικούν το δικαίωμα ψήφου, το '34 επιτυγχάνουν την παραχώρηση δικαιώματος ψήφου στις δημοτικές εκλογές υπό όρους, αλλά η συμμετοχή των γυναικών στην εκλογική διαδικασία ήταν ελάχιστη. Το ΚΚΕ είχε στο πρόγραμμά του την παραχώρηση πολιτικών δικαιωμάτων, αλλά έρχεται σε ρήξη με τις φεμινίστριες των σωματίων σε ιδεολογική βάση(Βερβενιώτη,2013:52-56). Πρώτη φορά οι Ελληνίδες απέκτησαν το δικαίωμα να εκλέγουν και να εκλέγονται στους διάφορους θεσμούς της Λαϊκής Εξουσίας. Όλοι οι Έλληνες πολίτες άντρες και γυναίκες, που είχαν κλείσει το 18^ο έτος, πήραν μέρος στις εκλογές στην ελεύθερη Ελλάδα χωρίς κανένα περιορισμό (περιουσία, σχολικές γνώσεις κ.α.) Από τους 180 Εθνοσυμβούλους που εκλέχτηκαν στις Κορυσχάδες Ευρυτανίας οι πέντε ήταν γυναίκες. Ο αριθμός σήμερα φαίνεται μικρός, αλλά αποτέλεσε μια μεγάλη νίκη στον αγώνα για ίσα δικαιώματα (Γριτζώνας,2001).

Το δικαίωμα ψήφου των γυναικών κατοχυρώνεται θεσμικά μέσα από τη δημοσίευση της σχετικής Πράξης στο υπ' αριθμόν 3 φύλλο του «Δελτίου Πράξεων και Αποφάσεων» της ΠΕΕΑ, έγγραφο αντίστοιχο της σημερινής εφημερίδας της Κυβερνήσεως.

ΠΡΑΞΗ 6

«Τρόπος εκλογής των μελών του Εθνικού Συμβουλίου»

«Άρθρο 3: Στις εκλογές αντιπροσώπων – εκλεκτόρων παίρνουν μέρος όλοι οι κάτοικοι, άντρες και γυναίκες, που έχουν συμπληρώσει το 18ο χρόνο της ηλικίας τους...»

(Γυναίκες στην Αντίσταση, 1982: 43)

Στην εισηγητική του έκθεση ο Γραμματέας Εσωτερικών Γεώργιος Σιάντος αναφέρει χαρακτηριστικά: «Μέ την πράξη καταργούμε τις αναχρονιστικές αντιλήψεις που επικρατούσαν ως τώρα στην Ελλάδα...» (Γυναίκες στην Αντίσταση, 1982: 45)

Το εθνικό συμβούλιο της Πολιτικής Επιτροπής Εθνικής Απελευθέρωσης (ΠΕΕΑ)

κατοχύρωσε θεσμικά την ισότητα αντρών και γυναικών και εξίσωσε τις αποδοχές από μισθωτή εργασία (Γριτζώνας,2001). Σταματά να ισχύει πλέον το νομικό πλαίσιο του '37, που μέσω των συλλογικών συμβάσεων επισημοποιούνταν η άνιση αμοιβή (Βερβενιώτη,2013:51). Η σχετική πράξη δημοσιεύτηκε στο 14^ο φύλλο του Δελτίου Πράξεων και Αποφάσεων.

ΠΡΑΞΗ 42

«Κατώτατα ὄρια ἀποδοχῶν μισθωτῶν καί ἐξίσωση ἀποδοχῶν ἀντρῶν καί γυναικῶν»

«Ἄρθρο 2:Οἱ ἀποδοχές τῶν γυναικῶν γίνονται ἴσες μέ τίς ἀποδοχές τῶν ἀνδρῶν ποῦ ἀπασχολοῦνται σέ ἴδια δουλειά.» (Γυναίκες στην Αντίσταση, 1982: 47)

Το πιο σημαντικό δεν ήταν η κατάληψη θέσεων ευθύνης και αξιωμάτων από τις γυναίκες, αλλά η μαζική συμμετοχή, που είχε ως αποτέλεσμα πρώτα να καθιερωθούν στην πράξη και μετά να περάσουν σε νομοθετικές ρυθμίσεις όλα όσα αναγνώριζαν την ισοτιμία αντρών και γυναικών. Μέσα σ' ένα πολύ μικρό χρονικό διάστημα 2-3 ετών κοπέλες επαρχιακών πόλεων και χωριών, χωρίς ιδιαίτερη μόρφωση, κατάφεραν να αποτινάξουν μια νοοτροπία που για αιώνες τις κρατούσε άβουλες, αμέτοχες και καταπιεσμένες, να διεκδικήσουν την ελευθερία τους και να πρωταγωνιστήσουν στο λαϊκό ξεσηκωμό. Η δράση τους ξεκίνησε από τον αγώνα της επιβίωσης μέσω της Ε.Α. και γρήγορα επεκτάθηκε. Ανέλαβαν καθοδηγητικό ρόλο σε εαμικές και επονίτικες οργανώσεις, συμμετείχαν ως αντάρτισσες στον εφεδρικό ΕΛΑΣ και στον ΕΛΑΣ, γίναν αξιωματικοί και παράγοντες εξουσίας στις ελεύθερες περιοχές (Γυναίκες στην Αντίσταση, 1982: 8-9).

Η Αντίσταση υπήρξε από τα πιο μαζικά κινήματα της ελληνικής ιστορίας με χαρακτηριστικά περισσότερο εθνικά παρά ταξικά. Σε κείμενα της εποχής, η Αντίσταση παραλληλίζεται με την επανάσταση του '21 με ιδανικά την ελευθερία και το θάνατο για την πατρίδα (βλ.παραρτήμα). Για να κάνει πιο εμφανή τη σύνδεση της Αντίστασης με την Επανάσταση το Ε.Α.Μ. Θεσσαλίας εξέδιδε «ένσημα οικονομικής εισφοράς» στα οποία απεικονίζονταν οι μορφές επαναστατών του '21 (Φεραίος, Γαζής, Καραϊσκάκης κ.α.). Μέσα σε αυτά τα πλαίσια η εμπλοκή των γυναικών, ως περήφανων Ελληνίδων γίνεται εύκολα αποδεχτή (Βερβενιώτη,2013:116-119 · Παπαγαρυφάλλου,2016:74-75). Αγωνιζόμενες ενάντια στην εθνική σκλαβιά και την κοινωνική καταπίεση αποτέλεσαν σύμβολα αυτοθυσίας και ηρωισμού, από το στρατόπεδο του Χαϊδαρίου και τα κρατητήρια της Μέρλιν, μέχρι στα ναζιστικά στρατόπεδα συγκέντρωσης Η μεγάλη

συμμετοχή των γυναικών στην αντίσταση και ο φόρος αίματος που πλήρωσαν για την ελευθερία φαίνεται μέσα από όσα στοιχεία διασώθηκαν. Σύμφωνα με την Ε.Α κεντρικής και δυτικής Μακεδονίας 282 γυναίκες εκτελέστηκαν από Γερμανοβούλγαρους και Έλληνες προδότες, 18 εκτελέστηκαν από Γερμανούς, 93 βιάστηκαν από προδότες και 49 βασανίστηκαν για την περίθαλψη Άγγλων (Γυναίκες στην Αντίσταση, 1982:9). Από τις κρατούμενες στο στρατόπεδο Χαϊδαρίου 61 οδηγήθηκαν στα ναζιστικά στρατόπεδα συγκέντρωσης (Τσισκάκη, 1998:99). Σύμφωνα με τα στοιχεία του ημερήσιου τύπου της Κατοχής, που δείχνουν μόνο ένα μικρό μέρος της πραγματικότητας, στη Θεσσαλία εκτελέστηκαν από Γερμανούς και από Έλληνες συνεργάτες τους 22 γυναίκες (Ξηραδάκη, 1975:105-113).

1.3. Η Αντίσταση στη Θεσσαλία

« Η Μεγάλη Παρασκευή 18 Απριλίου 1941 είναι μία από τις χίλιες τριακόσιες μέρες. Κάπου τόσες βάσταξε στην Ελλάδα, ή κατοχή. Για τήν αιωνιότητα δέν είναι πολλές άμέτρητες φάνηκαν σ' εκείνους πού τίς έζησαν.» (Αρσενίου, 1966: 17)

Στις 18 Απριλίου του 1941 τα γερμανικά στρατεύματα κατακτούν τη Λάρισα, δύο μέρες αργότερα μπαίνουν στις πόλεις της Καρδίτσας και των Τρικάλων. Η κατάκτηση της Θεσσαλίας ολοκληρώνεται με την εισβολή στις 23 Απριλίου στην πολυπληθέστερη πόλη της (εκείνη την εποχή) το Βόλο. Πολλοί κάτοικοι της περιοχής βοηθούν φαντάρους, που κατεβαίνουν από το Μέτωπο, να κρύψουν τον οπλισμό τους για να μην πέσει στα χέρια των Γερμανών και με την ελπίδα να τους φανεί χρήσιμος στο μέλλον (Αρσενίου, 1966). Η διάθεση των κατοίκων για αντίσταση ήταν διάχυτη από την αρχή, η έλλειψη όμως ομάδων με πείρα στην αντίσταση και γνώσεις ώστε να λειτουργούν κρυφά δημιουργούσαν αντικειμενικές δυσκολίες. Τα πολιτικά κόμματα ήταν διαλυμένα από τη Μεταξική δικτατορία, με εξαίρεση το κομμουνιστικό. Στη διάρκεια της δικτατορίας λειτουργούσαν μυστικές οργανώσεις του σε όλες τις πόλεις και τα κεφαλοχώρια της Θεσσαλίας. Το Μάιο του '41 συγκροτείται η πρώτη αντιστασιακή οργάνωση στη Θεσσαλία το «Εθνικό Μέτωπο» με πατριωτικό χαρακτήρα και στόχο να απευθυνθεί σε όλο το λαό ανεξαρτήτως φρονημάτων. Η επικοινωνία με την Αθήνα και την Κ.Ε. του Κ.Κ.Ε. είναι ανεπίσημη και ιδιαίτερα δύσκολη μέχρι την ίδρυση του Ε.Α.Μ., από το Σεπτέμβριο του '41 το Ε.Μ. μετονομάζεται σε Ε.Α.Μ. χωρίς να αλλάξει τον τρόπο

λειτουργίας του.

Την ίδια περίοδο στήνονται και λειτουργούν και άλλες μικρότερες οργανώσεις, όπως η «Φιλική Εταιρία» στη Λάρισα, οργάνωση με συντηρητικές ιδεολογικές αναφορές συγκέντρωσε στους κόλπους της πρώην αξιωματικούς και βασιλόφρονες. Η Φ.Ε. αργότερα συνδέθηκε με την οργάνωση του Π. Κανελλόπουλου (Ζιαβλιάκης,2009). Σε κάποιες περιπτώσεις το Ε.Α.Μ Θεσσαλίας και η Φ.Ε. συνεργάστηκαν, όπως σε ενέργειες για την αποτροπή αυτονομιστικών κινήσεων Βλάχων, που υποστηρίζονταν από τους Ιταλούς κατακτητές (Αρσενίου, 1966).

Η πρώτη αντάρτικη ομάδα βγήκε στα βουνά της Θεσσαλίας το Μάρτιο του '42, στον Όλυμπο με ορμητήριο χωριά της Ελασσόνας. Τα πρώτα μέλη ήταν κυρίως καταδιωκόμενοι των Ιταλών που κρύβονταν σε ' κείνα τα μέρη. Μέχρι το Μάιο σχηματίστηκαν άλλες τρεις ομάδες στον Κάτω Όλυμπο, στα Χάσια και στον Κίσαβο (Σουβλής,1982).

Ήδη από την 8^η ολομέλεια του ΚΚΕ τον Ιανουάριο του 1942 έχει αποφασιστεί η δημιουργία ένοπλων δυνάμεων της Ε.Α., αρχικά υπεύθυνος για τη συγκρότηση των οργανώσεων της Θεσσαλίας ορίζεται ο Ακροναυπλιώτης Κ. Γαμβέτας από τη Λίμνη Ευβοίας. Σε σύσκεψη που έγινε στη Λάρισα ο γραμματέας της αχτιδικής επιτροπής των χωριών του Ολύμπου Κ. Χαλκιάς – Βουνίσιος ανέφερε στον Κ. Γαμβέτα ότι οι οργανώσεις της περιοχής πληρούσαν τις προϋποθέσεις για τη δημιουργία ένοπλων ομάδων. Η πρώτη ένοπλη ομάδα αποτελούνταν από καταδιωκόμενους των Γόννων και άλλων χωριών του Κάτω Ολύμπου, ως πρώτη ένοπλη πράξη θεωρείται η δολοφονία του διερμηνέα των Ιταλών από το Σκούριο, που με την ομάδα του Σκούπρα και άλλων Λεγεωνάριων λυμαινόνταν την περιοχή στις 12 Μαΐου 1942. Μέρος συνάντησης της ομάδας σε συνεννόηση με τον Κ. Χαλκιά Βουνίσιο ορίστηκε «το Μαντρί του Γραμμουστιάνου» στη θέση Καρακόπετρα της περιοχής Μακρυχωρίου. Από τις ημερομηνίες που αναφέρονται θα μπορούσε να ειπωθεί ότι η πρώτη ένοπλη ομάδα του ΕΛΑΣ συγκροτήθηκε στη Θεσσαλία, χωρίς να υποτιμάται ή να μειώνεται η σημασία όλων των ομάδων ανεξάρτητα από την ημερομηνία συγκρότησης (Μάρμπας,2017).

Τον Ιανουάριο του 1943 ιδρύθηκε το στρατηγείο Θεσσαλίας, ως ανώτερο όργανο καθοδήγησης του ΕΛΑΣ Θεσσαλίας. Είχε καθοδηγητικό ρόλο τόσο σε στρατιωτικό όσο και σε πολιτικό επίπεδο, με κύριο στόχο την πλήρη αφομοίωση της γραμμής του ΕΑΜ (Ζαρογιάννης,1980). Η διοίκηση των ομάδων του ΕΛΑΣ είναι συλλογική (αρχηγός, υπαρχηγός, πολιτικός). Σε συνδιάσκεψη όλων των αντάρτικων ομάδων το Σεπτέμβρη του '42 ορίζεται ρητά «Ο ΕΛΑΣ, ανάλαβε τήν ένοπλη αντίσταση καί άποτελεϊ τμήμα τοῦ

ΕΑΜ... τούς πατριωτικούς σκοπούς πρέπει να έξυπηρετῆ μέ συνέπεια...» (Σουβλής,1982: 82)

Μέχρι το τέλος του '42 η δύναμη του ΕΑΜ δεν ήταν μεγάλη, αριθμούσε έξι χιλιάδες μέλη, τα τρεις χιλιάδες από τα οποία μέλη του ΚΚΕ. Η εαμική ιδέα όμως ήταν εξαπλωμένη μέσα από την Εθνική Αλληλεγγύη, όπου συμμετείχε η πλειονότητα των κατοίκων. Το '43 μετά τη δημιουργία των πέντε περιφερειακών επιτροπών του ΕΑΜ (Μαγνησίας, Λαρίσης, Τρικάλων, Ελασσόνας) και την αποκέντρωση της διοίκησης επιτυγχάνεται η μαζικοποίηση του μετώπου, ώστε το Μάρτη του '43 να έχει περισσότερα από 28.000 μέλη (Αρσενίου,1966).

Μια από τις πρώτες νεολαιίστικες αντιστασιακές οργανώσεις στήνεται στη Θεσσαλία με πρωτοβουλία του καθοδηγητή του Ε.Α.Μ Γαμβέτα. Η οργάνωση «Θεσσαλικός Ιερός Λόχος» συστήνεται ένα χρόνο νωρίτερα από την ΕΠΟΝ, πυρήνας της αποτελεί η ΟΚΝΕ (Οργάνωση Κουμμουνιστικής Νεολαίας Ελλάδας), αλλά τα μέλη της δεν είχαν ταυτόσημα πολιτικά χαρακτηριστικά (Αρσενίου,1966). Ο Θ.Ι.Λ. αποτέλεσε την πρώτη μεικτή οργάνωση (Βερβενιώτη,2013:169) Το φθινόπωρο του '42 ο Θ.Ι.Λ έφτασε να αριθμεί 2.000 μέλη αγόρια και κορίτσια. Μετά την ίδρυση της ΕΠΟΝ ο Θ.Ι.Λ. ενσωματώνεται ουσιαστικά σ' αυτή. Η ΕΠΟΝ Θεσσαλίας κατέχει την πρωτοπορία της οργάνωσης παιδικού κινήματος με το όνομα «Αετόπουλα», μικρά παιδιά (9 -14) χρονών βοηθούν καταλυτικά σε αντιστασιακές αποστολές (Αρσενίου, 1966).

Μέσα σε μικρό χρονικό διάστημα ο ΕΛΑΣ απελευθερώνει μεγάλο μέρος της Θεσσαλίας, οι Ιταλοί συμπύσσονται στις πόλεις. Το Μάιο του '43 οι πανθεσσαλικές επιτροπές (ΕΑΜ, Ε.Α. και ΕΠΟΝ) μετέφεραν την έδρα τους στην Καρδίτσα αναγνωρίζοντας την άτυπα πρωτεύουσα της Ελεύθερης Ελλάδας (Σουβλής,1982). Το στρατηγικό σημείο της πόλης, κοντά στα δύσβατα χωριά των Αγράφων αποτέλεσε καταλυτικό παράγοντα για την επιλογή της και την καλύτερη αντιμετώπιση των Ιταλικών και αργότερα των Γερμανικών επιδρομών (Ζαβλιάκης, 2009).

Αντιστασιακή δράση, έστω μικρής εμβέλειας, συγκριτικά με την ηπειρωτική Θεσσαλία, φαίνεται να αναπτύχθηκε στα νησιά των Σποράδων. Οι Σποράδες και ειδικότερα η Σκιάθος, είναι από τα πρώτα νησιά που έλαβαν χώρα αντιστασιακές ενέργειες. Εκεί δημιουργήθηκε χορωδία της ΕΠΟΝ και θεατρικό συγκρότημα, που έδινε παραστάσεις στο Δημοτικό Σχολείο, στο Μπούρτζι ((Βαρών-Βασάρ,2009:394).

1.4. Η συμμετοχή των γυναικών στην Αντίσταση της Θεσσαλίας

Εικόνα 4⁴

Όπως είδαμε σε προηγούμενο κεφάλαιο η θεσσαλική ύπαιθρος πρωτοστάτησε στην Αντίσταση. Το καλοκαίρι του 1943 και το καλοκαίρι του 1944 διοργανώνονται τα δύο πανθεσσαλικά συνέδρια. Στο συνέδριο του 1943 λαμβάνουν μέρος 4.000 αντιπρόσωποι ανάμεσά τους και 600 γυναίκες, ποσοστό μικρό αλλά όχι αμελητέο. Στα πλαίσια του συνεδρίου δίνεται μεγάλη έμφαση στην προσέλκυση και την οργάνωση των γυναικών. Το συνέδριο αυτό είχε περισσότερο χαρακτήρα γιορτής σε αντίθεση με το επόμενο, που ήταν πιο πολιτικό. Στο δεύτερο συνέδριο οι γυναίκες επίσημα, ήταν μόνο 12 σε σύνολο 175 συνέδρων, αν και αυτοί που το παρακολούθησαν ήταν πολλοί περισσότεροι μεταξύ τους και αρκετές γυναίκες. Στο τυπικό πρόγραμμα η εισήγηση από αντιπρόσωπο των γυναικών ήταν δεύτερη, μετά του γραμματέα, αλλά διήρκησε μόλις 20 λεπτά σε αντίθεση με του γραμματέα που ήταν δίωρη (Βερβενιώτη,2013: 181-185).

Πέρα από τις μεικτές συνεδριάσεις των οργάνων βάσης, πραγματοποιούνταν και συνεδριάσεις αποκλειστικά για τις γυναίκες. Στη Θεσσαλία από το καλοκαίρι του '43 μέχρι το καλοκαίρι του '44 διεξήχθησαν 7 συνδιασκέψεις και 50 συσκέψεις γυναικών στελεχών, με σημαντικότερη την Πανθεσσαλική γυναικεία σύσκεψη, όπου πήραν μέρος 125 γυναίκες (Βερβενιώτη2013:188).

Από το αρχείο του στρατοπέδου της Λάρισας, που λειτουργούσε από την αρχή της Κατοχής μαθαίνουμε ότι στις 10/8/1944 διοργανώθηκε γυναικείο συλλαλητήριο στην πόλη με τη συμμετοχή τουλάχιστον 248 γυναικών αγροτισσών από τα γύρω χωριά.

⁴ Επονίτισσες σε συνδιάσκεψη της ΕΠΟΝ Θεσσαλίας (1943 ή 1944) πηγή: Οντετ Βαρών-Βασάρ *Η ενηλικίωση μιας γενιάς. Νέοι και νέες στην Κατοχή και στην Αντίσταση*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 2009

Διαμαρτύρονταν εναντίον των Γερμανικών αρχών που είχαν απαγορεύσει στον Ελληνικό Ερυθρό Σταυρό να στέλνει τρόφιμα και φάρμακα του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού στα χωριά τους χαρακτηρίζοντας τα ανταρτοκρατούμενα. Επικεφαλής ήταν ο παπάς της κοινότητας Συκουρίου. Οι γυναίκες συνελήφθησαν και κρατήθηκαν στο στρατόπεδο της Λάρισας, είχε ανακοινωθεί ότι θα μεταφέρονταν στη Γερμανία ως όμηροι προς εργασία, αλλά η μεταφορά ματαιώθηκε (Φλούντζης,1977:583-585). Παρόμοια διαμαρτυρία πραγματοποιήθηκε στις 21/8 όταν μια ομάδα 1200 γυναικών κατέβηκε από τα Χάσια και την Πίνδο στα Τρίκαλα για να διαμαρτυρηθεί, 300 συλλαμβάνονται και 84 στέλνονται στη Λάρισα. Ακόμα 300 γυναίκες από το χωριό Δερελή (Γόννοι) Λάρισας κατέβηκαν στις 18/8/1944 στον Τύρναβο να διαδηλώσουν ενάντια στο πλιάτσικο (Βερβενιώτη,2013:301).

Από την αρχή της κατοχής έχουν σημειωθεί περιστατικά συμμετοχής των γυναικών στην αντίσταση σε βοηθητικούς ή επισιτιστικούς ρόλους. Το 1942 στο στρατόπεδο των Τρικάλων οι γυναίκες μετά από μνημόσυνα σε κοντινές εκκλησίες επισκέπτονταν τις κρατούμενες και τους μοίραζαν τα κόλλυβα, η οργάνωση υιοθέτησε το μέτρο και έτσι Κυριακές, αργίες μετά από γάμους και βαφτίσεις ο κόσμος προσέφερε βοήθεια και συμπαραστάση. Ηλικιωμένες γυναίκες παρακολουθούσαν συστηματικά τις κινήσεις των λειμωνάριων χωρίς εκείνοι να τις υποψιάζονται (Βερβενιώτη,2013:212-224).

Στη Θεσσαλία οι σχέσεις της ΕΠΟΝ με την ΕΑ είναι πολύ στενές, 350 ειδικευμένα τμήματα δουλεύουν για την Ε.Α. Με κοινές δράσεις οι δύο οργανώσεις ίδρυσαν 90 νοσοκομειακές μονάδες και ανέλαβαν τον τομέα των παιδικών σταθμών στην ελεύθερη Καρδίτσα βάσει του προγράμματος λειτουργίας της Ρόζας Ιμβριώτη (Βερβενιώτη,2013:233-235).

2. Τα Δεκεμβριανά

«Το θέαμα των αντιστασιακών της Αθήνας που υποχωρούσαν ήταν τρομερό! Έφευγε πολύς κόσμος. Υπήρχαν θύματα... Άλλοι υποχωρούσαν προς τη Λαμία άλλοι προς τα Τρίκαλα, άλλοι αλλού... Μας κνηγούσαν με τα αεροπλάνα, Ήταν τρομερό...»(Μπέικου,2010:61).

Ο λόγος του Γ. Παπανδρέου στις 18 Οκτωβρίου 1944 στην πλατεία Συντάγματος, για τον εορτασμό της απελευθέρωσης, απηχούσε της αλλαγές που συντελέστηκαν στην κοινωνία τα χρόνια της Κατοχής. Η χρήση της λέξης «λαοκρατία» και η παραδοχή ότι η «Ηγέτις Τάξις» δεν αποδείχτηκε άξια του λαού, έδειχναν ο πρωθυπουργός να αντιλαμβάνεται τις προσδοκίες που είχαν δημιουργηθεί μέσω της εαμικής ιδέας. Δύο μήνες όμως αργότερα, μια από τις πιο αιματηρές εμφυλιακές συγκρούσεις θα λάμβανε χώρα στην ίδια πλατεία. Τις τριάντα τρεις μέρες που διήρκησαν τα Δεκεμβριανά η Ελλάδα μέτρησε περισσότερους νεκρούς, από αυτούς των μεγάλων μαχών του Εμφυλίου που ακολούθησε. Ο άμαχος πληθυσμός πλήρωσε το μεγαλύτερο φόρο αίματος με 3.000 νεκρούς, πολλοί από τους οποίους θύματα των βρετανικών βομβαρδισμών. Τα Δεκεμβριανά αποτέλεσαν καμπή στην παγκόσμια ιστορία του Β' Παγκοσμίου πολέμου, γιατί ήταν η μόνη φορά που τα συμμαχικά στρατεύματα πολέμησαν κατά Αντιστασιακών συνεργαζόμενοι μάλιστα με πρώην ένοπλους συνεργάτες των κατακτητών (Βόγλης,2014:67-84).

Η κατάσταση στην επαρχία δεν σταμάτησε να είναι τεταμένη. Οι στρατιώτες του ΕΛΑΣ που μπήκαν ως απελευθερωτές στις πόλεις, από την πρώτη στιγμή βρέθηκαν αντιμέτωποι με όσους συνεργάστηκαν με τους Γερμανούς. Πολλές μεραρχίες αναγκάστηκαν να διανύσουν τεράστιες αποστάσεις. Από της αντάρτισσες του ΕΛΑΣ μόνο μία η *Θύελλα* συμμετείχε στις μάχες της Αθήνας, όπου σκοτώθηκε. Μετά την υποχώρηση από την Αττική οι συγκρούσεις με τον τακτικό στρατό και τους Εγγλέζους συνεχίζονταν. Για την

πλειοψηφία των ανταρτών τα αισθήματα της πικρίας και της απογοήτευσης ήταν κυρίαρχα. Ως συλλογικότητα συνέβαλαν καθοριστικά στην απελευθέρωση, χωρίς καμία ουσιαστική εξωτερική βοήθεια. Η Μ. Μπέικου αναφέρει χαρακτηριστικά «*Λέγονταν ότι μας βοηθήσαν οι Εγγλέζοι. Αυτοί 'ρίχναν αριστερές αρβύλες στο ένα μέρος και δεξιές στο άλλο ή 'ρίχναν όπλα χωρίς κινητά ουραία..*» Δεν μπορούσαν να έχουν μια σφαιρική εικόνα των όσων συνέβαιναν σε διεθνές επίπεδο (Μπέικου,2010:58-63).

Το ΕΑΜ αποτέλεσε την κυριότερη αντιστασιακή δύναμη, προσέφερε τεράστια βοήθεια στο δοκιμαζόμενο λαό η νομιμοποίηση και η ισχύ του ήταν έντονες στη συνείδηση της κοινωνίας. Η εαμική αντίσταση καθόρισε τη συγκρότηση μιας νέας πολιτικής ταυτότητας, που οι στόχοι και το όραμα της ξέφευγε από το πλαίσιο του εθνοαπελευθερωτικού αγώνα και έφτανε στη δημιουργία μιας δημοκρατικής μεταπολεμικής Ελλάδας. Στην πολιτική πραγματικότητα του μεσοπολέμου εμφανίζονταν διαχωρισμοί εντός δύο κυρίως αστικών κομμάτων, στην Κατοχή η διαχωριστική γραμμή μετατοπίστηκε άρδην χωρίζοντας τα αστικά κόμματα από την Αριστερά. Το χάσμα που δημιουργήθηκε στην ελληνική κοινωνία ανάμεσα στους συνεργάτες της τριπλής κατοχής και όσους αντιστάθηκαν ήταν βαθύ και μπορούσε να αποτελέσει τη βάση μιας εμφύλιας σύγκρουσης (Χαραλαμπίδης,2014:330-332).

Τα Δεκεμβριανά ήταν μια σύγκρουση κεντρικής σημασίας για τις πολιτικές εξελίξεις στην Ευρώπη, αλλιώς οι Άγγλοι δεν θα διακινδύνευαν μια ένοπλη σύγκρουση με πρώην συμμάχους πριν τη λήξη του Β' Παγκοσμίου πολέμου. Η βρετανική κυβέρνηση, εκτός από την επιρροή της στην Ελλάδα λόγω της γεωγραφικής της θέσης, ήθελε να εξασφαλίσει την αποτροπή ενός επιτυχημένου παραδείγματος εξέγερσης στην Ευρώπη. Αν το ΕΑΜ κατάφερνε να επικρατήσει στην Ελλάδα, οι εξεγέρσεις θα μεταδίδονταν και σε άλλες ευρωπαϊκές πρωτεύουσες. Η μάχη της Αθήνας δείχνει ότι το ελληνικό πολιτικό επίδικο κατέστη διεθνές. Βρισκόμαστε στις παραμονές έναρξης του Ψυχρού πολέμου, ο ανταγωνισμός μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων για τη δημιουργία των νέων μεταπολεμικών συσχετισμών δυνάμεων βρισκόταν ήδη στο ζενίθ. (Χαραλαμπίδης,2014:329-331).

3. Ο Εμφύλιος Πόλεμος

«Ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος ήταν, λοιπόν, μια επανάσταση, για την ακρίβεια μια επανάσταση που απέτυχε...» (Βόγλης,2014:27).

Το ενδιαφέρον της ιστορικής έρευνας για τον εμφύλιο ξεκίνησε την περίοδο της λήξης του. Από τα πρώτα μετεμφυλιακά χρόνια μέχρι τη δεκαετία του 1970, όποια σχετική μελέτη κυκλοφόρησε, προέρχονταν αποκλειστικά από τους νικητές του εμφυλίου. Απηχούσε την επίσημη άποψη, ότι ο εμφύλιος αποτέλεσε την τρίτη προσπάθεια του ΚΚΕ να αναλάβει με τη βία την εξουσία. Μετά την πτώση της Χούντας, η πλειονότητα των μελετών όρισε τον εμφύλιο ως πρώτο στάδιο του Ψυχρού πολέμου, εστίαζαν στην ιμπεριαλιστική εξωτερική πολιτική των Η.Π.Α. και τη θεωρία του «κομμουνιστικού κινδύνου» (Βόγλης,2014:19-21).

Μετά την ήττα το Δεκέμβρη του 1944, το ΕΑΜ έχασε τον έλεγχο των εξελίξεων. Η κυριαρχία της άκρας Δεξιάς σήμαινε και την άμεση ή έμμεση συντριβή όλων των δημοκρατικών δυνάμεων. Η περίοδος βίας και τρομοκρατίας, που ακολούθησε οδήγησε στον τριετή εμφύλιο πόλεμο και την επέμβαση των Η.Π.Α. Η Ελλάδα κατέστη για ακόμα μια φορά στην ιστορία ένα φλεγόμενο πεδίο παγκόσμιου ανταγωνισμού μεταξύ δύο αντιμαχόμενων κοινωνικών καθεστώτων. Μια ιστορική προσέγγιση μπορεί να ξεκινήσει μέσα από το εξωτερικό αυτό φαινόμενο και να μελετήσει τις διασυνδέσεις του με την πολιτική πραγματικότητα της χώρας, έχοντας όμως επίγνωση ότι πραγματεύεται τα επιφαινόμενα, ενώ τα βαθύτερα αίτια βρίσκονται στις δομές της ελληνικής κοινωνίας (Σβορώνος,2006:22-37).

Από την απελευθέρωση μέχρι την «επίσημη» έναρξη του εμφυλίου μεσολάβησε μια χρονική περίοδος γνωστή ως «λευκή τρομοκρατία», χρονικά η έναρξη της τοποθετείται μετά τον αφοπλισμό του ΕΛΑΣ (Φεβρουάριος 1945). Την περίοδο αυτή μεγάλο μέρος του αστικού και του αγροτικού πληθυσμού, που συμμετείχε στην εαμική Αντίσταση, υπέστη διώξεις είτε από κρατικούς φορείς, είτε από τρομοκρατικές, παρακρατικές ομάδες, που σχηματίστηκαν αποκλειστικά γι' αυτό το σκοπό. Τα γεγονότα αυτά αποτέλεσαν σε μεγάλο βαθμό καθοριστικό παράγοντα των εξελίξεων που ακολούθησαν. Στην κατοχή οι κάτοικοι των αγροτικών περιοχών, που βίωσαν πιο έντονα την τρομοκρατία, πολέμησαν για την πατρίδα, η ύπαιθρος έφερε βαθιά σημάδια της κατοχής, αλλά και την υπερηφάνεια της προσφοράς. Μέσα από την τρομοκρατία το κράτος προσπάθησε να ακυρώσει την υπερηφάνεια, να παροπλίσει το αντιστασιακό κίνημα. Δεν αρκούσε κάποιος να ξεχάσει την αντίσταση, έπρεπε να πληρώσει γι' αυτήν (φυλακίσεις, βασανισμοί, βιασμοί, αναγκαστική απομάκρυνση από το σπίτι και το χωριό, θάνατος κ.α.). Έτσι δημιουργήθηκαν οι προϋποθέσεις για τον εμφύλιο που ακολούθησε (Σαράφη, 2002:165-175).

Το ΚΚΕ μέσα από τη ρητορική του φαίνεται να επέλεξε την ένοπλη σύγκρουση όχι ως

μονόδρομο για την κατάκτηση της εξουσίας, αλλά ως εργαλείο και μέσο πίεσης για να ανοίξει ο δρόμος για την εγκαθίδρυση ενός δημοκρατικού πολιτεύματος μέσα στο οποίο το εαμικό κίνημα να καταλάμβανε τη θέση που του αναλογούσε. (Ασδραχάς, 2005:10-11). Η θέση αυτή επισημαίνεται μέσα από άρθρα στο περιοδικό δημοκρατικός στρατός, ο Γ. Ιωαννίδης τον Αύγουστο του 1948 «...*Ο μοναρχοφασισμός κι όλη ή έλληνική καπιταλιστική αντίδραση... στό κύρηγμα συμφιλίωσης άπάντησαν μέ καταδιώξεις, φυλακίσεις, δολοφονίες άγωνιστών...* Έτσι ό λαός έξαναγκάστηκε νά πάρει πάλι τα όπλα γιά νά ύπερασπίσει τή ζωή καί τίς έλευθερίες του...» (Ιωαννίδης,1948:280) και ο Ν. Ζαχαριάδης ανέφερε τον Οκτώβριο του '48 « *...Έμεϊς πολεμᾶμε γιά τήν ειρήνη καί τήν ήσυχία γι'αυτό καί προτείναμε ακούραστα έντιμη δημοκρατική συνεννόηση...*» (Ζαχαριάδης,1948:376)

Αρχικός στόχος των συγκρούσεων σε επίπεδο σχεδιασμού ήταν να αποκτηθούν από το ένοπλο κίνημα θεσμικές θέσεις σε ελεγχόμενη γεωγραφικά βάση. Σε δεύτερο επίπεδο έπρεπε να διασφαλιστούν οι απαραίτητες εφεδρείες κυρίως σε ανθρώπινο δυναμικό, σε αυτό το πλαίσιο αποφασίστηκε η επιστράτευση των γυναικών και να εξασφαλιστεί η δυνατότητα εφοδιασμού των όπλων και του απαραίτητου εξοπλισμού από το εξωτερικό (Ασδραχάς, 2005:11-12).

Η βία την περίοδο της *Λευκής Τρομοκρατίας*, δημιουργούσε ένα κλίμα ασφυξίας για όσους συμμετείχαν στην εαμική Αντίσταση. Οι συλλήψεις με κατασκευασμένες και ψευδείς κατηγορίες ήταν καθημερινό φαινόμενο. Όχι μόνο όσοι κατείχαν θέσεις ευθύνης στην διοίκηση της Ελεύθερης Ελλάδας, αλλά και όλοι όσοι είχαν κάποια γνωστή αντιστασιακή δράση, ήταν στο στόχαστρο, στις πόλεις κρύβονταν σε φιλικά σπίτια. Μετακινούνταν συνεχώς με το φόβο της σύλληψης, είτε εντός της Αθήνας είτε σε άλλες επαρχιακές πόλεις, ζώντας στα όρια της παρανομίας. Παρόλη όμως την τρομοκρατία οι οργανώσεις συνέχισαν να δουλεύουν κρυφά. Η έξοδος στο βουνό και η ένταξη στο ΔΣΕ ήταν για πολλούς η μόνη λύση, ώστε να γλιτώσουν από τη φυλακή και την εξορία (Μπέικου,2010:67-75).

Η απόφαση της αποχής από τις εκλογές της 31^{ης} Μαρτίου του 1946 είχε μεγάλη απήχηση, ιδιαίτερα στις επαρχιακές πόλεις, δεν απομόνωνσε το ΚΚΕ και ίσως επέτρεψε μια σύμπλευση με κεντρικές δυνάμεις, στη βάση της καταγγελίας των εκλογών. Ο ένοπλος αγώνας ήταν το γεγονός που άφησε το ΚΚΕ χωρίς πολιτικούς συμμάχους και δημιούργησε ρήγμα ανάμεσα στην εαμική και την κομμουνιστική Αριστερά. Οι πρώτες συγκρούσεις το καλοκαίρι του 1946 είχαν τοπικό χαρακτήρα. Οι επιθέσεις των ανταρτών δεν στόχευαν μόνο στην αντιμετώπιση της βίας που δέχονταν από τη χωροφυλακή και

παρακρατικές ομάδες, αλλά και στην αποδυνάμωση της τοπικής κρατικής εξουσίας. Η διαμάχη γενικεύτηκε την άνοιξη του 1947, τότε η ηγεσία του ΚΚΕ αποφάσισε την μετατροπή του ΔΣΕ από αντάρτικο σε «λαϊκό στρατό» με στόχο την επανάσταση και την εδαφική κυριαρχία υπολογίζοντας στη συνδρομή των σοσιαλιστικών χωρών (Βόγλης,2014:378-380).

Οι εξελίξεις στην Ελλάδα επηρεάστηκαν σε ένα βαθμό από τις διεθνείς. Το 1947 αρχικά το Δόγμα Τρούμαν οριοθέτησε τη σοβιετική πολιτική, στη συνέχεια το Σχέδιο Μάρσαλ σήμανε την οριστική ρήξη. Οι Η.Π.Α. ανέβαλλαν την ανοικοδόμηση της δυτικής Ευρώπης, με προφανές ανακόλουθο την στρατιωτική και πολιτική εξάρτηση των χωρών της. Η Ε.Σ.Σ.Δ μη δυνάμενη να ακολουθήσει, ενέτεινε τη δική της πολιτική απέναντι σε «συμμάχους» και εχθρούς. Ο Ψυχρός πόλεμος ήταν πια πραγματικότητα. Η χρονική περίοδος της οριστικής ρήξης μπορεί να ειπωθεί ότι σχεδόν συμπίπτει με τις εμφύλιες συγκρούσεις στην Ελλάδα, χωρίς όμως να μπορεί να υποστηρίξει κανείς ότι ο εμφύλιος αποτέλεσε μια αντανάκλαση ευρωπαϊκών και παγκόσμιων τεκταινόμενων. Οι γενικευμένες συγκρούσεις ξεκίνησαν το 1946, χωρίς να υπάρξει κάποια επίσημη κήρυξη πολέμου, γιατί τότε συσσωρεύτηκαν στην κοινωνία οι προϋποθέσεις για την έναρξη του. Εντάσεις επικράτησαν σε πολλά κράτη της Ευρώπης, αλλά σε κανένα άλλο δεν εξελίχθηκαν σε εμφύλιο. Ο ελληνικός εμφύλιος μπορεί να θεωρηθεί το μοναδικό πολεμικό επακόλουθο στην ανατροπή των πολιτικών ισορροπιών που συντελέστηκε τότε στην Ευρώπη (Μαργαρίτης,2005:45-47).

Περισσότερο γνωστά έγιναν τα γεγονότα του εμφυλίου που έλαβαν χώρα στην ηπειρωτική Ελλάδα. Στη νησιωτική Ελλάδα, σε περιοχές με έντονη εαμική αντίσταση η τρομοκρατία και η βία επικρατούσαν. Οι διώξεις εναντίον των Αριστερών δεν διέφεραν σε τίποτα από αυτές της ηπειρωτικής Ελλάδας. Στην Κρήτη παρακρατικές οργανώσεις έσπασαν τα τυπογραφεία προοδευτικών εφημερίδων. Οι εγκύκλιοι για εξοπλισμό των «εθνοκοφρόνων» πολιτών εφαρμόστηκαν όπως και στην υπόλοιπη χώρα, το ίδιο ίσχυσε και με τις επικηρύξεις των ανταρτών. Οι συλλήψεις και οι εκτελέσεις ακόμα και ιερωμένων για συνεργασία με τους αντάρτες ήταν καθημερινές. Πολλοί βγήκαν στο βουνό συγκροτώντας αντάρτικες ομάδες. Τις ομάδες της ανατολικής Κρήτης κατάφεραν να τις διαλύσουν σε μικρό χρονικό διάστημα, ενώ στο νομό Χανίων έδρασαν σε όλη τη διάρκεια του Εμφυλίου (Κοκοβλή,2002:53-132).

3.1. Ο Εμφύλιος στη Θεσσαλία

«Όσο οδυνηρή κι αν είναι η επιστροφή στις μέρες του εμφυλίου πολέμου με τις πικρές μνήμες και την εφιαλτική ατμόσφαιρα, άλλο τόσο απαραίτητη και αναγκαία είναι... Η αναδρομή αυτή αποτελεί χρέος τιμής για όλους εκείνους τους συναγωνιστές μας, που έπεσαν συκοφαντημένοι απ' τους διώκτες τους...» (Βραχνιάρης,1990:7).

Η Θεσσαλία ελέγχονταν σχεδόν εξολοκλήρου από το ΕΑΜ. Το Μάρτη του '45 άρχισε από τη Λάρισα η κατάληψη από τα τάγματα εθνοφυλακής. Πλήθος κόσμου συγκεντρώθηκε στο κέντρο της πόλης διαδηλώνοντας ειρηνικά, επικρατούσαν συνθήματα για το ΕΑΜ, την ΕΠΟΝ και τον ΕΛΑΣ, τα τάγματα απάντησαν με πυροβολισμούς, απέναντι σε μια ομάδα επονιτών, με αποτέλεσμα το θάνατο ενός νεαρού επονίτη. Οι συλλήψεις των Καπετάνιων του ΕΛΑΣ Θωμά Κόζιακα (Πάλλα), Μίμη Μπουκουβάλα (Τάσου) και Γιάννη Κατσαντώνη έγιναν άμεσα. Ο πρώτος καταδικάστηκε με ψευδείς κατηγορίες και εκτελέστηκε, οι άλλοι δύο επίσης με ψευδείς κατηγορίες πέρασαν περισσότερα από 18 χρόνια στις φυλακές. Οι αρχικές κατηγορίες που βάραιναν τον Κόζιακα, για κατοχικά αδικήματα κατατρίφθηκαν στο δικαστήριο, μετά την τελευταία αθώωση υπήρχε κίνδυνος να αποφυλακιστεί, τότε κατηγορήθηκε για συνέργεια με τους αντάρτες μέσα από τη φυλακή, τον πέρασαν από έκτακτο στρατοδικείο, όπου καταδικάστηκε σε θάνατο. Οι Μπουκουβάλας και Κατσαντώνης κατηγορήθηκαν για τρεις φόνους, που έγιναν κατά τον αφοπλισμό του ταγματάρχη Κωστόπουλου. Τον Απρίλιο του 1945 λεηλατούνται τα γραφεία της εαμικής εφημερίδας *Αλήθεια*. Στην υπαίθρο οι Σούρληδες (συμμορίες με αρχηγό το Σούρλα) κυριαρχούσαν, ιδιαίτερα στα πεδινά, τρομοκρατούν, χτυπούν, σκοτώνουν. Έμπαιναν σε χωριά και κωμοπόλεις και απειλούσαν όλο το χωριό, χτυπούσαν ακόμα και παιδιά, ηλικιωμένους και ιερωμένους. Στις 30 Νοέμβρη πνίγεται στο αίμα διαδήλωση, που έγινε με αφορμή τη δολοφονία ενός αγρότη της Νίκαιας από Σουρλικούς. (Βραχνιάρης,1990). Πολλοί κάτοικοι της υπαίθρου καταφεύγουν στη Λάρισα για να γλιτώσουν από τη μανία των συμμοριτών, αλλά το καλοκαίρι του 1946 με ανακοίνωση της χωροφυλακής καλούνται να επιστρέψουν στα χωριά τους εντός 24ώρου, σε αντίθετη περίπτωση θα συλλαμβάνονταν (Αρσενίου,1966).

Στην περιοχή των Τρικάλων η τρομοκρατία ασκούνταν κυρίως από την Εθνοφυλακή (νόμιμη κάλυψη) σε συνεργασία με τη συμμορία του Τσάντουλα και την οργάνωση EBEN. Το '45 αρχικά ξεκίνησαν με ξυλοδαρμούς και απειλές εναντίον αντιστασιακών, αργότερα προχώρησαν σε συλλήψεις, κυρίως με κατηγορίες για δολοφονίες και μάρτυρες

εθνοφύλακες από άλλες περιοχές. Οι νυχτερινές «επισκέψεις» σε σπίτια ήταν συχνές με συνηθέστερη την απειλή «Θα πεθάνετε» μαζί με λίγο ή πολύ ξύλο, συνήθως κάποια μέλη της οικογένειας προσάγονταν στην Ασφάλεια και αφήνονταν ελεύθεροι την επόμενη. Το πιο έντονο σε αγριότητα γεγονός συνέβη στις 17 Ιουνίου του 1945, ήταν η έκθεση των κεφαλών του Βελουχιώτη και του Τζαβέλα. Πριν κρεμάσουν τα κεφάλια τα περιέφεραν σε όλα τα κεντρικά σημεία της πόλης, ακόμα και μέσα στο στάδιο, όπου κάναν πρόβες οι μαθητές των γυμνασίων για τις γυμναστικές επιδείξεις, τα επιδείκνυαν περνώντας οι συμμορίες έφιπποι ανάμεσα στις συστοιχίες των μαθητών. Ο διοικητής της εθνοφυλακής και οι αρχηγοί των συμμοριών φιλονίκησαν για το ποιος θα πάει τα κεφάλια στην Αθήνα και θα εισπράξει την αμοιβή της επικήρυξης, αξιοσημείωτο είναι ότι δεν επικράτησε ο διοικητής της χωροφυλακής, αλλά ο συμμορίτης Μόκκας (Σαράφη,2002:167-168).

Η αγριότητα των παρακρατικών εκφράζονταν με έντονο τρόπο και απέναντι στις γυναίκες. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η προσπάθεια «απαγωγής» της Βάγια Παπακόγκου στελέχους του ΕΑΜ και των δύο αδελφών της. Οι τρεις γυναίκες έμεναν μόνες τους σε ένα σπίτι στα Τρίκαλα, αποτελούσαν εύκολο στόχο, η εξαφάνισή τους πιστεύονταν ότι θα αποδυνάμωνε το γυναικείο κίνημα. Το σχέδιο της απαγωγής διέρρευσε, εκείνες κατέφυγαν στο σπίτι της Αλέγγρα Φελλούς, στελέχους του ΕΑΜ, εντοπίστηκαν και εκεί, αλλά η αντίδραση του κόσμου απέτρεψε την απαγωγή (Βραχνιάρης,1990:60-62).

Στις 27 Σεπτεμβρίου του 1945 οργανώθηκε στα Τρίκαλα εορτασμός για τα τέσσερα χρόνια από την ίδρυση του ΕΑΜ, η χωροφυλακή απαγόρευσε τη διεξαγωγή της εκδήλωσης στην πλατεία και η τοπική οργάνωση τη μετέφερε στο φρούριο. Μεγάλη συμμετοχή υπήρξε κυρίως από τα χωριά των Αντιχασίων. Πολυπληθής φάλαγγα ξεκίνησε το πρωί και πέρασε από όλα τα χωριά για να φτάσει το απόγευμα στα Τρίκαλα. Ενώ η φάλαγγα ήταν ανάμεσα στα χωριά Ρίζωμα και Ράξα δέχτηκε επίθεση από συμμορία, υπήρξε ένας νεκρός, τον μετέφεραν στα Τρίκαλα, όπου έγινε διαμαρτυρία στις αρχές, χωρίς κανένα αποτέλεσμα (Βραχνιάρης,1990:63-65 · Τέλιος,2000:72-74 & Σαράφη, 2002:168-169).

Στα πεδινά χωριά των Τρικάλων έδρασαν τέσσερις ομάδες, ενώ στα ορεινά δεν υπήρξε ιδιαίτερη κινητικότητα λόγω κυρίως των δύσβατων δρόμων και της μεγάλης οικονομικής ανέχειας των ορεινών περιοχών. Όλες οι συμμορίες εμφανίστηκαν μετά το τέλος του αποπλισμού του ΕΛΑΣ και ταυτόχρονα στις αρχές Μαρτίου του '45, σε κάθε περιοχή υπήρχαν ως δύο συμμορίες, ο οπλισμός τους αποτελούνταν κυρίως από ιταλικές αραβίδες

(τέτοια κυρίως όπλα είχε πάρει λάφυρα ο ΕΛΑΣ και τα παρέδωσε στη Βάρκιζα). Οι αρπαγές και οι βιασμοί κοριτσιών αποτέλεσε κύριο τρόπο δράσης των συμμοριών οι ηλικίες των θυμάτων ήταν συνήθως 14 με 19 ετών. Αν και σε όλες σχεδόν τις μαρτυρίες γίνονται σχετικές αναφορές σπάνια κατονομάζονται τα θύματα, σε μια προσπάθεια ηθικής προστασίας αυτών και των οικογενειών τους. Ένας άλλος τρόπος δράσης των συμμοριών ήταν το πλιάτσικο, έμπαιναν συνήθως σε εύπορα σπίτι και άρπαζαν ότι πολύτιμο έβρισκαν. Από το καλοκαίρι του 1945 άρχισαν οι δολοφονίες στελεχών του ΕΑΜ, γινόταν κυρίως νύχτα, έπαιρναν από το σπίτι του τον άνθρωπο που τους ενδιέφερε και τον βασάνιζαν κάπου έξω από το χωριό μέχρι θανάτου. Από το τέλος του καλοκαιριού και μετά στα χωριά ο τρόμος κυριαρχούσε, πολλοί κατέφυγαν σε συγγενείς τους στα Τρίκαλα και τη Λάρισα, ενώ άλλοι έφτασαν ως την Αθήνα (Σαράφη, 2002:169-173).

Η πολιτική ανασυγκρότηση των δημοκρατικών οργανώσεων ξεκίνησε το 1946. Στις 7 Μαρτίου πραγματοποιείται Γενική συνέλευση του Δημοκρατικού συλλόγου στο Βόλο. Στις 28 Απριλίου, γίνεται το πρώτο Πανθεσσαλικό Συνέδριο Γυναικών. Την εισήγηση έκανε η Σαμαρά. Βασικές ομιλήτριες ήταν η Αλκμήνη Λογοθέτη και η Τούλα Καλαφάτη για τις αγρότισσες των Τρικάλων, η Καραϊωσηφίδου για την Ε.Α., η Στάσα Σαπουνά και η Αγλαΐα Δραγώνα για τις εργάτριες, η Αγλαΐα Παπαοικονόμου για τις υφάντριες και η Ιλιάδα Χαλκιά για τις αγρότισσες της Καλαμπάκας Όσο εντεινόταν η τρομοκρατία, αυξάνονταν και ο αριθμός των καταδιωκόμενων, που ζούσε ομαδικά σε ορεινές περιοχές και μετακινούνταν συνεχώς από το ένα μέρος στο άλλο. Τα μέλη των ομάδων αυτών ήταν στην πλειοψηφία τους άοπλοι. Οι πολιτικές κινήσεις των ομάδων αυτών περιορίζονταν στην προσπάθεια αποτροπής των χωρικών να πιστέψουν την κρατική ρητορική και να δεχθούν να οπλιστούν εναντίον των Αριστερών. Με πυρήνα τους πρώτους καταδιωκόμενους δημιουργούνται το Μάιο του 1946 οι πρώτες ΟΔΕΚ (Ομάδες Δημοκρατών Ενόπλων Καταδιωκόμενων), που εξελίχθηκαν αργότερα σε μέλη του ΔΣΕ (Βραχνιάρης, 1990:145-307).

3.2. Οι γυναίκες στο Εμφύλιο φυλακισμένες και εξόριστες

Εκτός από τις γυναίκες που συμμετείχαν στο ΔΣΕ, ένα μεγαλύτερο μέρος του γυναικείου πληθυσμού φυλακίστηκε και εξορίστηκε, συχνά χωρίς να έχει προσωπική ανάμιξη στο κίνημα ή στις εμφύλιες συγκρούσεις. Το 1946 άρχισαν να λειτουργούν οι πρώτοι τόποι

εξορίας, τότε οδηγήθηκε στην εξορία ένας σημαντικός αριθμός γυναικών, πολλές μαζί με τα παιδιά τους. Το 1947 μεταφέρθηκαν στο Τρίκερι οι πρώτες γυναίκες με τα παιδιά τους. Η βασική, αν όχι η μοναδική, κατηγορία που τις βάραινε ήταν η συγγενική τους σχέση με ποιον/α αντάρτη. Τον εγκλεισμό, τις απειλές, την ψυχολογική και σωματική βία βίωσαν για καιρό χιλιάδες γυναίκες κάθε ηλικίας. Στόχος ήταν η ηθική τους εξόντωση, η απόσπαση *δήλωσης μετανοίας* και η αποκήρυξη του κομμουνισμού, του ΕΑΜ και του ΔΣΕ . Οι *δηλώσεις μετανοίας*, ήταν ελληνική πρωτοτυπία και εφαρμόστηκαν πρώτη φορά την περίοδο της μεταξικής δικτατορίας (Τμήμα της ΚΕ του ΚΚΕ για την ιστορία των γυναικών, 2016:36-38)

3.3. Οι γυναίκες στο Δημοκρατικό Στρατό

Εικόνα 5⁵

«Απ' όσα ζαίρουμε τόση καί τέτοια γυναικεία συμμετοχή σέ μάχιμα τμήματα στρατοῦ ἐν καιρῷ πολέμου εἶναι ὀλότελα πρωτοφανής στήν παγκόσμια πολεμική ἱστορία. Ἡ ἑλληνίδα μαχήτρια τοῦ ΔΣ ἀνοίγει ἔτσι ἕναν καινούργιο δρόμο καί σέ διεθνή κλίμακα στό γυναικεῖο ἐπαναστατικό κίνημα.» (Καραγιώργης, 1949)

Μέσα από την ιστορία εκλαμβάνεται η πληροφορία, της παρουσίας των γυναικών σε πληθώρα επαναστατικών κινημάτων αστικοδημοκρατικού και σοσιαλιστικού χαρακτήρα. Μέσα από τη μαζική τους συμμετοχή στη Γαλλική Επανάσταση κατάφεραν να περιληφθεί στη διακήρυξη για τα δικαιώματα της γυναίκας το αίτημα της ισότητας των φύλων. Στη Ρωσία η γυναικεία συμμετοχή ήταν έκδηλη στις εξεγέρσεις του 1905 και συνεχίστηκε στις επαναστάσεις του '17, με αποτέλεσμα μετά την νίκη να κατοχυρωθεί η ισότητα σε όλες τις εκφάνσεις της κοινωνικής ζωής. Στην ελληνική πραγματικότητα

⁵ Μαχήτριες του ΔΣΕ πηγή: φωτογραφικό αρχείο ΑΣΚΙ

σημαντική υπήρξε η εθελοντική συμβολή των γυναικών στην Επανάσταση του '21 μέχρι το Αντιφασιστικό, Αντιστασιακό κίνημα και τη μαζική στράτευση τους στις οργανώσεις, αλλά και στα ένοπλα τμήματα του ΕΛΑΣ, με κορυφαία στιγμή την αναγνώριση των ίσων πολιτικών και αστικών δικαιωμάτων, από τους λαοκρατικούς θεσμούς (Γκριτζώνας,2001:13-14).

Ο ΔΣΕ οφείλει τη δημιουργία του στην εθελοντική συμμετοχή αγωνιστών της Εθνικής Αντίστασης, που κατέφυγαν ξανά στο βουνό καταδιωκόμενοι, υπερασπιζόμενοι την τιμή και την αξιοπρέπεια τους, ενάντια στη λευκή τρομοκρατία. Στην αρχή οργανώθηκαν σε μικρές ομάδες σχεδόν άοπλες, όταν ξεπέρασαν τους τριάντα, οργανώθηκαν σε συγκροτήματα και απέκτησαν υπολογίσιμο οπλισμό. Το κάθε συγκρότημα έπαιρνε το όνομα του από το ψευδώνυμο του αρχηγού του (Γκριτζώνας,2001:17-18) Το καλοκαίρι του '46 οργανώθηκαν τα τοπικά αρχηγία με συγκεκριμένη δομή (αρχηγό, υπαρχηγό, κομματικό γραμματέα κ.α.). Στις 28 Οκτωβρίου 1946 ανακοινώθηκε η σύσταση του Γενικού Αρχηγείου Ανταρτών (Γ.Α.Α.) με επικεφαλής τον Μάρκο Βαφειάδη (Τμήμα της ΚΕ του ΚΚΕ για την ισοτιμία των γυναικών,2016:26). Τα περιφερειακά αρχηγεία συνέχισαν απρόσκοπτα τη λειτουργία τους μέχρι το καλοκαίρι του '48 που καταργήθηκαν και μετατράπηκαν σε μεραρχίες.

«Έχοντας υπόψη ότι είναι ώριμη πια η ανάγκη της δημιουργίας συντονιστικού οργάνου για τον συντονισμό και την καθοδήγηση του όλου αντάρτικου αγώνα

Αποφασίζουμε

τη δημιουργία του Γενικού Αρχηγείου Ανταρτών στο οποίο θα υπάγονται τα αρχηγεία Ανταρτών Μακεδονίας, Θεσσαλίας, Ηπείρου και Ρούμελης.

Σταθμός Διοίκησης Γενικού Αρχηγείου

28 Οκτωβρίου 1946

Μάρκος» (Γκριτζώνας,2001:18)

Η ονομασία Δημοκρατικός Στρατός Ελλάδας (ΔΣΕ) καθιερώθηκε δύο μήνες αργότερα μαζί με τους όρκους των μαχητών και των στελεχών. Με τη διαταγή υπ' αριθμόν 22 του ΓΑΑ καθιερώνεται η διοικητική δομή, ορίζεται η συνέλευση ως «όργανο διαπαιδαγώγησης» και η διενέργεια διάφορων μορφών συνελεύσεων σε τακτά χρονικά διαστήματα (Τμήμα της ΚΕ του ΚΚΕ για την ισοτιμία των γυναικών,2016:27).

Η συμμετοχή των γυναικών στο στρατό είχε ξεκινήσει ήδη από τη περίοδο της αντίστασης, αν και σε πολύ μικρότερο βαθμό, το 10% του εφεδρικού ΕΛΑΣ αποτελούνταν από γυναίκες. Τότε έγινε η πρώτη επαφή των γυναικών με τα όπλα (Καραγιώργης, 1949). Αποτέλεσαν μέρος του ένοπλου λαού, συμμετείχαν στις

παρελάσεις των απελευθερωμένων πόλεων. Η αντάρτισσα έγινε αντικείμενο θαυμασμού και αποτέλεσε το σύμβολο της *νέας γυναίκας* στην Αντίσταση. Μετά την απελευθέρωση το ζήτημα της ισότητας (ισοτιμίας στην τότε ρητορική) ήταν κεντρικό θέμα στο πρόγραμμα του ΚΚΕ. Στο 7^ο συνέδριο του ΚΚΕ τον Οκτώβριο του 1945 τέθηκε ως στόχος τα γυναικεία μέλη του κόμματος από 20% να φτάσουν το 50% (Βόγλης,2012:312-313).

Για τους συμμετέχοντες ο ΔΣΕ θεωρούνταν συνέχεια της Αντίστασης, ένας αγώνας ενάντια στον νέο κατακτητή (Άγγλο, Αμερικάνο), το ονόμαζαν «*δεύτερο αντάρτικο*». Ως πρότυπα γυναικείας συμμετοχής στον αγώνα δεν ήταν μόνο οι γυναίκες του '21, αλλά και οι γυναίκες του τακτικού και του εφεδρικού ΕΛΑΣ. Δυο υπήρξαν τα κεντρικά γυναικεία πρόσωπα - πρότυπα, που έδρασαν και σκοτώθηκαν στη διάρκεια της Αντίστασης η αντάρτισσα Μένη Παπαηλιού (Θύελλα), που σκοτώθηκε πολεμώντας στα Δεκεμβριανά και η κομμουνίστρια Ηλέκτρα Αποστόλου, εξόριστη στη δικτατορία του Μεταξά, στην κατοχή δούλευε στον παράνομο μηχανισμό στην Αθήνα συνελήφθη το καλοκαίρι του 1944 και πέθανε από τα βασανιστήρια(Βερβενιώτη,2002:128).

Η Αύρα Παρτσαλίδη σε άρθρο της στο περιοδικό ΔΣ αναφέρεται στην Ηλέκτρα Αποστόλου, στη μνήμη της οποίας θεσμοθετήθηκε το παράσημο Ηλέκτρα. «Σήμερα το ματόβρεχτο και δοξασμένο παράσημο της Ηλέκτρας στολίζει άξια το στήθος των ηρωίδων του ΔΣΕ, που έβγαλε και καθημερινά βγάζει τέτοιες λεβέντισσες...» (Παρτσαλίδη,1949:554).

Αν και τα ένοπλα τμήματα ήταν μικτά δεν συνέβαινε το ίδιο με τις πολιτικές οργανώσεις. Την περίοδο του εμφυλίου δημιουργήθηκε η ΠΔΕΓ (Πανελλαδική Δημοκρατική Ένωση Γυναικών), όπου εντάχθηκαν μαχήτριες, γυναίκες της Ελευθερης Ελλάδας και σλαβόφωνες γυναίκες μέσω της ΑΦΖ (Antifasiste Front Zena). Πρόεδρος της ΠΔΕΓ ήταν αρχικά η Χρύσα Χατζηβασιλείου και αργότερα η Ρούλα Κουκούλου –Ζαχαριάδη, ενώ γραμματέας της ΑΦΖ και ταυτόχρονα αντιπρόεδρος της ΠΔΕΓ ήταν η Ευδοκία Νικολέφσκα-Φώτεβα (Βέρα). Η ΠΔΕΓ ήταν μέλος της Παγκόσμιας Δημοκρατικής Ομοσπονδίας Γυναικών και αντιπροσωπία μελών της συμμετείχε στο δεύτερο συνέδριο της ΠΔΕΓ το Δεκέμβριο του '48 και το Μάρτιο του '49 (για να τιμηθεί η 8^η Μαρτίου) οργάνωσε την πρώτη πανελλαδική συνδιάσκεψη, όπου για πρώτη φορά βρέθηκαν στην ελεύθερη Ελλάδα ξένες αντιπροσωπείες από 7 γυναικείες οργανώσεις και δήλωσαν τη στήριξη τους στον αγώνα. Με την ευκαιρία της συνδιάσκεψης και για να τιμηθεί η 8^η Μάρτη εκδόθηκε από την «Ελεύθερη Ελλάδα» το βιβλίο *Μαχήτριες της Λευτεριάς* στο οποίο αναφέρονταν τα κατορθώματα των μαχητριών του ΔΣΕ (Βερβενιώτη, 2002: 129-

132).

Η πρόεδρος της ΠΔΕΓ με άρθρο της στο ΔΣ τον Νοέμβριο του 1949 αναφέρεται στην πανελλαδική συνδιάσκεψη την οποία θεώρησε πολύ σημαντική για την προώθηση του γυναικείου κινήματος «Οι μαχήτριες του ΔΣ με σημαία τη συνδιάσκεψη ξεσήκωσαν την επαναστατική άμιλα...»(Ζαχαριάδη,1949:258). Ενώ δόθηκε ιδιαίτερη βαρύτητα στην παρουσία αντιπροσώπων από ξένες οργανώσεις. «Στη συνδιάσκεψη φάνηκε τι τεράστια δύναμη είναι η αλληλεγγύη των λαών. Για πρώτη φορά στην Ελεύθερη Ελλάδα παρεβρέθησαν αντιπρόσωποι ξένων λαών...εκδηλώθηκε πλατειά και ανέβηκε ακόμα πιο πολύ το πνεύμα του διεθνισμού...» (Ζαχαριάδη,1949:262).

Η διοίκηση των μονάδων στο δημοκρατικό στρατό ήταν δυαδική (στρατιωτικός διοικητής- πολιτικός επίτροπος). Από την άνοιξη του '48 κάποια γυναίκα ορίζονταν *υπεύθυνη γυναικών* και δρούσε ως βοηθός του εκάστοτε πολιτικού επιτρόπου. Με αυτόν τον τρόπο η προσαρμογή των γυναικών στον πόλεμο μετατέθηκε από την ηγεσία αποκλειστικά στις γυναίκες. Η *υπεύθυνη* δε λειτουργούσε ως πολιτικό στέλεχος, αλλά ως έμπιστη φίλη ή μάνα ανάλογα με την ηλικία της κάθε μαχήτριας. Στόχος ήταν η δημιουργία μιας σχέσης συμπαράστασης και ψυχικής επαφής. Στις σχολές αξιωματικών φοίτησε ένας αξιοσημείωτος αριθμός γυναικών οι οποίες αποφοιτώντας διοίκησαν και άντρες μαχητές, αφού οι ομάδες ήταν μικτές. Σύμφωνα με την εφημερίδα της προσωρινής κυβέρνησης συνολικά αποφοίτησαν 476 αξιωματικές. Βαθμούς αξιωματικού πήραν ακόμα κάποιες γυναίκες χωρίς να φοιτήσουν σε σχολές είτε προήχθησαν «επ' ανδραγαθία» είτε τους απονεμήθηκαν μετάλλια ανδρείας ή το ειδικό παράσημο Ηλέκτρας (βλ. παράρτημα)(Βερβενιώτη, 2002: 132-133).

3.4. Η στρατολογία των γυναικών στον ΔΣΕ

Στη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου υπήρξε γυναικεία συμμετοχή τόσο σε κρατικούς, όσο και σε αντιστασιακούς στρατούς σε πολλές χώρες, πάντα όμως η συμμετοχή των γυναικών γινόταν σε εθελοντική βάση. Αντίθετα στο ΔΣΕ η πλειοψηφία των μαχητριών ήταν επιστρατευμένες παρά εθελόντριες, αποδείχθηκαν όμως ιδιαίτερα γενναίοι στρατιώτες σε εξαιρετικά δυσμενείς συνθήκες. Το ποσοστό συμμετοχής των γυναικών στο ΔΣΕ ήταν πολύ μεγάλο 50% (30% στα μάχιμα τμήματα και 70% στις υπηρεσίες), θα μπορούσε να συγκριθεί μόνο με το ποσοστό γυναικείας συμμετοχής στο κομμουνιστικό κόμμα του Περού (Βερβενιώτη,2002:126)

Από τα περιοδικά έντυπα της εποχής γίνεται εμφανές ότι η επιστράτευση των γυναικών στα μάχιμα τμήματα έγινε σε μεγάλο βαθμό λόγω ελλείψεων σε μάχιμο δυναμικό. Ο αντιστράτηγος του ΔΣΕ Κ. Καραγιώργης αναφέρει σε άρθρο του τον Μάρτη του 1949 «*Στόν Κόκκινο Στρατό δέν υπήρχε ύποχρεωτική στρατολογία για τίς γυναίκες για τή μάχιμη ύπηρεσία, κυρίως γιατί δέν υπήρχε έλειψη άντρικοῦ ἔμψυχου ὑλικοῦ...*» Όσο η επίσημη κυβέρνηση οργανωνόταν, τόσο δυσκόλευαν οι νέες στρατολογίες ανδρών και δημιουργούνταν σημαντικό πρόβλημα εφεδρειών με τη γυναικεία στρατολογία να αποτελεί τη μόνη λύση (Βερβενιώτη,2002:128).

Το γεγονός ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των γυναικών ήταν επιστρατευμένες είχε ως αποτέλεσμα ένα μέρος της παλαιότερης βιβλιογραφίας να τις παρουσιάζει ως θύματα της κομμουνιστικής ηγεσίας, αν και η άποψη αυτή στηρίζονταν περισσότερο στις γενικότερες έμφυλες θεωρήσεις του πολέμου και όχι στην επιστράτευση. Δεν μπορούμε να ξέρουμε πώς αισθάνονταν τότε οι αντάρτες για την επιλογή της επιστράτευσης, μεταγενέστερα πολλοί την αποδοκίμασαν (Βόγλης,2012:306).

Τα όρια ανάμεσα στην εθελοντική κατάταξη και την επιστράτευση δεν είναι τόσο σαφή όσο φαίνονται. Οι συνθήκες διαβίωσης στις πόλεις και στα χωριά ήταν έντονες, η τρομοκρατία κυριαρχούσε, συχνά η κατάταξη στο ΔΣΕ αποτελούσε μοναδική διέξοδο παρά επιλογή. Λίγες γυναίκες βγήκαν στο βουνό με κομματική εντολή. Πολλές από τις εθελόντριες οργάνωσαν μόνες τους τη διαφυγή τους, όπως η Μαρία Μπέικου, καπετάνισσα της Διμοιρίας Ανταρτιστών XIIIης Μεραρχίας του ΕΛΑΣ και υπολοχαγός του ΔΣΕ (Βερβενιώτη,2002:137). Η ίδια αναφέρει ότι μετά τη σύλληψη του αδερφού της ζήτησε «σύνδεση» από την Αύρα Παρτσαλίδου για να ανέβει στο βουνό, αλλά από το κόμμα δεν της δόθηκε. Τελικά, μέσω ενός συναδέρφου της βρήκε τρόπο ανέβηκε στη Ρούμελη και πήγε στο αρχηγείο Παρνασσίδας (Μπέικου,2010:73-75).

Σύνδεση για την έξοδο τους πήραν μόνο ανώτατα κομματικά στελέχη ή γυναίκες στελεχών, όπως η γιατρός, μικροβιολόγος Καίτη Νικολέτου-Γκιζελή βγήκε στο βουνό το Γενάρη του '48 ως γυναίκα στελέχους, ενώ η δίδυμη αδελφή της που έμεινε στην Αθήνα συνελήφθη. Πολλές από τις μαχήτριες ήταν παντρεμένες, βγήκαν στο βουνό με τον άντρα τους ή μετά τη δολοφονία ή τη σύλληψη του γιατί δεν μπορούσαν να σταθούν στο χωριό. Πολλές άφησαν τα παιδιά τους στους γονείς ή στα πεθερικά τους μη έχοντας άλλη λύση. Τα περισσότερα ζευγάρια έζησαν και έδρασαν μαζί, αν και υπάρχουν αναφορές για ζευγάρια που δε συναντήθηκαν ποτέ. Σε αντίθεση με τον ΕΛΑΣ στο «δεύτερο αντάρτικο» οι σχέσεις επιτρέπονταν και οι γάμοι επικυρώνονταν από το κόμμα. Οι έγκυες μαχήτριες στέλνονταν να γεννήσουν τα παιδιά τους έξω, τα άφηναν εκεί και επέστρεφαν

στη μάχη (Βερβενιώτη,2002:137-138).

Η Κ. Λατίφη περιγράφει την περίπτωση μιας δεκαεφτάχρονης που όπως ανέβηκε σε ένα ύψωμα να μαζέψει μια κατσικά της που έβοσκε, πέρασε χωρίς να το καταλάβει στην ανártικη περιοχή. Οι διοίκηση την υποχρέωσε να μείνει φοβούμενη ότι ήταν πληροφοριοδóτρια των αντιπάλων. Από την περιγραφή φαίνεται ότι η κοπέλα εντάχθηκε κανονικά στο ΔΣ, παρόλο που έτυχε να βγει μόνη της για περιπολία δεν επιχείρησε να το σκάσει, αλλά ξαναγύρισε στην ομάδα της (Λατίφη,1999:38-39).

Από τις αρχές του '48 το πρόβλημα των εφεδρειών γίνεται επιτακτικό και αρχίζει η επιστράτευση των γυναικών, με τον νόμο 7 στο άρθρο 3 του οποίου αναφέρεται «Η κάθε επιστρατευμένη γυναίκα μπορεί να κάνει μάχιμη υπηρεσία μόνο αν το ζητήσει η ίδια.» Οι επιστρατευμένες είναι κυρίως από χωριά στην ακτίνα δράσης του ΔΣΕ. Όπως αναφέρει η Ζαχαριάδη σε άρθρο της τον Απρίλιο του '48 *«Οι περισσότερες ήταν κοπέλες που περνούσαν με φόβο μπροστά από το καφενείο του χωριού τους. Δεν θέλαν να φορέσουν παντελόνι και όταν το φορούσαν για να μπορέσουν να αντιμετωπίσουν το κρύο, κρατούσαν από μέσα το φόρεμά τους.»*

Πρέπει να λάβουμε υπόψη μας ότι και για τον άμαχο πληθυσμό σπάνια εν μέσω εμφυλίου υπάρχει δυνατότητα για ουδέτερη στάση. Η λευκή τρομοκρατία, τα καμένα χωριά, οι αναγκαστικές μετακινήσεις ορεινών πληθυσμών που διεξήγαγε η κυβέρνηση της Αθήνας (χωριά κατά βάση ΕΑΜοκρατούμενα) προωθούσαν τη διάθεση των κατοίκων για ένταξη στο ΔΣΕ. Οι περισσότερες γυναίκες ήταν κοπέλες που είχαν μεγαλώσει σε αγροτικές πατριαρχικές οικογένειες, οι περισσότερες ήταν αγράμματες αποκαλούσαν χαρακτηριστικά «πεύκινη» την υπεύθυνη. Είχαν συνηθίσει να ζουν μέσα σε σκληρές συνθήκες. Την αφομοίωση των επιστρατευμένων διευκόλυνε το κλίμα συντροφικότητας και ενθουσιασμού που είχε αναπτυχθεί. Διασκεδάζαν όλοι μαζί, τα κορίτσια μάθαιναν να γράφουν και να διαβάζουν, η υπεύθυνη τους διάβαζε τη μαχήτρια και μυθιστορήματα, ονειρεύονταν τη νίκη που θα τους έδινε μια καλύτερη ζωή. Πράγματα που ούτε να τα φανταστούν δεν μπορούσαν στα ορεινά χωριά που μεγάλωσαν (Βερβενιώτη,2002:140-141).

Οι τυπικές και παραδοσιακά γυναικείες αρετές φαίνονται να ταυτίζονται με τις αρετές του καλού στρατιώτη. Όπως αναφέρει σε άρθρο τον Απρίλιο του 1949 η Ρ. Ζαχαριάδη *«Είχαν επιμονή και υπομονή, έμαθαν γρήγορα να χειρίζονται τα όπλα, ήταν πολύ καλές στη σκοποβολή και στα θεωρητικά μαθήματα. Ήταν υπάκουες και πειθαρχημένες.»* Ήταν καρτερικές, οι συνθήκες ζωής μετά την άνοιξη του '49 ιδιαίτερα στο ΚΓΑΝΕ ήταν τρομερά αντίξοες, άγγιζαν τα όρια των ανθρώπινων αντοχών. Συμμετείχαν σε πορείες 30

ως 50 ωρών, περπατούσαν νύχτα σε δύσβατα μονοπάτια, δίπλα σε χαράδρες, μουσκεμένες από το χιόνι και τη βροχή. Απόκτησαν την ικανότητα να κοιμούνται ενώ περπατούν. Ήταν συναισθηματικές και αφοσιωμένες Μισούσαν τους εχθρούς όπως φρόντιζαν και αγαπούσαν τους δικούς τους. Ήταν γενναίες, γιατί πάνω από όλα αυτό αποτελεί το σκληρό πυρήνα του γυναικείου ρόλου είναι η θυσία, είχαν μάθει να θυσιάζονται πριν μάθουν να πολεμούν (Βερβενιώτη,2002:141-142)

Στο περιοδικό της εποχής ΔΣ ο Καραγιώργος επισημαίνει τη σημασία της γυναικείας συμμετοχής σε όλους τους τομείς της κοινωνικής, πολιτικής και επιστημονικής ζωής. Η γυναίκα πνευματικά και ψυχικά δε διαφέρει από τον άντρα Η καθυστέρηση της είναι κοινωνική και ταξική και ως τέτοια πρέπει να ξεπεραστεί το συντομότερο. Κάθε αντίθετη άποψη έχει τις πηγές της στο αντιδραστικό ταξικό στρατόπεδο και καταλήγει στα τρια κάππα του Χίτλερ (Κουζίνα Εκκλησία Παιδιά). Μέσα στους κόλπους του ΔΣ διαπλάσεται η νέα γυναίκα, η νέα σύγχρονη ελληνίδα, αυτή που θα γίνει όταν θα κατέβουμε νικητές στις πόλεις και στα χωριά μας ο παντοδύναμος κινητήριο μοχλός που θα συγχρονίσει το γυναικείο πληθυσμό της Ελλάδας προς το σοσιαλισμό. (Καραγιώργης,1949:176).

3.5. Η Συναδέλφωση

Μια από τις πιο σημαντικές δουλειές της πρώτης γραμμής που είχε δοθεί σχεδόν αποκλειστικά στις γυναίκες ήταν η συναδέλφωση. Συχνά οι δύο στρατοί βρίσκονταν πολύ κοντά. Το βράδυ, όταν οι μάχες σταματούσαν, κυρίως γυναίκες το ΔΣΕ παίρναν τους τηλεβόες και απευθύνονταν στους στρατιώτες του κυβερνητικού στρατού. Στην 105^η ταξιαρχία ονόμαζαν αυτή την δράση «εκπομπή της γυναίκας στα στρατευμένα και παρασυρμένα απ' τον εχθρό παιδιά του λαού». Συνήθως οι μαχήτριες καλούσαν τους φαντάρους στις γραμμές του ΔΣΕ. Υπήρχαν περιπτώσεις όπου έπιαναν κουβέντα μεταξύ τους, γνωρίζονταν από πριν ήταν κοντοχωριανοί ακόμα και συγγενείς. Η δράση τελείωνε με το τραγούδι της συναδέλφωσης, το οποίο αποτελούνταν από πέντε stroφές με πιο διαδεδομένη την τέταρτη (Βερβενιώτη,2002:135)

«Αδελφέ μου φαντάρε είναι κρίμα

Για τον Τρούμαν να πέσεις νεκρός

όσο σίδερο οι ξένοι κι αν ρίζουν

νικητής θάναι μόνο ο λαός.» (Τραγούδια του Αγώνα: 40)

Πολλές φορές οι φαντάροι φαίνεται να ανταπέδιδαν τραγουδώντας λαϊκά τραγούδια. Ο λαϊκός στρατός έχει τις ρίζες του μέσα στο λαό από εκεί πηγάζει η δυνατότητα του να αξιοποιεί τις γυναίκες όχι μόνο στα βοηθητικά τμήματα αλλά και μέσα σε όλες τις μάχιμες κατηγορίες. Το αυτί του φαντάρου είναι πιο ευαίσθητο όταν του μιλήσουμε για την οικογένεια του, το χωριό του, για τα πλουσιόπαιδα που ζουν στα μετόπισθεν ή το εξωτερικό « Πάντα άκοῦνε εὐκολότερα τίς γυναῖκες μαχήτριες πού τούς μιᾶνε στό συναισθηματικό τούς κόσμο καί τούς θυμίζουν τήν ἀδελφή τούς, τή γυναῖκα τους, τήν ἀγαπημένη τούς. Ἔτσι ἐνῶ ἔβριζαν ὅταν ἄκουγαν ἀνδρική φωνή, δέν ἔβριζαν ὅταν τούς μίλησε γυναῖκα. Καί κατόπιν τό ζητοῦσαν οἱ ἴδιοι...» (Καραγιώργης,1949:460). Περιγράφετε ένα περιστατικό όπου οι φαντάροι ζήτησαν συγκεκριμένη μαχήτρια η Κατίνα να μιλήσει στον τηλεβόα και την άκουγαν χωρίς διακοπή, όταν τελείωσε της ζήτησαν να τους τραγουδήσει και στη συνέχεια να τραγουδήσουν και αυτή όποιο τραγούδι ήθελε. (Καραγιώργης:1949).

Η Ρούλα Ζαχαριάδη αναφέρει σε άρθρο της για τα δυο χρόνια του ΔΣΕ «Εκπομπές της μαχήτριας, προκηρύξεις, γράμματα όλα μελετούνται και πραγματοποιούνται. Δύο φαντάροι παραδόθηκαν τελευταία σε μαχήτριες που μιλούσαν με τον τηλεβόα.» Ενώ στο άρθρο της για τη μάχη του Γράμμου επισημαίνει τη χειραφέτηση της γυναίκας « Αυτή που δίσταζε να περάσει μπροστά από τον καφενέ του χωριού και κανείς δε ζητούσε τη γνώμη της, τώρα ορμάει μπροστά με το πολυβόλο, δια φωτίζει χιλιάδες με τον τηλεβόα της κι αιχμαλωτίζει άνδρες του εχθρού.» Βρίσκουν αυτοσχέδιες λύσεις για να κάνουν πιο αποτελεσματικά ότι τους ανατίθεται η Ζαχαριάδη περιγράφει την περίπτωση μιας ολμίτριας η οποία έβγαζε τον πυροσωλύνα από το βλήμα έδενε πάνω προκηρύξεις και τις πετούσε στο στρατόπεδο του εχθρού (Ζαχαριάδη,1948:355).

Ενώ σε ένα από τα τελευταία άρθρα του ΔΣ η Ζαχαριάδη καταλήγει συμπερασματικά ότι η διαλυτική δουλειά των γυναικών πήγαινε τόσο καλά που δεν χρειαζόταν πια ο ορισμός υπεύθυνης, αλλά να αφήνεται πρωτοβουλία στις ίδιες τις μαχήτριες «Η ζωή έδειξε τι επίδραση έχει η φωνή της γυναίκας στο φαντάρο...» Αλλά και η παραμέληση της δουλειάς στις Σλαβομακεδόνισσες «Πρέπει περισσότερο να χτυπήσουμε την υποτίμηση που υπάρχει... οι υπεύθυνες μας πρέπει να βοηθούν τις Σλαβομακεδόνισσες, να ενημερώνονται για τα ζητήματα τους σαν μέλη της ΑFΖ να μαθαίνουν για την οργάνωση τους, να διαβάζουν τον τύπο...»(Ζαχαριάδη,1949:430).

3.6. Η Καθαριότητα

«Μά ακόμα γιά νά έκτιμήσουμε καλύτερα τόν παράγοντα γυναίκα πρέπει νά πάrouμε ύπόψη καί τη γενικότερη συμβολή τής. Είναί καί ό έκπολιτισμός, ή χαρά. τό κέφι, πού σκορπά στα τμήματά μας καί άνεβάζει τό ήθικό τοῦ στρατοῦ μας. Τώρα ύπάρχει μαχητής άπλυτος, ψειριασμένος, κουρελιασμένος. Όλοι είναι καθαροί, τ'άμπρι περιποιημένα, στολισμένα. Στίς ομάδες οί τραπεζαρίες μέ πάγκους, συνθήματα, λολούδια...» (Μπαρτζιώτα, Μπεϊκου,1949:510).

Οι γυναίκες συνέχιζαν να επιφορτίζονται με τους παραδοσιακά γυναικείους ρόλους. Η καθαριότητα και η τακτοποίηση, αλλά και η διασκέδαση του στρατεύματος αποτελούσαν αποκλειστικά γυναικείες αρμοδιότητες. Η Βάγια Παπακόγκου είπε σε συνέντευξή της στην Τασούλα Βερβενιώτη, ότι της είχε γίνει παρατήρηση επειδή έγραφε κάποια σάτιρα αντί να σκουπίζει, αλλά όταν ο ταξίαρχος είδε τη σάτιρα άλλαξε γνώμη και την προέτρεψε να συνεχίσει. Συχνά παρατηρούνταν φαινόμενα ανταλλαγής υπηρεσιών, πολλές γυναίκες προσφέρονταν να πλύνουν ή και να μπαλώσουν τα ρούχα των αντρών και ως αντάλλαγμα απαλλάσσονταν από σκοπιές ή από τη μεταφορά μεγάλων βαρών (Βερβενιώτη,2002:135-137). «Έβαλαν άμιλλα ποιες θα 'χουν πιο καθαρούς πλυμένους, μπαλωμένους τους άντρες απ' το τμήμα τους. Πιο νοικοκυρεμένο το λημέρι. Ποιες θα πρωτοστατούν στη χαρά, στην ψυχαγωγία στην καλύτερη οργάνωση της ζωής για να ξεπερνούνται πιο εύκολα οι βαριές δυσκολίες του πολέμου και του χειμώνα...» (Ζαχαριάδη,1948:373)

3.7. Οι υγειονομικές υπηρεσίες

Εικόνα 6⁶

⁶ Νοσοκομείο του ΔΣΕ Πηγή: φωτογραφικό αρχείο ΑΣΚΙ

Από την εμφάνιση των πρώτων αντάρτικων ομάδων, υπήρχαν τραυματίες που χρειάζονταν περίθαλψη. Οι δυσκολίες για τη δημιουργία υγειονομικής υπηρεσίας ήταν τεράστιες, έπρεπε να αντιμετωπιστεί η ανυπαρξία των πάντων. Δεν υπήρχαν γιατροί, νοσοκόμοι, αλλά ούτε τα βασικά ιατρικά και φαρμακευτικά υλικά. Οι πρώτες υγειονομικές υπηρεσίες παρέχονταν από νοσοκόμους, που ήταν παράλληλα και μαχητές. Σιγά-σιγά άρχισαν να κατατάσσονται αρκετοί γιατροί και να οργανώνουν τα πρώτα αναρρωτήρια. Από το Φεβρουάριο του 1947 δημιουργούνται οι πρώτες σχολές νοσοκόμων. Το καλοκαίρι του 1947 άρχισαν να οργανώνονται τα πρώτα νοσοκομεία και χειρουργεία σε σχολεία και σπίτια των ελεύθερων περιοχών, αλλά και σε δάση και σπηλιές (Κυρίτσης,2012:244-250).

Πάνω από το 80% των υγειονομικών υπηρεσιών στελεχώνονταν από γυναίκες. Ανάμεσα τους πολλές γιατροί και φοιτήτριες ιατρικής η Βασιλική Κριτσίκη, η Αυγή-Ελευθερία Κτενά, η Καίτη Γκιζελή – Νικολέττου, η Κατίνα Ποτήρη και η Πάτρα Μονά. Εργάστηκαν ακόμη ως νοσηλεύτριες, τμηματάρχισσες και φρουρά νοσοκομείου. Παρά τις τεράστιες ελλείψεις σε υλικοτεχνική υποδομή κατάφεραν να βοηθήσουν πλήθος τραυματιών. Υπερασπίστηκαν τα νοσοκομεία και τα αναρρωτήρια με αυτοθυσία (Τμήμα της ΚΕ του ΚΚΕ για την ισοτιμία των γυναικών,2016:107-110)

3.8. Οι Υπηρεσίες Διαβιβάσεων

Εικόνα 7⁷

⁷Υπηρεσία διαβιβάσεων του ΔΣΕ πηγή: Φωτογραφικό αρχείο ΑΣΚΙ

Η έγκαιρη πληροφόρηση είναι απαραίτητη για το συντονισμό της δράσης. Για την επικοινωνία χρησιμοποιήθηκαν τα μέσα επικοινωνίας της εποχής τηλέφωνα και ασύρματοι. Με την ανάπτυξη του ΔΣΕ, άρχισε η ευρεία χρήση των τηλεφώνων. Αρχικά χρησιμοποιήθηκαν λίγοι ασύρματοι, αλλά στη συνέχεια όλες οι μεγάλες μονάδες εφοδιάστηκαν. Για την εκπαίδευση όσων θα δούλευαν στον ασύρματο εκδόθηκε η μπροσούρα «*Μαθήματα κινητήρων και Ασυρματοτεχνίας*»(Κυρίτσης,2012:239-241).

Στις σχολές συνδέσεων και διαβιβάσεων του ΔΣΕ πάνω από το 50% ήταν γυναίκες. Οι περισσότερες γυναίκες ήταν από χωριά ή κωμοπόλεις με λίγες γραμματικές γνώσεις, παρόλο αυτά έμαθαν γρήγορα και με επιμονή να χειρίζονται τα τηλέφωνα και τους ασυρμάτους, που έφταναν στο ΔΣΕ συνήθως ως λάφυρα (Τμήμα της ΚΕ του ΚΚΕ για την ιστορία των γυναικών,2016:107-110).

3.9. Οι λιποταξίες

Οι λιποταξίες άρχισαν να γίνονται συχνό φαινόμενο μετά τις αναγκαστικές επιστρατεύσεις. Υπήρχαν όμως και λιποταξίες εθελοντών. Σε μια ενέργεια έξω από το Κιλκίς έμειναν και παραδόθηκαν στις αρχές έξι κοπέλες. Στις μαρτυρίες εντοπίζονται λιποταξίες. Όποιος λιποτακτούσε και δεν προλάβαινε να διαφύγει συλλαμβάνονταν και εκτελούνταν. Για τους υπόλοιπους αντάρτες αυτό ήταν φοβερά ψυχοφθόρο και ένιωθαν ανακούφιση αν κάποιος που το ήθελε κατάφερνε να αποδράσει, ειδικά όταν ήταν άτομα φοβισμένα που αδυνατούσαν να ενταχθούν (Κόκκινος, Λαμπάτος, Αθανασοπούλου,2008:53)

Στην αρχή ανάλογα με την άποψη του Π.Ε. αφήνονταν να φύγουν όσες κοπέλες στρατολογούνταν και οι οικογένειες τους δεν ήταν θετικά προσκείμενες στην ΕΑΜική ιδέα ή είχαν κάποιο σωματικό πρόβλημα. Όσο προχωρούσε η ένοπλη σύγκρουση τα περιθώρια για επιστροφή εξαντλούνταν. Από την άνοιξη του '48 η λιποταξία αναγορεύεται σε κακούργημα με το νόμο 9 και η ποινή ήταν θάνατος. Ενώ από το '49 κακούργημα αποτελούσε και η παρακίνηση σε λιποταξία. Από τα διατάγματα που δημοσιεύονται στην εφημερίδα της προσωρινής κυβέρνησης και χαρίζουν την ποινή σε όσους είχαν καταδικαστεί ως λιποτάκτες βλέπουμε ότι μόνο μια γυναίκα προσπάθησε να φύγει μόνη της, συνήθως υπήρχε και κάποιος άντρας στην ομάδα. Ο φόβος του θανάτου, της σύλληψης από τον έναν ή τον άλλο στρατό και ο φόβος του βιασμού ήταν οι βασικοί ανασταλτικοί παράγοντες (Βερβενιώτη,2002:138-140)

3^ο Κεφάλαιο: Συνεντεύξεις & Σχόλια

Ιλιάδα Χαλκιά-Παλιούρα - Σχόλια αφήγησης

Εικόνα 8⁸

Η Κατοχή βρίσκει την Ιλιάδα σε ηλικία 16 ετών. Η συμμετοχή της στην αντίσταση φαίνεται να ήρθε σα μια φυσική εξέλιξη. Ο μεγαλύτερος αδερφός της υπηρετούσε στο Ιππικό του ΕΛΑΣ, ο μικρότερος μπήκε στα Αετόπουλα μέχρι και η χήρα μητέρα της βοηθούσε στην Εθνική Αλληλεγγύη. Εκτός από το άμεσο οικογενειακό περιβάλλον η περιρρέουσα ατμόσφαιρα όλου του χωριού ήταν διαποτισμένη από το πνεύμα της αντίστασης « Από την αρχή της Κατοχής συμμετείχαμε μαζί με τους μεγαλύτερους στην Ε.Α.... όλοι και όλες στο χωριό βοηθούσαμε... Εμείς δεν ήμασταν ανίδεοι ξέραμε ότι είχε οργανωθεί το ΕΑΜ... Μαζευτήκαμε περίπου στα 15 αγόρια και κορίτσια» . Από την περιγραφή καθίσταται σαφές ότι πολλοί κάτοικοι του χωριού ήταν ενταγμένοι στο ΕΑΜ και τον ΕΛΑΣ.

Στην περιγραφή της ένταξής της στην ΕΠΟΝ γίνεται αναφορά σε ονόματα και τοποθεσίες, τονίζεται η σημασία που είχε για εκείνη η οργάνωση. Δίπλα στα ονόματα αναφέρονται και οι επαγγελματικές ιδιότητες, δίνεται έμφαση στη σημασία των σπουδών και της μόρφωσης. « Ο Νέστωρας ο Βόκας μας μάζεψε και μας μίλησε για την ΕΠΟΝ... εκεί ήταν ο Τσιλημίγκας ο Γιώργος (Μπαλλάς) Καθηγητής, ήταν ο Θανάσης Μαχιάς

⁸ Η Ιλιάδα Χαλκιά (Δεξιά) με τη μετέπειτα συννυφάδα της Χρυσάνθη Καναρά επίσης Επονίτισσα καλοκαίρι του 1945 στην κεντρική πλατεία Λάρισας σε συνάντηση της ΕΠΟΝ. Η μοναδική φωτογραφία της αφηγήτριας από τη δεκαετία του 1940

δικηγόρος και ο Αρσενίου ο Λάζαρος...». Οι στόχοι και οι σκοποί της οργάνωσης περιγράφονται αναλυτικά, έντονα διαποτισμένοι από την εαμική ιδέα. «Μάθαμε ότι η ΕΠΟΝ θα ήταν σε όλη την Ελλάδα και έπρεπε να οργανώσουμε και τα υπόλοιπα χωριά των Αντιχασίων, για να παλέψουμε και να βοηθήσουμε για τη λευτεριά της πατρίδας από τους κατακτητές, αλλά και από την εκμετάλλευση...». Σε αυτό το σημείο επιβεβαιώνεται η χωριστή οργάνωση αγοριών και κοριτσιών τον πρώτο χρόνο λειτουργίας της ΕΠΟΝ. «Υπεύθυνη των κοριτσιών όρισαν εμένα και στα αγόρια υπεύθυνος ήταν ο Γιάννης ο Τσιάρας.» , γίνεται ακόμα ιδιαίτερη μνεία στην οργάνωση μικρών παιδιών στα Αετόπουλα.

Οι ευθύνες και οι αρμοδιότητες που απέκτησε μέσα από την ένταξη της στην ΕΠΟΝ τη γεμίζουν χαρά και ενέργεια. Εργάζεται για την οργάνωση όλων των κοριτσιών του χωριού. Η αναβάθμιση της σε καθοδηγήτρια της ΕΠΟΝ για τα γύρω χωριά αποτελεί για εκείνη μεγάλη επιβράβευση. Βγήκε από τα στενά όρια του χωριού της, απέκτησε λόγο και επιρροή όπως αναφέρει χαρακτηριστικά: «Εγώ στις Σπαθάδες υπεύθυνη ζήτημα να έμεινα ένα μήνα, μετά έγινα καθοδηγήτρια στα άλλα τα χωριά. Τη θέση μου στις Σπαθάδες πήρε η Βαγγελή Βόκκα. Είδαν ότι είχα ικανότητες και μπορούσα να βοηθήσω είχα και σοβαρότητα μεγάλο πράγμα...πρώτη φορά μίλησα στον Κουνισκό»

Το πείσμα της να τα καταφέρει ήταν μεγάλο, κρατούσε σημειώσεις, διάβαζε τα βιβλία που τους έδιναν, προμηθεύτηκε λεξικό, προσπαθούσε συστηματικά να συμπληρώσει τις γραμματικές γνώσεις που της έλειπαν. Οι παρατηρήσεις δεν την πτοούσαν, ούτε την απογοήτευαν, αν και σίγουρα την ενοχλούσαν και δε θεωρούσε ότι συνάδουν με το πνεύμα και τις αρχές της οργάνωσης, όπως αναφέρει «Μια μέρα θυμάμαι θα μιλούσα στο Λογγά, έγραψα σ' ένα χαρτί αυτά που θα έλεγα και τα πήγα για έλεγχο σ' έναν κομματικό Εαμίτη... Εκείνος δε θέλησε να το διορθώσει γιατί είχε πολλά ορθογραφικά λάθη και δεν το καταλάβαινε λέει... Από εκείνη τη μέρα πρόσεχα δέκα φορές παραπάνω... Μόνο το δημοτικό είχα τελειώσει δεν ήξερα πολλά γράμματα, αλλά αυτός δεν έπρεπε να μου μιλήσει έτσι...»

Σημαντική στιγμή για την Ιλιάδα αποτέλεσε η συμμετοχή της στο «Θέατρο του Βουνού». Στο «Θεατρικό όμιλο ΕΠΟΝ Θεσσαλίας» φαίνεται ότι συμμετείχαν και επονίτες της περιοχής. Τονίζεται ο εκπαιδευτικός και μορφωτικός χαρακτήρας της οργάνωσης, άνθρωποι που δεν είχαν έρθει ποτέ σε επαφή με το θέατρο, όχι μόνο παρακολούθησαν θέατρο, αλλά ενεπλάκησαν στη θεατρική πράξη. Αυτή η «απλή» μορφή τέχνης αποτέλεσε την πρώτη επαφή για χιλιάδες ανθρώπους με ένα σημαντικό πολιτισμικό κεφάλαιο. Για την ίδια τα ελάχιστα καλλιτεχνικά ερεθίσματα που είχε από την εποχή που

έζησε στην Αθήνα, ήταν προωθητικά της ένταξης της στη θεατρική ομάδα. Θυμάται ακόμα και σήμερα με μεγάλη χαρά αυτή της τη συμμετοχή, αν και το όνειρο της να συνεχίσει προσέκρουσε στις αντιρρήσεις της οικογένειάς της, τις οποίες σήμερα φαίνεται να ενστερνίζεται.

Η ΕΠΟΝ βοήθησε αποτελεσματικά στη μόρφωση των κατοίκων στις αγροτικές περιοχές. Στις συγκεντρώσεις που γίνονταν πέρα από πολιτικές συζητήσεις, δίνονταν απλές και χρήσιμες συμβουλές. *« Στις «δια φωτίσεις» μιλούσαμε για το σεβασμό των αντρών στις γυναίκες.... Αλλά δίνουμε και συμβουλές στον κόσμο ειδικά στις γυναίκες, για τη σωματική υγιεινή (να κάνουμε μπάνιο συχνά, να αλλάζουμε ρούχα, να πλένουμε και να περιποιούμαστε την καθαριότητα των παιδιών), μιλούσαμε για τη διαπαιδαγώγηση των παιδιών , ότι πρέπει να μάθουν γράμματα, λέγαμε ότι τα μικρά παιδιά δεν πρέπει να δουλεύουν και ότι η παιδική εργασία είναι εκμετάλλευση, γινόντουσαν και μαθήματα σε κάποιες ομάδες.»* Αυτές οι συμβουλές σήμερα φαίνονται απλοϊκές, αλλά για την εποχή η σημασία τους ήταν τεράστια.

Μέσα από την αφήγηση προκύπτουν σημαντικές πληροφορίες για τη συμμετοχή και τη θέση της γυναίκας στην Αντίσταση. Η εμπλοκή των κοριτσιών στην ΕΠΟΝ δεν ήταν εύκολη υπόθεση, τα κοινωνικά στερεότυπα που ήθελαν τη γυναίκα μέσα στο σπίτι, χωρίς λόγο και άποψη ήταν ακόμη κραταιά. Στα 20 παιδιά που οργανώνονται στις Σπαθάδες, συμπεριλαμβάνονται πέντε κορίτσια *«Αρχικά ενταχθήκαμε 5 γυναίκες, η Βαγγελή η Βόκκα, η Τριγώνα η Καραμπέρη, η Αντιγόνη η Γκούμπλια, η Φανούλα η Μέρμηγκα εγώ.»* Για την οργάνωση των γυναικών ήταν απαραίτητη η ανάληψη καθοδηγητικών ρόλων από άλλες γυναίκες ώστε να τις προσεγγίζουν πιο εύκολα. *«Είδαν ότι είχα ικανότητες και μπορούσα να βοηθήσω είχα και σοβαρότητα μεγάλο πράγμα. Μπορούσαν να με εμπιστευθούν οι οικογένειες και να αφήσουν τα κορίτσια να έρθουν στην οργάνωση, τότε δεν ήταν εύκολο τα κορίτσια να τα αφήσουν ελεύθερα έξω από το σπίτι πόσο μάλλον να μπουν και στην οργάνωση.»* Θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς ότι η ανάγκη οργάνωσης των γυναικών επιτέλεσε στην ανάληψη αξιωμάτων από τις γυναίκες. Σημαντικό ρόλο στην οργάνωση των γυναικών, έπαιξαν μορφωμένες γυναίκες που ανέλαβαν την καθοδήγηση σε ομάδες του ΕΑΜ *«Από γυναίκες καθοδηγήτριες είχαμε την Τασία Τσιάρα από την Καλαμπάκα. (Ήταν υπεύθυνη της Καλαμπάκας αλλά και των Αντιχασίων συνολικά) και μια δασκάλα η Βάγια η Παπακόγκου υπεύθυνη των γυναικών στο ΕΑΜ.»*

Η αποδοχή των γυναικών από τους άντρες, δεν ήταν άμεση σιγά σίγα όμως κατάφεραν να την κερδίσουν. *«Οι άντρες και να μην το πίστευαν στην αρχή βλέπαν από τα αποτελέσματα ότι τα καταφέρναμε το ίδιο καλά ίσως και καλύτερα από αυτούς.»* Οι σχέσεις

των δύο φύλων διέπονταν από συγκεκριμένους και αυστηρούς κανόνες, σύμφωνα με τα ήθη της εποχής, θεματοφύλακας τον κανόνων φαίνεται να ήταν η ίδια η οργάνωση «Οι σχέσεις μας (με τους άντρες) ήταν καλές. Μας σέβονταν σαν αδερφές, τους σεβόμασταν και μας σέβονταν ήμασταν σαν αδέρφια. Μας προστάτευε και η οργάνωση πολύ να σου πω τι έγινε μια φορά, δύο κορίτσια επονίτισσες, μικρές, ήταν δεν ήταν 16 χρονών τους έκανε κάτι «άσχημες» προτάσεις ο σύνδεσμος που τις συνόδευε από τον Κουνισκό, μόλις έφτασαν στο χωριό αυτές το είπαν στην υπεύθυνη, ε, αυτός δεν ζανασυνόδεψε κορίτσια...».

Έντονα στη μνήμη της αφηγήτρια έχουν χαραχτεί οι επαφές της με σημαντικές προσωπικότητες των γραμμάτων, πού όπως η ίδια λέει: «γνώρισα πολλούς σπουδαίους ανθρώπους τότε, ήταν ωραία χρόνια... δε θα τους γνώριζα αν δεν ήταν ο αγώνας... ». Η γνωριμία της με τη Β. Δαμιανάκου και το γεγονός ότι εκείνη την κατέγραψε στο βιβλίο της «υπεύθυνη δήλωση», τη συγκινεί πολύ.

«Παραμονή Αηβασιλιού βρέθηκα σ' ένα άλλο χωριό, άκαφτο στα ριζά τῶν Χασίων, σ' ένα φτωχικό καλύβι όπου 'μενε ή χήρα ή Νάσαινα με την κόρη της την Οδύσεια. Τό μοναδικό της άγόρι ο Χρήστος έχει πάει άντάρτης. Κόβει τη φτωχική χορτόπητα ξεχωρίζοντας μερίδια:

- *Τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παναγιᾶς, τοῦ σπιτιοῦ, τοῦ ξένου, καί μοῦ ἴδωσε το δικό μου, τοῦ παιδιοῦ μας πού λείπει άντάρτης, δικό σου, κόρη μου. ἄντε γιά νά ἰδοῦμε ὁ καινούργιος χρόνος θά μᾶς φέρει τή λευτεριά;» (Δαμιανάκου, 1975:403)*

Η εμπλοκή της αφηγήτριας στον Εμφύλιο γίνεται σχεδόν αναγκαστικά λόγω της συμμετοχής της Αντίστασης. Κατατάχτηκε στο ΔΣΕ εθελοντικά μεν, αναγκασμένη από τις συνθήκες δε. «Ένα βράδυ... πέρασε ο παππούς σου με μια ομάδα πηγαίναν από τον Κόζιακα για τα Χάσια και έφονγα μαζί τους, δεν είχα άλλη επιλογή... θα με έβαζαν φυλακή αργά ή γρήγορα... Το μωρό μου το άφησα στη μάνα μου, τι άλλο να έκανα...;»

Η γνωριμία της και ο γάμος της με τον καθοδηγητή του ΕΑΜ Κώστα Χαλκιά- Βουνίσιο, τον οποίο φαίνεται να θαύμαζε πολύ ήταν καταλυτική για τις επιλογές της από εκεί και πέρα. Μέσα από την περιγραφή του γάμου μπορούν να εξαχθούν συμπεράσματα για τον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι συνέχιζαν τη ζωή τους σε συνθήκες ημι- παρανομίας «ο γάμος έγινε, στο σπίτι της μάνας μου κρυφά για να μην καταλάβουν ότι ήμασταν στο χωριό, κουμπάρος ήταν ο Κώστας ο Μπίτος, είχε έρθει με 2 -3 άλλους για να φυλάνε τσίλιες, ο παπάς ήταν συναγωνιστής από την Αύρα. Το ίδιο βράδυ πριν ξημερώσει φύγαμε...»

Τα γεγονότα του εμφυλίου βλέπουμε να παρουσιάζονται πιο γλαφυρά, ίσως γιατί έπαιξαν καταλυτικό ρόλο στην προσωπική ζωή της αφηγήτριας. Η γέννηση της πρωτότοκης κόρης της και όλα όσα βίωσε τότε περιγράφονται σχεδόν μυθιστορηματικά *«Όταν πλησίαζε η ώρα να γεννήσω με κατέβασε μια ομάδα ανταρτών στο Βερετζί, εκεί με έκρυψε μια οικογένεια Τσελιγκάδων. Ήταν πλούσιοι ντόπιοι δεν θα τους υποψιάζονταν οι ΜΑΥδες, δεν ήταν οργανωμένοι, αλλά βοήθησαν όσο μπορούσαν. Έμεινα κρυμμένη στο υπόγειο κανα μήνα, το βράδυ που γέννησα, πάνω κάναν γιορτή... Θα κινούσαν υποψίες αν δεν άνοιγαν το σπίτι στη γιορτή του ιδιοκτήτη... Οι ΜΑΥδες χόρευαν και εγώ γεννούσα στο υπόγειο...»*. και για πρώτη φορά στη διάρκεια της συνέντευξης η συγκινησιακή φόρτιση της είναι έντονη. Από το απόσπασμα δίνεται η πληροφορία ότι και στη περίοδο του Εμφυλίου μη οργανωμένοι κάτοικοι των ορεινών περιοχών βοηθούσαν τους Αντάρτες, διατρέχοντας και εκείνοι κίνδυνο.

Η περιγραφή της σύλληψης της μαζί με το νεογέννητο μωρό της και οι βιαιοπραγίες ενάντια στο μωρό την κάνει ακόμα και σήμερα να χάνει την ψυχραιμία της και να ανεβάζει τον τόνο της φωνής της *«Μας πήγαν στη Θεόπετρα, μας κλείσαν μαζί με καμια δεκαριά άλλους, γυναίκες και παιδιά στο σχολείο... φώναζαν, έβριζαν, βλαστημούσαν και εγώ με το μωρό στην αγκαλιά, τίποτε δε σέβονταν... Είχα δεν είχα σαραντίσει, όταν καθόμουνα στα σκαλιά του σχολείου με το μωρό στην αγκαλιά, ήρθαν δύο και άρχισαν να φωνάζουν, να με βρίζουν και να με σπρώχνουν για να τους πω που ήταν ο Κώστας. Το παιδί γλίστρησε και έπεσε από τα χέρια μου και ένας από αυτούς το κλώτσησε... κύλησε δέκα σκαλιά, το πώς έζησε είναι θαύμα...»*. Η ασέβεια τους απέναντι σε ένα νεογέννητο και μια μωρομάνα της είναι αδιανόητη, περισσότερο από τις βιαιοπραγίες απέναντι στην ηλικιωμένη μητέρα της *«... είχε πάει η μάνα μου στα Τρίκαλα για δουλειά, και εκεί την έπιασε μια ομάδα Σούρληδων δυο μέρες την κράτησαν στο Βερετζί και τη βασάνισαν (την χτύπησαν και της έβγαλαν τα δόντια)...»* οι οποίες περιγράφονται για να καταδείξουν τη συμπεριφορά των συγκεκριμένων ομάδων και το μέγεθος της τρομοκρατίας.

Η περιγραφή της ένταξής της στο ΔΣΕ και η αρχική περίοδος δράσης της εκεί την κάνουν πάλι να μιλάει χαρά. Η εμπιστοσύνη που της δείχνουν και τα σημαντικά καθήκοντα που της ανατίθενται τη γεμίζουν περηφάνια. *«Στον ασύρματο δούλεψα κρυπτογράφος... Στον ασύρματο με πρότεινε να μπω ο διοικητής του στρατεύματος ο Αλέκος, ο Αλεξανδρής... μου έδωσαν ένα κείμενο να το διαβάσω, να μάθω τους κώδικες και ν' αναλάβω υπεύθυνη στο κρυπτογραφικό. Είχα τόσο πείσμα να τα καταφέρω που μέσα σε ένα βράδυ τα έμαθα απ' έξω. Στη δοκιμή δεν έκανα κανένα λάθος, με εμπιστεύονταν και μου ανέθεσαν κάτι*

τόσο σημαντικό, δεν έπρεπε να τους απογοητεύσω...». Με βασικό μελανό σημείο την απουσία του παιδιού της. «Δεν ήθελα να κάθομαι, όταν καθόμουν σκεφτόμουν το παιδάκι μου, έκλαιγα για το κοριτσάκι μου που το είχα αφήσει πίσω, κρυφά δεν ήθελα να με βλέπουν οι άλλοι.»

Η μεγάλη σημασία που έχει για την αφηγήτρια η συλλογική δράση φαίνεται από την αναφορά της σε διάφορους συντρόφους με τα ονόματά τους και τις ιδιότητες τους στο στρατό. Ειδικά η αγωνία της μην ξεχάσει να αναφέρει και αδικήσει κάποια από τις γυναίκες με τις οποίες πολέμησε μαζί. Ειδικά εκείνες που χάθηκαν ή υπέστησαν κάποια αναπηρία. *«Η Βικτώρια Τερζοπούλου ήταν μαχήτρια, έχασε το χέρι της στις τελευταίες μάχες... Η Θεοδοσία η Δασκαλοπούλου ήταν στη πολιτική οργάνωση... Η Ελπίδα από τη Νάουσα ήταν μαχήτρια σκοτώθηκε σε μια μάχη κοντά στα Γρεβενά. Η Ελένη από τα Γιαννιτσά ήταν υπεύθυνη στα μαγειρεία. Να μην ξεχάσω τη Χρυσούλα Λεβέντη ήταν μαχήτρια... Άλλο όνομα δε θυμάμαι, αν θυμηθώ θα σου πω να το συμπληρώσεις... Οι γυναίκες ήμασταν λίγες, αλλά πολύ δυναμικές την Καίτη τη Γκιζελή γιατρό από την Αθήνα, πολύ σημαντικός άνθρωπος και αγωνίστρια ήμασταν μαζί και στην Πολωνία.»*

Μέσα από την περιγραφή των τελευταίων μηνών, των δυσκολιών, της έλλειψης τροφής, της πνευματικής και σωματικής κόπωσης γίνεται φανερό ότι ο άνθρωπος κρατιέται στη ζωή μέσα από το αίσθημα της αυτοσυντήρησης. *«...μετά και χελώνες έφαγα και βατράχια για να ζήσω, έπρεπε να ζήσουμε, έπρεπε να τα καταφέρουμε...»* Η ήττα, η απώλεια στενών συγγενών, η ματαίωση όσων ονειρεύτηκαν τους καταβάλλει και το αίσθημα του φόβου κάνει την εμφάνιση του. Ο δρόμος της υπερορίας δεν ήταν επιλογή, αλλά μονόδρομος... *«... άλλος δρόμος δεν υπήρχε ή αυτό ή θάνατος...».*

Το αίσθημα του φόβου φαίνεται να απουσιάζει από την αφήγηση, ειδικά στο κομμάτι της Αντίστασης. Η Ιλιάδα και να ένιωθε φόβο τότε, το αίσθημα δεν ήταν τόσο ισχυρό για να καταγραφεί στη μνήμη της. Η χαρά, ο ενθουσιασμός και η ένταση το υπερνικούσαν. Σήμερα, δηλώνει υπερήφανη για όσα έκαναν τότε, με μια μικρή δόση κριτικής σε όσα ακολούθησαν *« Αισθάνομαι περήφανη που προσέφερα κάτι για την πατρίδα, παρόλο που τα πράγματα δεν εξελίχθησαν τόσο καλά, εγώ προσέφερα στον αγώνα. Περάσαμε πολλά, αλλά κάτι καταφέραμε... Πρέπει να παλεύουμε για να είναι η πατρίδα μας και ο λαός μας ελεύθερος.»*

Σε όλη την έκταση της αφήγησης είναι συχνή η επανάληψη των λέξεων «πατρίδα» και «λαός» η σημασία αυτών των λέξεων είναι πολύ μεγάλη για την αφηγήτρια. Δεν

χρησιμοποιείται κανένα συνώνυμο της λέξης πατρίδα, ενώ συνώνυμα του λαού χρησιμοποιούνται σπάνια. Ακόμη, όταν γίνεται αναφορά στη συγκομιδή τροφίμων της ΕΠΟΝ λέει *«Ο κόσμος που ζητούσαμε βοήθεια δέχονταν με όλη τους την ευχαρίστηση, δεν αναγκάσαμε και δε βιάσαμε κανέναν να βοηθήσει όλοι με τη θέληση τους έδιναν τρόφιμα, τυριά, ρούχα και ο,τι άλλο μπορούσαν να δώσουν...»* Δίνεται η εντύπωση ότι προσπαθεί, ίσως ασυνείδητα, να γκρεμίσει το «μύθο» που είχαν δημιουργήσει για δεκαετίες οι νικητές του εμφυλίου.

Νίτσα Τσάπανου-Τάσου – Σχόλια Αφήγησης

Η κατοχή βρίσκει τη Νίτσα γύρω στα 12, η οικογένεια της ήταν σχετικά εύπορη για τα δεδομένα του ορεινού χωριού που διέμενε. Η εμπλοκή της στο κίνημα ήρθε μέσα από την οικογένεια της: *«Κουμμουνιστής ήταν ο θείος μου ο Νίκος ο Ζαρογιάννης, αδερφός της μάνας μου, που σκοτώθηκε στον Αράπη με το Δημοκρατικό Στρατό. Ο άλλος αδερφός της μάνας μου είχε τελειώσει τη σχολή Ευελπίδων και μετά κατατάχτηκε στον ΕΛΑΣ....»*

Η ένταξη στην ΕΠΟΝ τόσο της ίδια όσο και αρκετών συγχωριανών της πιστεύει ότι έγινε αυθόρμητα, σχεδόν ασυνείδητα, μέσα στο γενικότερο κλίμα ενθουσιασμού: *«οργανώθηκε σχεδόν όλο το χωριό, ξέραμε δεν ξέραμε, μη νομίζετε ότι έγινε ενσυνείδητα, ήταν μεταξύ παιχνιδιού και ενθουσιασμού.»* Ιδιαίτερα για τα κορίτσια θεωρεί ότι η ΕΠΟΝ τους έδινε μια διέξοδο από το οικιακό περιβάλλον : *«Οι κοπέλες μέχρι τότε δεν έβγαιναν, δεν πήγαιναν πουθενά, με την ΕΠΟΝ άρχισαν να βγαίνουν και την αγκάλιασαν και γι αυτό το λόγο. Ήταν καθυστερημένα τα χωριά μην κοιτάς τώρα...»*, αν και στα θεατρικά της ΕΠΟΝ, που γίνονταν στο χωριό, τους γυναικείους ρόλους τους έπαιζαν άντρες, γιατί στις κοπέλες απαγόρευαν οι οικογένειες να ανέβουν στη σκηνή.

Βαθιά χαραγμένη στη μνήμη της παραμένει η σύλληψη ενός αντάρτη που κρύβονταν στο χωριό της και ο φόβος των χωριανών για πιθανά αντίποινα. *«Το όνομα του παιδιού ήταν Μητσιμπόνας, όλο το χωριό φοβόταν μη μαρτυρήσει ποιοι τον έκρυβαν... του είχαν δεμένα με σύρμα τα χέρια τα κτήνη.»* Εκείνη με την αφέλεια της ηλικίας κόντεψε να αποκαλύψει, ότι μεταξύ άλλων ο αντάρτης κρύβονταν και στο σπίτι του παππού της, όταν προσπαθούσε να μεταφέρει το μήνυμα του ότι δε θα μαρτυρούσε.

Ιδιαίτερη αναφορά κάνει στους θεσμούς της Λαϊκής Αυτοδιοίκησης, με αναφορές σε ονόματα, και ιδιαίτερα στα Λαϊκά δικαστήρια, που έλυναν κυρίως περιουσιακές και κτηματικές μικροδιαφορές των κατοίκων.

Η περιγραφή των γεγονότων μετά την απελευθέρωση γίνεται πιο γλαφυρή, ενώ η ίδια

από την αρχή της αφήγησης τονίζει ότι δεν θεωρεί τόσο σημαντική τη δράση της στην ΕΠΟΝ *«Το 1944 ήμουν στην ΕΠΟΝ, αλλά δε νομίζω ότι είναι ιδιαίτερα σημαντικό να αναφερθούμε σε αυτό»*. Αντιλαμβάνεται από νωρίς τη λευκή τρομοκρατία και αναφέρεται με λεπτομέρειες στη δράση και την οργάνωση παρακρατικών ομάδων. Πιστεύει ότι οι περισσότεροι εντάχθηκαν σε παρακρατικές ομάδες για να εισπράξουν μια ορισμένη αμοιβή, γι αυτό τα παραθαλάσσια, φτωχότερα χωριά είχαν περισσότερους παρακρατικούς *«Είχαν βάση εξόρμησης την Πούρλια (Πόροι), αυτοί εκεί πήραν σχεδόν όλοι όπλα, τους έδιναν μια χρυσή λίρα το μήνα, ξέρεις τι ήταν για τους νηστικούς μια χρυσή λίρα...;»* Φαίνεται να την εξοργίζει το γεγονός ότι ακόμα και σήμερα κάποιοι προσπαθούν να δικαιολογήσουν την παρακρατική δράση συγγενών τους, λόγω της αμοιβής που έπαιρναν. *«Ήταν πολύ άσχημες οι συνθήκες τότε. Τρομοκρατία φοβερή... πιάνανε κόσμο και τον χτυπούσαν, καδρόνια έσπαζαν στις πλάτες, δεινοπάθησε όλος ο κόσμος από τους παρακρατικούς και ειδικά απ' τους Πουρλιώτες... Μην τα συζητάς...Πόσα έχουμε δει...;»*

Η ίδια και η οικογένεια της μαζί με άλλες οικογένειες, που είχαν αντιστασιακή δράση απομακρύνθηκαν από το χωριό τους και οδηγήθηκαν στον Πυργετό, κεφαλοχώρι της περιοχής. Εκεί η τρομοκρατία γίνεται ακόμη πιο πιεστική και η ζωή στο χωριό αφόρητη *«...μην κοιτάς που ο κόσμος δεν το 'λεγε, ξέρεις πόσες κοπέλες βίασαν. Βίαζαν για να κάνουν την οικογένεια να ντρέπεται, χωρίς καμιά κατηγορία, αρκεί να ήταν η κοπέλα από σπίτι αριστερό...»* Για την ίδια ο φόβος του βιασμού ήταν μεγαλύτερος και από το φόβο του θανάτου και οι βιασμοί στην περιοχή ήταν καθημερινό φαινόμενο. Μετά από ατελέσφορες προσπάθειες του πατέρα της να καταφύγουν οικογενειακώς στην Αθήνα, αποφασίζεται ως μόνη λύση η διαφυγή της στο βουνό *«...Δεν υπήρχε άλλη λύση γι' αυτό έφυγα... εγώ δεν ήθελα. Δε λέω ότι με επιστρατεύσαν, με δική μου πρωτοβουλία, αλλά με ανάγκαζε η κατάσταση...»* Στο ΔΣΕ είχαν ήδη βγει δύο θείοι της. Το πρώτο διάστημα φαίνεται να δυσκολεύτηκε να προσαρμοστεί, έχοντας έντονη την επιθυμία επιστροφής στο σπίτι της *«κλάμα εγώ «δε θέλω, δε μ' αρέσει εδώ, θέλω το σπίτι μου...»»*

Στο ΔΣΕ κατατάχτηκε στις 123^η ταξιαρχία, δούλεψε αρχικά στη γραμματεία και αργότερα ως κρυπτογράφος στον ασύρματο, τη θέση της στον ασύρματο θεωρεί ότι όφειλε στην εμπιστοσύνη που απέπνεε λόγω του θείου της Ν. Ζαρογιάννη. Στον ασύρματο έμεινε μέχρι το τέλος του πολέμου. *«Το τηλεγράφημα του τέλους μας πέτυχε στα Χάσια, στην πορεία προς το Γράμμο. «Ο Γράμμος έπεσε, επιστρέψτε στη βάση σας». Δεν το πιστεύαμε, μετά το είπε και το ραδιόφωνο»»*.

Αναφέρεται συχνά σε συντρόφους της που θαύμαζε για την τόλμη και το ήθος τους.

Αναφέρει πολλά ονόματα και περιγράφει τον τρόπο οργάνωσης και λειτουργίας της ταξιαρχίας.

Δε διστάζει να ψέξει τα λάθη που θεωρεί ότι έγιναν, με βασικότερο την επιστράτευση *«Τα δύο ήταν επιστρατευμένα, είχαμε και αυτό το χάλι, θα κάνεις επανάσταση μ' αυτούς που δε θέλουν. Αυτό ήταν κουταμάρα, με ανθρώπους ξένους προς το κίνημα...»* Δείχνει να κατανοεί όσους από φόβο λιποτάχτησαν *« άρχισαν και οι λιποταξίες... Πολλοί πήγαν και παρουσιάστηκαν... «Αν με πιάσουν εδώ θα με σκοτώσουν...» ήταν μεγάλο το δίλημά... Ξέρεις πόσα παλληκάρια παρουσιάστηκαν;»,* αλλά και να τους λυπάται, γιατί αισθάνεται το βάρος αυτό να τους ακολουθούσε *«Και ξέρεις μερικούς από αυτούς τους συναντούσα μετά από χρόνια στο δρόμο και γύριζαν το κεφάλι, ντρέπονταν... πολλοί από αυτούς προσπάθησαν να με βοηθήσουν, ενώ ήταν με τους άλλους και είχαν και όπλο. Κανένα από αυτά τα παιδιά, δεν είπε ότι εγώ ήμουν στον Ασύρματο.»*

Στο βουνό αισθανόταν ελεύθερη, εκεί οι σχέσεις αντρών και γυναικών διακρίνονταν από ισοτιμία, υπήρχε σεβασμός απέναντι στις γυναίκες. Οι σχέσεις που δημιουργούνταν ήταν αμοιβαίες *«...Αυτό το λέω πάντα και θα το λέω μέχρι που να πεθάνω, εκεί ήμασταν και εμείς άνθρωποι, όχι λεία στον κάθε τυχόντα... υπήρχε εμπιστοσύνη.»*

Για τη συμμετοχή της στην Αντίσταση και το ΔΣΕ, πλήρωσε βαρύ τίμημα με δέκα χρόνια φυλάκιση. Η περιγραφή της σύλληψης και της δεκαετούς φυλάκισης γίνεται με ιδιαίτερη φυσικότητα, σαν να αναφέρεται σε κάτι λογικό και καθημερινό. Σήμερα είναι απόλυτα πεπεισμένη, ότι ο εμφύλιος δεν θα έπρεπε να είχε γίνει *«...Ότι δεν έπρεπε να γίνει ο Εμφύλιος είμαι πεπεισμένη χίλια τα εκατό. Ήταν άδικο, άδικες οι θυσίες, τζάμπα πολεμήσαμε, τζάμπα ταλαιπωρηθήκαμε, τζάμπα καταστραφήκαμε...»* Πιστεύει ότι οδηγήθηκαν στον πόλεμο, χωρίς να έχουν άλλη επιλογή, πάλεψαν για το δίκιο για μια καλύτερη κοινωνία *«Είχαμε δίκιο, πώς να μετανιώσουμε που υπερασπιστήκαμε το δίκιο...»*. Αισθάνεται περήφανη για τις ιδέες της, πιστεύει ότι πρέπει όλα αυτά που έζησαν και υπέστησαν πρέπει να ακουστούν και να μείνουν γραμμένα.

Αλεξάνδρα Γκούθα- Κατσιαμάκα - Σχόλια Αφήγησης

Η Αλεξάνδρα είναι παιδί μιας πολύτεκνης αγροτικής οικογένειας, οι γονείς της ήταν εργάτες γης. Αρχίζει την περιγραφή της, με όσα έχει ακούσει για την εμπλοκή στο κίνημα συγχωριανών της από την περίοδο του μεσοπολέμου *«...Εδώ στο χωριό και πριν τον πόλεμο είχαμε αρκετούς οργανωμένους, τώρα πώς και γιατί δεν ξέρω, ίσως το 'χαμε στο*

αίμα μας να είμαστε Κουκουέδες...» Θεωρεί φυσική εξέλιξη την έντονη συμμετοχή του χωριού στην Αντίσταση.

Περιγράφει την είσοδο των Γερμανών στο χωριό και το φόβο που ένιωσαν μέχρι να καταφέρουν να φτάσουν από τα χωράφια όπου δούλευαν στα σπίτια τους. Όταν κρίνονταν απαραίτητο λόγω των γερμανικών επιθέσεων το χωριό εκκενωνόταν, με τη βοήθεια των αντιστασιακών οργανώσεων και οι κάτοικοι κατέφευγαν σε ορεινά φυσικά προστατευμένα σημεία, όπου έμεναν συχνά αρκετές μέρες.

Η Αλεξάνδρα αναφέρει με ένταση στη φωνή τις κλοπές, που γίνονταν στα σπίτια από συμπατριώτες ίσως και συγχωριανούς, την περίοδο που το χωριό ήταν άδειο. *«..Όσο ήταν κλειστά τα σπίτια και ήμασταν στο Μαμούθι μέχρι και καπνά μας κλέψαν απ' το σπίτι και τα πούλσαν έπειτα για θκα τους...»*

Η μητέρα της φυλακίστηκε την περίοδο της Κατοχής, λόγω της αντιστασιακής δράσης του αδερφού της. Η οργάνωση της στην ΕΠΟΝ περιγράφεται ως μια κανονικότητα, ίσως επειδή η πλειονότητα των συγχωριανών της συμμετείχε. Μιλάει με ιδιαίτερη χαρά για την περίοδο της Αντίστασης, σα να μην υπήρχε κίνδυνος. *«Για το πρώτο αντάρτικο δεν έχω να σου πω πολλά σα γιορτή με φάνηκε..»*

Ανήκει στη μεγάλη πλειοψηφία των γυναικών, που δεν κατατάχτηκαν εθελοντικά στο ΔΣΕ, αλλά επιστρατεύτηκαν. Το πιο πιθανό είναι η επιστράτευση να έγινε σύμφωνα με τη στρατιωτική διάταξη του Νόμου αριθμός 7 για την επιστράτευση, η οποία δημοσιεύτηκε στην *Εφημερίδα της Προσωρινής Κυβέρνησης*, φ. 5, 20-2-1948. Οι περισσότερες επιστρατεύσεις γυναικών έγιναν στο τέλος του '48 και τις αρχές του '49. Η ίδια δε θυμάται τότε ακριβώς επιστρατεύτηκε, αλλά αν λάβουμε υπόψιν μας ότι έλαβε μέρος στη μάχη του Καρπενησίου (19-21/1/1949) και νωρίτερα ήταν κάποιο διάστημα στο τηλεφωνείο, μάλλον επιστρατεύτηκε στις αρχές του '48.

Αν και επιστρατευμένη, μετά το σοκ των πρώτων ημερών, φαίνεται να εντάχθηκε και να υπηρέτησε με πάθος όπου της ζητήθηκε. Δικαιολογεί τη στάση του στρατού να μην την αφήσουν να φύγει *«...αλλά και να μ' αφήσουν να φύγω δεν μπορούσαν, είχα δει πράματα, αν τα κατέδιδα...»*. Αισθάνεται ότι οι μεγαλύτεροι της την προστάτευσαν, τη φρόντισαν και τη βοήθησαν να ενταχθεί. *«Σιγά σιγά συνήθσα, δεν ήταν κι άσκημα. Με βοηθούσαν, με προστάτευαν ήμανε και μικρή σαν παιδί τους με είχανε...»*.

Το πρώτο διάστημα δούλεψε ως τηλεφωνήτρια. Η πίστη της στη συλλογική δράση, η αποδοχή της επιστράτευση και η ιδεολογική της ένταξη είναι εμφανής μέσα από την λεπτομερή της αναφορά στη δομή του στρατού και στα ονόματα των στελεχών. Το αίσθημα του φόβου απουσιάζει από τη μνήμη της, σε τέτοιο βαθμό που και η ίδια απορεί

«...τόρα που το σκέφτομαι, φόβο δεν είχα;»

Δηλώνει με περηφάνια τη γνωριμία της με τον Χαρίλαο Φλωράκη και τον Κώστα Λουλέ, λόγω της δουλειάς της στο τηλεφωνείο *«...έτσι με το τηλεφωνείο γνώρισα και τον Καπετάνιο...»*.

Το τελευταίο διάστημα δούλεψε ως γεμιστής όπλου στις μάχες, όπου τραυματίστηκε. Η πείνα, οι κακουχίες των τελευταίων ημερών και ο αποκλεισμός τους από τους υπόλοιπους της ομάδας την ανάγκασαν να παραδοθεί. Στη διάρκεια της στράτευσης της είχε αναπτύξει τα χαρακτηριστικά του ανήκειν, αλλά και τα αντανακλαστικά να αποκρύψει κατά την παράδοση της ενοχοποιητικά στοιχεία *«Ευτυχώς με 'κοψε και κάτι φωτογραφίες που 'χα από το Καρπενήσι της έχωσα κάτω από κάτι φύλλα και δεν τις βρήκαν πάνω μου.»* Πλήρωσε για τη συμμετοχή της στο ΔΣΕ με δύομισι χρόνια εξορίας. Μετά τη σύλληψη της δεν τις απαγγέλθηκαν κατηγορίες, ούτε πέρασε από δίκη, γλύτωσε έτσι τη φυλάκιση. Μιλάει με χαρά για την περίοδο της εξορίας και τις γνωριμίες που έκανε εκεί *«Η Έλλη ήταν και σπουδαγμένη σε πανεπιστήμιο, η μάνα της ήταν η Μαρία Ιορδανίδου, που είχε γράψει τη Λωξάνδρα...»*.

Κατίνα Τσιάρα- Πατσιούρα - Σχόλια Αφήγησης

Η Κατίνα ήταν μεγαλύτερη από τις άλλες αφηγήτριες, μεγάλωσε σε ένα χωριό πολύ κοντά στη Λάρισα (σήμερα αποτελεί προάστιο). Την περίοδο της Κατοχής ζούσε στη Λάρισα και εργαζόταν σε ένα από τα γνωστότερα υφαντουργεία της εποχής. Μέλος μιας πολυπληθούς οικογένειας, εντάσσεται στο ΕΑΜ μαζί με τα αδέρφια της, τα οποία είχαν αναπτύξει πολιτική δράση από την περίοδο της δικτατορίας. Ο άντρας της ήταν και αυτός οργανωμένος, αντάρτης του ΕΛΑΣ.

Αναφέρεται στην πείνα του πρώτου κατοχικού χειμώνα 41-42, στη Λάρισα, η κατάσταση για την πλειοψηφία των κατοίκων αν και δύσκολη δεν ήταν απελπιστική. Η πρόσβαση σε αγροτικές περιοχές ήταν δυνατή και η προμήθεια κάποιου είδους τροφής εφικτή, σε αντίθεση με την περιοχή του Βόλου, που συγκέντρωνε μεγαλύτερο μέρος του αστικού πληθυσμού.

Για την αντιστασιακή της δράση συνελήφθη και φυλακίστηκε στην «Πυριτιδαποθήκη» (σημερινό μουσείο Εθνικής Αντίστασης). Εντύπωση προκαλεί η συμβίωση στο ίδιο κελί

όλων των κρατουμένων, ανεξάρτητα από την ποινή τους *«Ήταν δύσκολο όταν τους χαιρετούσαμε. Ήμασταν μαζί με τους μελλοθάνατους, στο ίδιο κελί.»*

Η μητέρα της εμπλέκεται και αυτή στην αντίσταση, συμμετέχοντας στην Ε.Α. Κατάφερε να βοηθήσει το γιό της να δραπετεύσει μαζί με τους συγκροτούμενους του *«Δώσαν λοιπόν στη μάνα μου κάτι μικρά πριονάκια... Τα πήγε η μάνα μου στη φυλακή, μπορούσαν να τους πάνε φαγητό τότε. Αυτά ήταν μικρά και λύγιζαν, τα τύλιξε γύρω γύρω στο εσωτερικό μιας κονσέρβας... Τώρα πώς τα πέρασε από τον έλεγχο και δεν την πιάσανε δεν ξέρω.»*

Το περιστατικό με τις λίρες που περιγράφεται, αν και δύσκολο να συνέβη στην περιοχή που αναφέρει η Κατίνα (πεδινή περιοχή, εύκολα προσβάσιμη στις δυνάμεις κατοχής), έχει σημασία περισσότερο για τους λόγους που το αναφέρει. Μετά το τέλος του εμφυλίου ήταν διάχυτοι και αρκετά διαδεδομένοι διάφοροι θρύλοι για λίρες, που είχαν υποτίθεται κρύψει οι αντάρτες, πολλοί από τους θρύλους αυτούς επιβιώνουν μέχρι σήμερα. Η Κατίνα, θέλοντας να απαντήσει σε όλες αυτές τις διαδόσεις, δηλώνει ότι ακόμη και αν πέρασαν κάποια χρήματα από τα χέρια τους αυτά δεν τα χρησιμοποίησαν ποτέ για προσωπικό όφελος *«Δεν ήταν για μας, ήταν για τον αγώνα, όχι για έναν, αλλά μέσα από τον αγώνα να σωθούμε όλοι.»*

Η αφήγηση της Κατίνας τελειώνει με την απελευθέρωση. Δηλώνει ότι δε συμμετείχε στο «δεύτερο αντάρτικο», αλλά ούτε υπέγραψε «δήλωση». Η μεγάλη σημασία και το στίγμα που αποτελεί γι' αυτούς τους ανθρώπους έστω και η υπόνοια υπογραφής δήλωσης είναι έκδηλη στον τρόπο που το αρνείται, χωρίς καν να ερωτηθεί σχετικά.

Λένω Πατσιατζή-Γουγουλιά – Σχόλια Αφήγησης

Η Κατοχή βρίσκει τη Λένω σε ηλικία 19 χρονών περίπου, το σπίτι της οικογένειάς της στους Γόννους καίγεται από τους Γερμανούς. Καταφεύγουν οικογενειακώς στη Ραψάνη (ορεινό, γειτονικό χωριό). Στη Ραψάνη, δέχονται βοήθεια από τις αντιστασιακές οργανώσεις *«Μας περιποιήθηκε πολύ η οργάνωση της Ραψάνης, μας καλοδέχτηκαν σαν συγγενείς και τρόφιμα μας έδωσαν και σπίτια να μείνουμε...»*, εκεί οργανώνεται στην ΕΠΟΝ και την Ε.Α, αν και ο αδερφός της ήταν ήδη αντάρτης, δε φαίνεται μέχρι τότε να είχε κάποια ανάμιξη.

Η Λένω μετά την επιστροφή της στους Γόννους, περιγράφει τη δράση στην ΕΠΟΝ αναφέρεται στα θεατρικά, στις εκδηλώσεις και σε διάφορα ευτράπελα που συνέβαιναν. Περιγράφει μια χαρούμενη ατμόσφαιρα με παντελή απουσία φόβου. Θυμάται έντονα τις ομιλίες και τις συναντήσεις που γίνονταν στις γυναίκες, κάνει ιδιαίτερη αναφορά σε μια

συντοπίτισσα της, που παρά την αναπηρία της ήταν πολύ δυναμική. Δεν θέλει όμως να αναφέρει ονόματα, με το φόβο μήπως ξεχάσει και αδικήσει κάποια.

Οι αλλαγές που είχαν αρχίσει να συντελούνται στις σχέσεις αντρών-γυναικών είναι εμφανής στα λεγόμενα της Λένως, η ίδια δημιούργησε σχέση με το μετέπειτα σύζυγο της, χωρίς να ζητήσει την άδεια της οικογένειάς της, αν και έπρεπε να δώσουν λόγο γάμου στον αδερφό της, όταν κατέβηκε από το βουνό *«Ήρθε όταν φύγαν οι Γερμανοί με τ' άλογο με τα φισεκλίκια του. Είχε μάθει ότι εγώ τα είχα φτιαγμένα με τον Κυριάκο, ο Κυριάκος ήταν υπεύθυνος του ΕΑΜ στο χωριό, και του έδωσε ο Κυριάκος το λόγο του ότι θα με πάρει.»*

Ο τόνος της φωνής της αλλάζει, όταν αναφέρεται στην περίοδο του εμφυλίου. Οι δύο αδελφοί της ήταν αντάρτες του ΔΣΕ. Εκείνη συνελήφθη και εξορίστηκε μαζί με την αδερφή της. Αισθάνεται περήφανη που παρά τις κακουχίες και τα βασανιστήρια δεν μίλησε, δεν πρόδωσε τους συντρόφους της. Αναφέρει με καμάρι την αναγνώριση της προσφοράς της από τους συγχωριανούς της. *«Όταν μας απολύσαν από την εξορία και ήρθαμε στο χωριό θυμάμαι μας είπαν «Από άντρες δε γλιτώσαμε, αλλά απ' τις γυναίκες καμιά δε μίλησε είσαστε παλληκάρια.»*

Συμπεράσματα

«Κάνοντας το χρέος μου απέναντι σ' αυτές τις ομάδες νέων παιδιών της θυσίας, της ανιδιοτέλειας, της παλικαριάς. Που πάλεψαν μέχρι την τελευταία στιγμή της ζωής τους... χωρίς να λιποψυχήσουν. Και που πάντα έλεγαν: «Η κοινωνία κάποτε θα γίνει καλύτερη. Πρέπει να γίνει καλύτερη.»»(Τάσου,2010:94)

Μέσα από τις μαρτυρίες, που παρατίθενται αναλλοίωτες στο παράρτημα, επιβεβαιώνεται η πεποίθηση, που δημιουργείται στην ανάγνωση του ιστορικού υλικού, ο τρόπος ζωής των γυναικών άλλαξε άρδην με τη συμμετοχή τους στην Αντίσταση. Την περίοδο αυτή έγιναν τεράστια βήματα στη γυναικεία χειραφέτηση, με πολύ μεγάλη ταχύτητα, απαγορευτική για ειρηνική περίοδο. Ο χρόνος σε περίοδο πολέμου είναι πράγματι πυκνότερος. Για τις γυναίκες ιδιαίτερα της επαρχίας, η ένταξη τους στην αντίσταση, υπήρξε ο μοναδικός τρόπος να αποκτήσουν λόγο και κοινωνική οντότητα.

Οι οργανώσεις του ΕΑΜ, της ΕΠΙΟΝ και της Ε.Α. επιτέλεσαν τεράστιο έργο στην πρόοδο του λαού. Πέρα από τη συλλογή τροφίμων και υλικών αγαθών για την υποστήριξη των ανταρτών και του υποσιτισμένου πληθυσμού των πόλεων, έφεραν τους κατοίκους της

επαρχίας σε επαφή με το θέατρο, τη λογοτεχνία και γενικότερα με ένα μεγάλο κομμάτι του πολιτισμού. Βοήθησαν και υποστήριξαν τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης. Υποστήριξαν και σε κάποιο βαθμό πέτυχαν την αυτοοργάνωση του κόσμου με στόχο ένα καλύτερο μέλλον.

Από τις πέντε αφηγήτριες οι τέσσερις συμμετείχαν και στον εμφύλιο πόλεμο. Η Ιλιάδα, η Νίτσα και η Αλεξάνδρα υπηρέτησαν στις γραμμές του ΔΣΕ, η Λένω αν και δεν συμμετείχε στο ΔΣΕ φυλακίστηκε, βασανίστηκε και εξορίστηκε λόγω της συμμετοχής των αδερφών της. Η ένταξη τους στη «λογική» του εμφυλίου έγινε στον απόηχο της συμφωνίας της Βάρκιζας, την περίοδο που η λευκή τρομοκρατία κυριαρχούσε. Οι κίνδυνοι που διέτρεχαν ήταν μεγαλύτεροι αν επέλεγαν την ουδετερότητα, το πέρασμα στη μάχιμη δράση ήταν η μόνη επιλογή για την προάσπιση της ζωής και της αξιοπρέπειας.

Για την Ιλιάδα και τη Νίτσα, αν και βγήκαν εθελοντικά στο βουνό, η κατάταξη τους δεν ήταν ελεύθερη επιλογή, αλλά μοναδική λύση. Η Νίτσα ανέβηκε στο βουνό για να γλιτώσει από τον κίνδυνο του βιασμού, με τη σύμφωνη γνώμη της οικογένειάς της. Η Ιλιάδα βίωσε τη λευκή τρομοκρατία στο χωριό της λόγω της προσωπικής της και της οικογενειακής αντιστασιακής δράσης, μια πιθανή φυλάκιση ήταν θέμα ημερών. Αναγκαστικά βγήκε στο βουνό ακολουθώντας τον άντρα της, ενώ άφησε στη μητέρα της το νεογέννητο παιδί της. Και οι δύο υπηρέτησαν με αφοσίωση σε ότι τους ανατέθηκε, πίστεψαν βαθιά στο δίκιο του αγώνα και στην κοινωνική αλλαγή που ήλπιζαν ότι θα έφερνε.

Η Αλεξάνδρα επιστρατεύτηκε στο ΔΣΕ, παρόλο αυτά έμεινε και συμμετείχε με όλες της τις δυνάμεις. Έζησε τον κίνδυνο, τον πόνο, την πείνα, τις κακουχίες χωρίς να το «επιλέξει», λογικά θα περίμενε κανείς μια τελείως διαφορετική αφήγηση. Η συμμετοχή της στην ΕΠΟΝ, το έντονα διαποτισμένο με την εαμική ιδέα κλίμα στο χωριό της και η προστασία που αισθάνθηκε να έχει από τους μεγαλύτερους την έκανα γρήγορα να πιστέψει στο δίκιο του αγώνα.

Όλες οι αφηγήτριες μεγάλωσαν σε αγροτικές περιοχές της Θεσσαλίας, οι οικογένειες τους ήταν σε παρόμοια οικονομική κατάσταση, με εξαίρεση τη Νίτσα που το οικονομικό επίπεδο της οικογένειας ήταν σαφώς καλύτερο. Η εισοδος τους στην Αντίσταση τις βρήκε σε εφηβική ηλικία, σηματοδότησε την ενηλικίωση τους. Αναγκάστηκαν να ωριμάσουν απότομα και να αναλάβουν ευθύνες που φαντάζουν υπέρμετρες για την ηλικία τους. Η συνέπεια, η αποτελεσματικότητα και η πειθάρχισή και η αφοσίωση σε όλα τα καθήκοντα που τους ανατέθηκαν, παρά το νεαρό της ηλικίας τους ήταν

εντυπωσιακές.

Κοινός παράγοντας συμμετοχής για όλες τις αφηγήτριες ήταν ο κοινωνικός χώρος καταβολών τους και τα πρότυπα που είχαν δομήσει. Η οικογενειακή εμπλοκή στην Αντίσταση και στον Εμφύλιο ήταν κοινή για όλες. Ανάλογη των προτύπων και των διεργασιών που συντελέστηκαν ήταν και η δραστηριοποίηση τους στο ΔΣΕ. Η Νίτσα και η Ιλιάδα αναλαμβάνουν θέσεις ευθύνης. Ως κρυπτογράφοι, βρίσκονταν στην πρώτη γραμμή, είχαν τεράστια ευθύνη για την εξέλιξη των επιχειρήσεων. Κέρδισαν αρχικά την εμπιστοσύνη των ανωτέρων τους, λόγω της πρότερης δουλειάς τους στην ΕΠΟΝ, αλλά και λόγω των συγγενικών τους σχέσεων με στελέχη του ΔΣΕ.

Άλλος κοινός παρονομαστής σε όλες τις μαρτυρίες είναι η πρόσληψη της ιδέας του φόβου του πόνου και του θανάτου. Τη Νίτσα τη φόβιζε περισσότερο το ενδεχόμενο ενός βιασμού, από τον «αξιοπρεπή» θάνατο στο βουνό. Για την Ιλιάδα το δίκιο του αγώνα ξεπερνούσε ακόμα και την ιδέα του φόβου. Η Αλεξάνδρα απορεί και η ίδια για την απουσία του φόβου. Η Κατίνα, φυλακισμένη από τους Γερμανούς, δεν αισθάνθηκε να φοβήθηκε. Η Λένω παρά τον πόνο από τα βασανιστήρια, δεν αποκάλυψε τις πληροφορίες που γνώριζε.

Ο λόγος και των πέντε διατρέχεται από ένα έντονο αίσθημα υπερηφάνειας για όσα έκαναν. Νιώθουν υπερήφανες που υπηρέτησαν το δίκιο, όπως χαρακτηριστικά λένε. Στον απολογισμό της Ιλιάδας και της Νίτσας, υπάρχουν σημεία κριτικής στις πολιτικές και στρατιωτικές επιλογές του ΔΣΕ, χωρίς όμως να καθορίζουν την αφήγηση. Μιλούν με ευχαρίστηση στην κάμερα, ακόμη και για τα πιο δύσκολα. Η χαρά και η τιμή που νιώθουν διαπνέει το σύνολο των αφηγήσεων.

Στις αναμνήσεις όλων των αφηγητριών οι γυναίκες παρουσιάζονται ιδιαίτερα δυναμικές, με εξαίρεση την ανάμνηση της Νίτσας για τις επιστρατευμένες μαχήτριες. Αισθάνονται το χρέος να εξάρουν τη μαχητικότητα των γυναικών, σε αντιδιαστολή με το στερεότυπο της καταπιεσμένης και χειραγωγίσιμης γυναίκας. Ακόμα και μέσα στο κίνημα, παρά τα σπουδαία βήματα που είχαν γίνει, τα προβλήματα αποδοχής τους από τους άντρες ήταν πολλά.

Η μεγαλύτερη δυσκολία στην εκπόνηση της εργασίας ήταν η εύρεση προφορικών μαρτυριών. Από τα γεγονότα της Αντίστασης και του Εμφυλίου έχουν περάσει περισσότερα από εβδομήντα χρόνια, οι περισσότεροι από τους πρωταγωνιστές είτε δε ζουν πια, είτε βρίσκονται σε προχωρημένη ηλικία. Μια παρόμοια εργασία βασισμένη στην προφορική ιστορία θα ήταν πολύ πιο εύκολο να διενεργηθεί δέκα χρόνια πριν, περισσότεροι πρωταγωνιστές ζούσαν τότε και ήταν νεότεροι, άρα πιο προσβάσιμοι.

Τα συμπεράσματα που παρατίθενται αποτελούν προϊόν μιας ποιοτικής, ιστορικής έρευνας, το δείγμα που χρησιμοποιήθηκε είναι ελάχιστο για να θεωρηθεί ενδεικτικό. Καθίσταται σαφές ότι η γενίκευση των συμπερασμάτων θα ήταν απαγορευτική και λανθασμένη.

Επίμετρο

*«Ναί, αγαπημένη μου,
έμεϊς γι αυτά τά λίγα και άπλά πράματα πολεμάμε
γία να μποροῦμε νάχουμε μιά πόρτα, έν' άστρο, ένα σκαμνί
ένα χαρούμενο δρόμο τό πρωί
ένα ήρεμο όνειρο το βράδι.» (Λειβαδίτης, 1952:28)*

Η δεκαετία του 1940-50 είναι μια από τις πιο έντονες κοινωνικά και ιστορικά δεκαετίες του εικοστού αιώνα για την παγκόσμια αλλά και για την ελληνική ιστορία. Επωμίστηκε το βάρος τεράστιων πολιτικών και κοινωνικών γεγονότων πόλεμος, κατοχή, εθνική αντίσταση, εμφύλιος. Ο απόηχος των γεγονότων φτάνει χωρίς υπερβολή στο σήμερα. Από τις αφηγήσεις αναδύεται το κλίμα της κατοχικής περιόδου που γέννησε την ανάγκη συμμετοχής στην Αντίσταση με στόχο την εθνική και την κοινωνική απελευθέρωση. Οι ρήξεις μετά την απελευθέρωση, η λευκή τρομοκρατία που ασκήθηκε από το αστικό κράτος, οι διώξεις των Αριστερών που οδήγησαν στον εμφύλιο. Γίνονται ακόμα αντιληπτές, αν και δεν αποτελούν

Ο ΔΣΕ συγκροτήθηκε για την προάσπιση των καταδιωκόμενων ομάδων και ως μέσο πίεσης για την κατάκτηση δημοκρατικών διεκδικήσεων. Τον πρώτο καιρό κατέστη δυνατή η συγκρότηση μιας ακμαίας στρατιωτικής δύναμης. Από την άνοιξη του 1948 ο συσχετισμός δυνάμεων άλλαξε, ο κυβερνητικός στρατός κατάφερε να αποδυναμώσει το ΔΣΕ, η αναγκαστική στρατολόγηση των γυναικών θεωρήθηκε από την ηγεσία μοναδική λύση, περισσότερο για την κάλυψη των εφεδρειών.

Παρά τη σε μεγάλο βαθμό αναγκαστική συμμετοχή των γυναικών στην Αντίσταση και τον Εμφύλιο η συμβολή τους σε όλο το κίνημα της δεκαετίας του 1940 είναι σημαντική και αναντικατάστατη. Αποτέλεσαν μεγάλο μέρος των αντιστασιακών οργανώσεων, δούλεψαν οργανωμένα και μεθοδικά, χωρίς τη συμμετοχή των γυναικών οι αντιστασιακές οργανώσεις θα αριθμούσαν πολύ λιγότερα μέλη και δε θα είχε επιτευχθεί ο παλαιικός χαρακτήρας της Εθνικής Αντίστασης. Η γυναίκα άρχισε να κερδίζει την ισότητα με τον άντρα, απέκτησε εργασιακά και πολιτικά δικαιώματα, δρούσε ως ενεργός

πολίτης στην Ελεύθερη Ελλάδα. Κατάφερε να πάρει θέσεις ευθύνης, εκλέχθηκε στη λαϊκή αυτοδιοίκηση και στο Εθνικό Συμβούλιο. Έλαβε μέρος σε μάχες, κατέκτησε στρατιωτικούς βαθμούς και αξιώματα, ανέλαβε θέσεις της πολιτικής καθοδήγησης, αν και σε μικρά ποσοστά. Δεν μπορούμε να ισχυριστούμε ότι κερδήθηκε η πλήρη ισότητα ή ισοτιμία κατά τη ρητορική της εποχής, έγιναν όμως πολύ μεγάλα βήματα. Οι γυναίκες προσπάθησαν μετουσιώνοντας τους παραδοσιακούς ρόλους σε κοινωνικούς να επιβάλουν τη θέση τους στην κοινωνία και σε μεγάλο βαθμό τα κατάφεραν.

Οι τέσσερις από τις πέντε αφηγήτριες συνεχίζουν την αποτίμηση τους με περιγραφές των δεινών που ακολούθησαν των Εμφύλιου, δίνοντας γλαφυρά την άμεση σχέση που είχε ο εμφύλιος με τα δεινά που τράβηξε μεγάλο μέρος του πληθυσμού για τουλάχιστον άλλες τρεις δεκαετίες. Ο Εμφύλιος δεν άφησε πίσω του μόνο νικητές και ηττημένους. Άφησε χιλιάδες τρομοκρατημένους, εξορισμένους, φυλακισμένους, βασανισμένους, ταπεινωμένους, μεταμελημένους και ανανήψαντες. Ο κάθε ένας από αυτούς τους χαρακτηρισμούς έμελλε να τους ακολουθεί για χρόνια.

Το τέλος του ένοπλου εμφυλίου διαδέχτηκε ο εμφύλιος της μνήμης. Οι επόμενες γενιές προσπάθησαν να δομήσουν τις δικές τους απόψεις και αντιλήψεις για τα γεγονότα μέσα από τις αφηγήσεις των δικών τους οικείων που τα βίωσαν. Η πρώτη μετεμφυλιακή γενιά έζησε μέσα στις συνέπειες του εμφυλίου, βιώνοντας όλο το ψυχροπολεμικό κλίμα των τριών δεκαετιών που ακολούθησαν, οι περισσότεροι προσπάθησαν να ξεχάσουν την ήττα και τις οδυνηρές συνέπειες της.

Ο κόσμος της Αριστεράς έμεινε σιωπηλός και χωρίς δυνατότητα επίσημης έκφρασης για τα γεγονότα μέχρι τη μεταπολίτευση. Στον ανεπίσημο, αλλά και μέχρι σχεδόν πρόσφατα στον επίσημο μνημονικό του λόγο επικεντρώθηκε στην τρομοκρατία, τις διώξεις και τα βάσανα που υπέστη, αποσιωπώντας την επαναστατική διάσταση της Αντίστασης και του Εμφυλίου. Ένας ακόμη σημαντικός παράγοντας ήταν η ανομοιογένεια πια αυτού του κόσμου. Τα χρόνια που ακολούθησαν τον εμφύλιο, ήταν χρόνια αναταραχών για το εσωτερικό της Αριστεράς, εσωκομματικές διαφωνίες, διασπάσεις, διαγραφές. Η αίσθηση αυτών των διαφοροποιήσεων γίνεται αντιληπτή μέσα από τη μαρτυρία της Νίτσας Τσάπανου- Τάσου, όταν περιγράφει τη ζωή στη φυλακή «...*διάβαζα και τα βιβλία που ήταν υπό περιορισμό, χωρίς να με παίρνει κανείς είδηση, για παράδειγμα το «Για ποιον χτυπάει η καμπάνα» ήταν υπό περιορισμό και από τη διοίκηση και από τη δική μας την καθοδήγηση.*» Αν και ήταν ακόμα μέσα στη φυλακή διαφαίνεται η αρχή των διαφωνιών με την κομματική γραμμή. Μια ανάλυση του μνημονικού λόγου αυτών των ανθρώπων

για τις διασπάσεις της Αριστεράς και ό,τι ακολούθησε των εμφύλιο θα ήταν πολύ ενδιαφέρουσα, αλλά ξεπερνά τα πλαίσια της παρούσας εργασίας.

Σήμερα έχουν περάσει πια περισσότερα από εβδομήντα χρόνια, η γράφουσα ανήκει στην δεύτερη μετεμφυλιακή γενιά (εγγονή των πρωταγωνιστών). Τα μικρότερα μέλη αυτής της γενιάς γεννήθηκαν στα τέλη της δεκαετίας του '80 και στις αρχές του '90, οι διηγήσεις για την κατοχή και το εμφύλιο, αποτέλεσαν μέρος των ιστοριών του παππού και της γιαγιάς. Είναι η τελευταία γενιά, οι μικρότεροι που πρόλαβαν να ακούσουν τις διηγήσεις από τα άτομα που έδρασαν τότε. Το συναισθηματικό τους δέσιμο με τους πρωταγωνιστές επηρέασε τον τρόπο που διαμορφώθηκε η άποψη τους για όσα έγιναν τότε. Στη διαγενεακή μνήμη τους τα γεγονότα της Κατοχής και του Εμφυλίου είναι αλληλένδετα. Είναι η πρώτη γενιά, την οποία δεν επηρέασαν η συνέπειες του εμφυλίου, μπορεί να δει κάπως πιο αποστασιοποιημένα τα γεγονότα, αλλά και να ενδιαφερθεί γι' αυτά λόγω των οικογενειακών του καταβολών.

Η πολιτική κατάσταση επέτρεπε πια στους ηττημένους πρωταγωνιστές να μιλούν, να περιγράφουν περιστατικά και γεγονότα. Δεν φοβόταν πια, αισθάνονταν ίσως και κάποιου είδους χρέος, να μεταφέρουν στα εγγόνια τους τη δική τους άποψη. Οι διηγήσεις της Αντίστασης ήταν διαποτισμένες με τη χαρά του δίκαιου αγώνα. Το «*δεύτερο Αντάρτικο*» περιγράφονταν με την ίδια ζέση, παρά την έντονη αντιπαράθεση που άκουγε κανείς στις μεταξύ τους συζητήσεις για τα λάθη και τις παραλήψεις. Η ηθική υπεροχή της Αριστεράς θα μπορούσε να πει κανείς ότι ήταν το κεντρικό σημείο του μνημονικού τους λόγου. Για την Ιλιάδα η ηθική υπεροχή του δικού τους αγώνα συμπυκνώνεται στη φράση «*Εμείς παλέψαμε για ένα καλύτερο αύριο*». Για τη Νίτσα η ηθική υπεροχή διαφαίνεται στο σημείο που αναφέρεται σε εκείνους που αμείβονταν από τον κρατικό μηχανισμό για να τους κυνηγήσουν. Και για τις δύο ο σεβασμός με τον οποίων αντιμετωπίστηκαν από τους άντρες των οργανώσεων και του ΔΣΕ συμπληρώνει την εικόνα τους για την ηθική υπεροχή.

Πηγές

Πρωτογενείς Πηγές

Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας (ΑΣΚΙ)

Προφορικές Μαρτυρίες

Ιλιάδα Χαλκιά *Προφορική Μαρτυρία*

Νίτσα Τσάπανου-Τάσου *Προφορική Μαρτυρία*

Αλεξάνδρα Γκούθα-Κατσιαμάκα *Προφορική Μαρτυρία*

Κατίνα Τσιάρα-Πατσιούρα *Προφορική Μαρτυρία*

Λένω Πατσιατζή-Γουγουλιά *Προφορική Μαρτυρία*

Δευτερογενείς Πηγές:

Ζαχαριάδης, Ν. (1948). *Που βρισκόμαστε και τι πρέπει να κάνουμε*. Στο Φωτογραφική αναπαράσταση από τα πρωτότυπα τεύχη του περιοδικού «Δημοκρατικός Στρατός». Αθήνα: Ριζοσπάστης 373-376 τεύχος 10 Οκτώβριος 1948

Ζαχαριάδης, Ρ.(1948). *Η γυναίκα του ΔΣΕ* Στο Φωτογραφική αναπαράσταση από τα πρωτότυπα τεύχη του περιοδικού «Δημοκρατικός Στρατός». Αθήνα: Ριζοσπάστης 373-376 τεύχος 4 Απρίλης 1948

Ζαχαριάδης, Ρ.(1948). *Η γυναίκα στη μάχη του Γράμμου* Στο Φωτογραφική αναπαράσταση από τα πρωτότυπα τεύχη του περιοδικού «Δημοκρατικός Στρατός». Αθήνα: Ριζοσπάστης 353- 356 τεύχος 9 Απρίλιος 1948

Ζαχαριάδης, Ρ.(1948). *Τα δίχρονα του ΔΣΕ Η γυναίκα στην πρώτη γραμμή του αγώνα* Στο Φωτογραφική αναπαράσταση από τα πρωτότυπα τεύχη του περιοδικού «Δημοκρατικός Στρατός». Αθήνα: Ριζοσπάστης: 478-481 τεύχος 11 Νοέμβριος 1948

Ζαχαριάδης, Ρ.(1949) *Η Α΄ Πανελλαδική Συνδιάσκεψη της ΠΔΕΓ Η γυναίκα στην πάλη για λευτεριά και ειρήνη* Στο Φωτογραφική αναπαράσταση από τα πρωτότυπα τεύχη του περιοδικού «Δημοκρατικός Στρατός». Αθήνα: Ριζοσπάστης: 258-262 τεύχος 4 Απρίλης 1949

Ζαχαριάδης, Ρ.(1949) *Συμπεράσματα από τη δουλειά μας στις μαχήτριες των τμημάτων*

Βίτσι και Γράμμον Στο Φωτογραφική αναπαράσταση από τα πρωτότυπα τεύχη του περιοδικού «Δημοκρατικός Στρατός». Αθήνα: Ριζοσπάστης: 427-430 τεύχος 6 Ιούνιος 1949

Ιωαννίδης, Γ.(1948). *Γιατί θα νικήσουμε*. Στο Φωτογραφική αναπαράσταση από τα πρωτότυπα τεύχη του περιοδικού «Δημοκρατικός Στρατός». Αθήνα: Ριζοσπάστης 276-280 τεύχος 8 Αύγουστος 1948

Καραγιώργης, Κ.(1949) *Η μαχήτρια στο δημοκρατικό στρατό* Στο Φωτογραφική αναπαράσταση από τα πρωτότυπα τεύχη του περιοδικού «Δημοκρατικός Στρατός». Τόμος II, Αθήνα: Ριζοσπάστης 173-179 τεύχος 3 Μάρτης του 1949

Καραγιώργης, Κ.(1949) *Η διαλυτική μας δουλειά μέσα στο μοναρχοφασιστικό στρατό* Στο Φωτογραφική αναπαράσταση από τα πρωτότυπα τεύχη του περιοδικού «Δημοκρατικός Στρατός». Τόμος II, Αθήνα: Ριζοσπάστης: 455-462 τεύχος 7 Ιούλιος 1949

Λατίφη, Κ.(1999). Γυναίκες στο Δημοκρατικό Στρατό. *Αντί*, 698, 33-41

Μπάρμπας, Δ.(2017,14 Μαΐου). *Στις 12 Μάη του 1942 η πρώτη ένοπλη πράξη του ΕΛΑΣ*. Ελευθερία Λάρισας

Μπαρτζιώτα, Η. & Μπέικου, Μ.(1949). *Η πολιτική μας δουλειά στις μαχήτριες του Γράμμον το τελευταίο τρίμηνο* Στο Φωτογραφική αναπαράσταση από τα πρωτότυπα τεύχη του περιοδικού «Δημοκρατικός Στρατός». Τόμος II, Αθήνα: Ριζοσπάστης: 510-514 τεύχος 7 Ιούλιος 1949

Παρτσαλίδη, Α.(1949) *«Ηλέκτρα»* Στο Φωτογραφική αναπαράσταση από τα πρωτότυπα τεύχη του περιοδικού «Δημοκρατικός Στρατός». Αθήνα: Ριζοσπάστης: 550-554 τεύχος 8 Αύγουστος 1949

Βιβλιογραφία

Abrams, L.(2010). *Θεωρία Προφορικής Ιστορίας*. (Λ. Ρινόπουλος, Μετάφρ.). Αθήνα:Πλέθρον.

Ανδρεαδάκης, Ν. & Βάμβουκας, Μ.(2005). *Οδηγός για την εκπόνηση και τη σύνταξη γραπτής ερευνητικής εργασίας σεμιναριακής, πτυχιακής, διπλωματικής*. Αθήνα: Ατραπός.

Αρσενίου, Λ.(1966). *Η Θεσσαλία στην Αντίσταση Λάρισα*: [αυτοέκδοση]

Ασδραχάς, Σ. κ.ά. (2005). *Ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος. Οκτώ ομιλίες για το βιβλίο του Φίλιππου Ηλιού*. Αθήνα: Θεμέλιο/ΑΣΚΙ.

Βάμβουκας, Μ.(2002). *Εισαγωγή στην ψυχοπαιδαγωγική έρευνα και μεθοδολογία*. Αθήνα: Μπρηγόρης.

Βαρών-Βασάρ, Ο.(2009). *Η ενηλικίωση μιας γενιάς Νέοι και Νέες στην Κατοχή και στην Αντίσταση*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείο της Εστίας

Βαρών-Βασάρ, Ο.(2010). *Ε.Α.Μ ΝΕΩΝ, ΛΕΥΤΕΡΗ ΝΕΑ, ΕΠΙΟΝ Τρεις Σταθμοί μιας διαδρομής* Στο Β. Καραμανωλάκης, Ε. Ολυμπίτου, Ι. Παπαθανασίου (Επιμ.) *Η ελληνική νεολαία στον 20^ο αιώνα* Αθήνα: Θεμέλιο

Βερβενιώτη, Τ.(2002). *Προφορική ιστορία και έρευνα για τον ελληνικό Εμφύλιο: η πολιτική συγκυρία, ο ερευνητής και ο αφηγητής*. Επιθεώρηση κοινωνικών ερευνών, 107 Α', 157-181

Βερβενιώτη, Τ.(2002). *Οι μαχήτριες του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας*. Στο Η. Νικολακόπουλος Α. Ρήγος (Επιμ.) *Ο εμφύλιος πόλεμος από τη Βάρκιζα στο Γράμμο Φεβρουάριος 1945- Αύγουστος 1949*. Αθήνα: Θεμέλιο, 125-142

Βερβενιώτη, Τ.(2013). *Η γυναίκα της Αντίστασης Η είσοδος των γυναικών στην πολιτική* Αθήνα: Κουκκίδα

Βιδάλη, Α.(2002). *Κόκκινο για αίμα: το αβάσταχτο φορτίο των λέξεων* Επιθεώρηση κοινωνικών ερευνών, 107 Α', 121-132

Βόγλης,Π.(2010). *Η ελληνική κοινωνία στην Κατοχή 1941-44* Αθήνα: Αλεξάνδρεια

Βόγλης, Π.(2012). *Γυναίκες που πολεμούν σαν άντρες. Θεωρήσεις του φύλου στο Δημοκρατικό Στρατό Ελλάδας* Στο Π. Βόγλης Φ. Τσιλαγα Ι. Χανδρινός Μ. Χαραλαμπίδης (Επιμ.) *Η εποχή των ρήξεων Η ελληνική κοινωνία στη δεκαετία του 1940*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο, 305-332

Βόγλης,Π.(2014). *Η αδύνατη επανάσταση* Αθήνα: Αλεξάνδρεια

Βραχνιάρης, Χ.(1990). *Πορεία μέσα στη νύχτα. Η Θεσσαλία στις φλόγες του εμφυλίου* Αθήνα: Αλφειός

Boucheron, P.(2017). *Τι μπορεί να κάνει η ιστορία* (Γ. Μπαλαμπανίδης, Μεταφρ.) Αθήνα: Πόλις

Collard, A.(1993) *Διερευνώντας την «κοινωνική μνήμη» στον ελλαδικό χώρο* Στο Ε. Παπαταξιάρχης Θ. Παραδέλλης (Επιμ.), *Ανθρωπολογία και παρελθόν Συμβολές στην κοινωνική ιστορία της Νεότερης Ελλάδας* . Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 357-390

Γκριτζώνας, Κ.(2001). *Μαχήτριες του Δημοκρατικού Στρατού*. Αθήνα: Φιλίστωρ

Δαμιανάκου, Β.(1975). *ύπεύθνη δήλωση*. Αθήνα:[αυτοέκδοση]

Ζαβλιάκη, Π.(2009). *Το ξεκίνημα της Εθνικής Αντίστασης και ο ένοπλος αγώνας στη Θεσσαλία Ο πρωτοποριακός ρόλος των Αμπελακίων*. Λάρισα: [αυτοέκδοση]

Ζαρογιάννης, Γ.(1980). *Αναμνήσεις από την Εθνική Αντίσταση (ΕΛΑΣ) 1940-1944* Αθήνα: Αφοί Τολίδη

Ηλιού, Φ.(2002). *Ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος. Η εμπλοκή του ΚΚΕ*. Αθήνα: Θεμέλιο

Hobsawm, E.(1998). *Για την ιστορία* Αθήνα: Θεμέλιο

Θανοπούλου, Μ.(2000). *Η προφορική μνήμη του πολέμου* Αθήνα: ΕΚΚΕ

Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών [Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη]. (1998) *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής*. Θεσσαλονίκη.

Καραγιάννης, Θ.(2007) *ο Βασίλης Ρώτας και το έργο του για παιδιά και εφήβους*. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή

Κίνηση Η Γυναίκα στην Αντίσταση (1982). *Γυναίκες στην Αντίσταση*. Αθήνα

Κοτζίουλας, Γ.(2014). *Θέατρο στα Βουνά* Αθήνα: Δρόμων

Κόκκινος, Γ., Λαμπάτος, Γ., Αθανασοπούλου, Α. (2008). *Η Μатаιωμένη Ουτοπία Γιάννης Γαβριηλίδης, Νίκος Καραγιάννης και άλλοι σύντροφοι* Αθήνα: Ταξιδευτής

Κοκοβλής, Ν., Κοκοβλή, Α. (2002). *Άλλος δρόμος δεν υπήρχε. Αντίσταση Εμφύλιος Προσφυγιά* Αθήνα: Πολύτυπο

Κυρίτσης, Ν.(2012). *Δημοκρατικός Στρατός Ελλάδας Ίδρυση, Μονάδες, Αξιοματικοί, Δυνάμεις, Απώλειες, Κοινωνική σύνθεση* Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή

Λιανή, Ε.(2014). *Θεμέλια Αντίστασης – Βουνά μνήμης και λευτεριάς Μαρτυρίες και Μαρτύρια γυναικών από την Κατοχή, την Εθνική Αντίσταση και το Δημοκρατικό στρατό*. Στο Μ. Λυμπεράτος Π. Παπαστράτης (Επιμ.) *Αριστερά & Αστικός πολιτικός κόσμος 1940-1960*. Αθήνα: Βιβλιόραμα, 273-298

Λειβαδίτης, Τ.(1952) *Αυτό το αστέρι είναι για όλους μας* Αθήνα: Κέδρος

Μαργαρίτης, Γ.(1993). *Από την ήττα στην εξέγερση Ελλάδα Άνοιξη 1941 – Φθινόπωρο 1942*. Αθήνα: Πολίτης

Μαργαρίτης, Γ.(2005). *Ιστορία του ελληνικού Εμφυλίου πολέμου 1946-1949, τόμος Ι*, Αθήνα: Βιβλιόραμα

Μαχαίρας, Ε.(2008). *Η Τέχνη της Αντίστασης* Αθήνα: Προσκήνιο

- Μπέικου, Μ.(2010). *Αφού με ρωτάτε, να θυμηθώ...* Αθήνα: Καστανιώτη
- Μπενβενίστε. Ρ.(2014). *Αυτοί που επέζησαν* Αθήνα: Πόλις
- Μπουσχότεν, Ρ.Β.(1997). *Ανάποδα Χρόνια Συλλογική μνήμη και ιστορία στο Ζιάκα Γρεβενών (1900-1950)* Αθήνα: Πλεθρον
- Μπουσχότεν, Ρ.Β.(2002). *Δεκαετία του '40: Διαστάσεις μνήμης σε αφηγήσεις ζωής της περιόδου*. Επιθεώρηση κοινωνικών ερευνών, 107 Α', 135-155
- Ξηραδάκη, Κ.(1975). *Κατοχικά*, τόμος Ι, Αθήνα [αυτοέκδοση]
- Παπαγαρυφάλλου, Π.(2016). *Η Τοπική Αυτοδιοίκηση στα πλαίσια της Εθνικής Αντίστασης (1941-1944)* Αθήνα: Το Αντίδοτο
- Παπαγιάννη, Β.(2005). *Κραυγές μνήμης Κατοχή Αντίσταση Εμφύλιος* Αθήνα: Σοκολης
- Πασσερίνι, Λ.(1998). *Σπαράγματα του 20^{ου} αιώνα Η ιστορία ως βιωμένη εμπειρία* (Ο. Βαρών-Βασάρ – Ι. Λαλιώτου – Ι. Πεντάζου, Μετάφρ.) Αθήνα: Νεφέλη
- Πουλόπουλος, Κ.(2014). *Η οργάνωση Εθνική Αλληλεγγύη Στο Μ. Λυμπεράτος Π. Παπαστράτης (Επιμ.) Αριστερά & Αστικός πολιτικός κόσμος 1940-1960*. Αθήνα: Βιβλιόραμα, 468-478
- Poulos, M.(2008). *Arms and the woman just warriors and Greek feminist Identity* Columbia University Press Διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο <http://www.gutenberg-e.org/poulos/chapter1.html> [Τελευταία πρόσβαση 20/9/2017]
- <http://www.gutenberg-e.org/poulos/chapter2.html> [Τελευταία πρόσβαση 20/9/2017]
- <http://www.gutenberg-e.org/poulos/chapter3.html> [Τελευταία πρόσβαση 20/9/2017]
- <http://www.gutenberg-e.org/poulos/chapter4.html> [Τελευταία πρόσβαση 20/9/2017]
- <http://www.gutenberg-e.org/poulos/chapter5.html> [Τελευταία πρόσβαση 20/9/2017]
- <http://www.gutenberg-e.org/poulos/chapter6.html> [Τελευταία πρόσβαση 20/9/2017]
- <http://www.gutenberg-e.org/poulos/epilogue.html> [Τελευταία πρόσβαση 20/9/2017]

Ρώτας, Β.(1944). *Μάνα*. Στο Θ. Καραγιάννης (Επιμ.) *ο Βασίλης Ρώτας και το έργο του για παιδιά και εφήβους*. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή 213-216

Ρώτας, Β.(1981). *Θέατρο και Αντίσταση* Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή

Ρώτας, Β.(1982). *Ο αγώνας στα ελληνικά βουνά* Αθήνα [αυτοέκδοση]

Σαράφη, Λ.(2002). *Η «Λευκή Τρομοκρατία» Μοχλός Σύνθλιψης του Αντιστασιακού Φρονήματος ο Νομός Τρικάλων το 1945* Στο Η. Νικολακόπουλος Α. Ρήγος (Επιμ.) *Ο εμφύλιος πόλεμος από τη Βάρκιζα στο Γράμμο Φεβρουάριος 1945- Αύγουστος 1949*. Αθήνα: Θεμέλιο, 165-175

Σβορώνος, Ν.(2006). *Τα κύρια προβλήματα της περιόδου 1940-1950 στην ελληνική ιστορία* Στο Η Ελλάδα στη δεκαετία 1940-1950 ένα έθνος σε κρίση. Αθήνα: Θεμέλιο, 21-38

Σουβλής, Χ.(1982). *Η Δημιουργία του ΕΛΑΣ στη Θεσσαλία Λάρισα* [αυτοέκδοση]

Τάσου, Ν.(2010). *Με τον ασύρματο της 123^η ταξιαρχίας του Δημοκρατικού Στρατού στον Όλυμπο τα γεγονότα όπως τα έζησα* Αθήνα: Σοκόλη- Κουλεδάκη

Tompson, P.(2008). *Φωνές από το παρελθόν. Προφορική Ιστορία* (Ρ.Β. Μπούσχοτεν – Ν. Ποταμιάνος, Μεταφρ.) Αθήνα: Πλέθρον

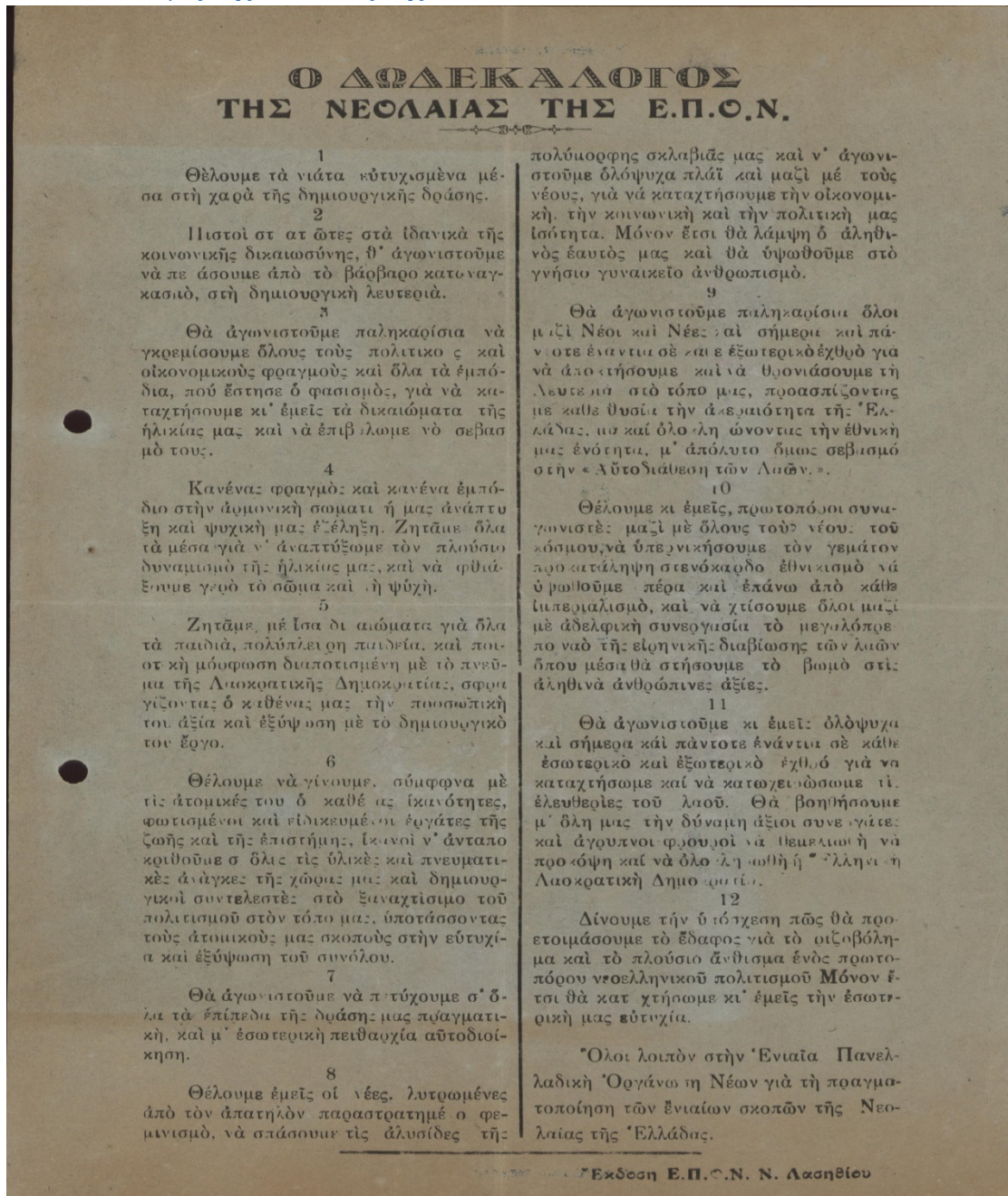
Τσιώλης, Γ.(2006). *Ιστορίες ζωής και βιογραφικές αφηγήσεις. Η βιογραφική προσέγγιση στην κοινωνιολογική ποιοτική έρευνα* Αθήνα: Κριτική

Φλούντζης, Α.(1977). *Στρατόπεδα Λάρισας Τρικάλων 1941-1944 η γέννηση του Αντάρτικου στη Θεσσαλία* Αθήνα: Παπαζήση

Χαραλαμπίδης, Μ.(2012). *Η εμπειρία της Κατοχής και της αντίστασης στην Αθήνα* Αθήνα: Αλεξάνδεια

Παράρτημα

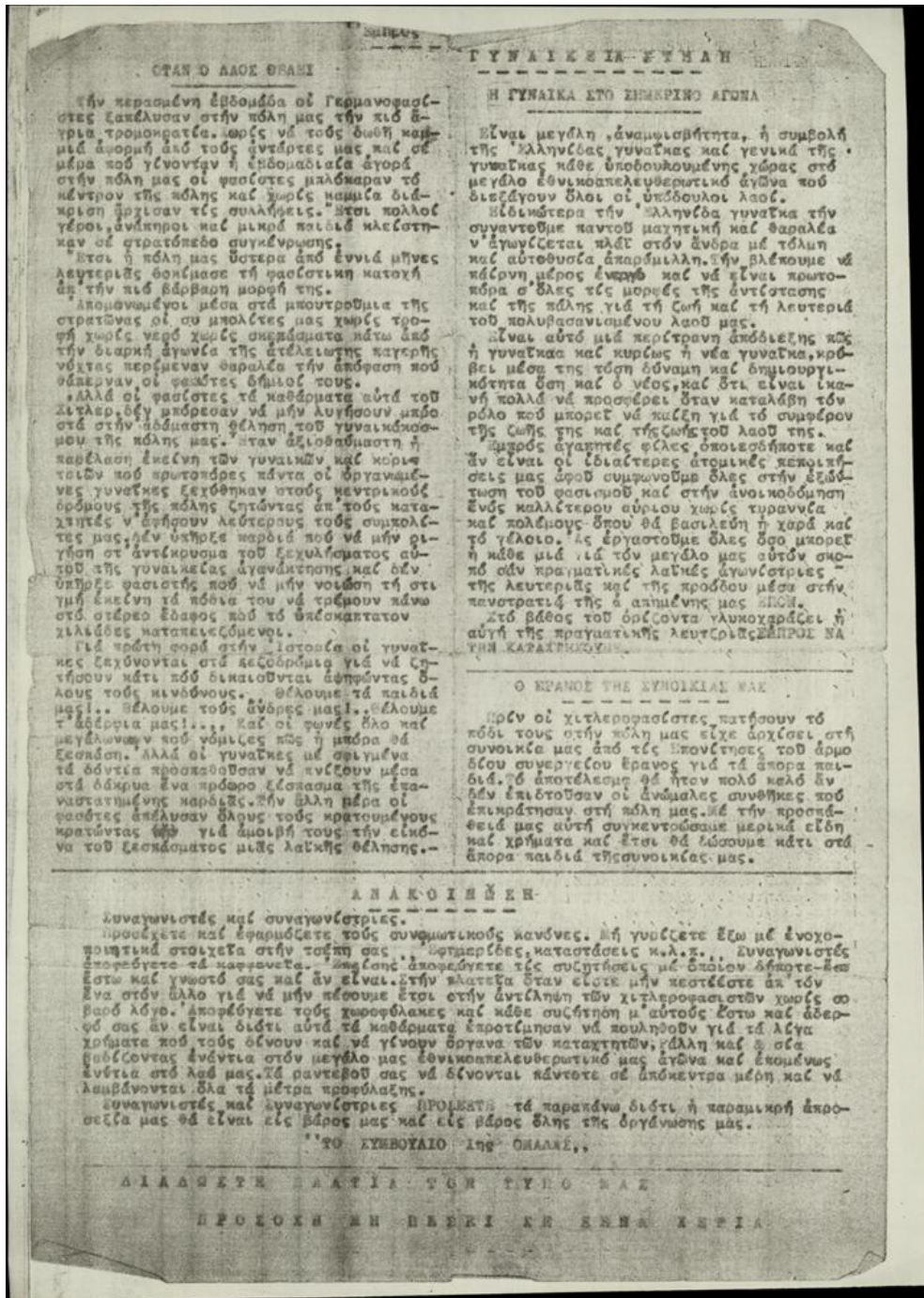
Ο «δωδεκάλογος της Νεολαίας της ΕΠΟΝ»

Εικόνα 9⁹

⁹ Κείμενο Αρχών της ΕΠΟΝ, δημοσιεύτηκε το Σεπτέμβριο του 1943. Πηγή: Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας (ΑΣΚΙ). Διαθέσιμο στο: <http://62.103.28.111/neolaia/rec.asp?id=58457> [Τελευταία πρόσβαση 20/9/2017]

Καθοδηγητικό κείμενο της ΕΠΟΝ όπου τονίζεται η σημασία της γυναικείας συμμετοχής

Εικόνα 10¹⁰

¹⁰ Εμπρός Νέοι Καθοδηγητικό Όργανο του Συμβουλίου της πρώτης Ομάδας της ΕΠΟΝ Καρδίτσας Πηγή: Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας (ΑΣΚΙ) Διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: <http://62.103.28.111/neolaia/rec.asp?id=78368> [Τελευταία πρόσβαση 20/9/2017]

Οι εκδοτικοί οίκοι την περίοδο της Κατοχής

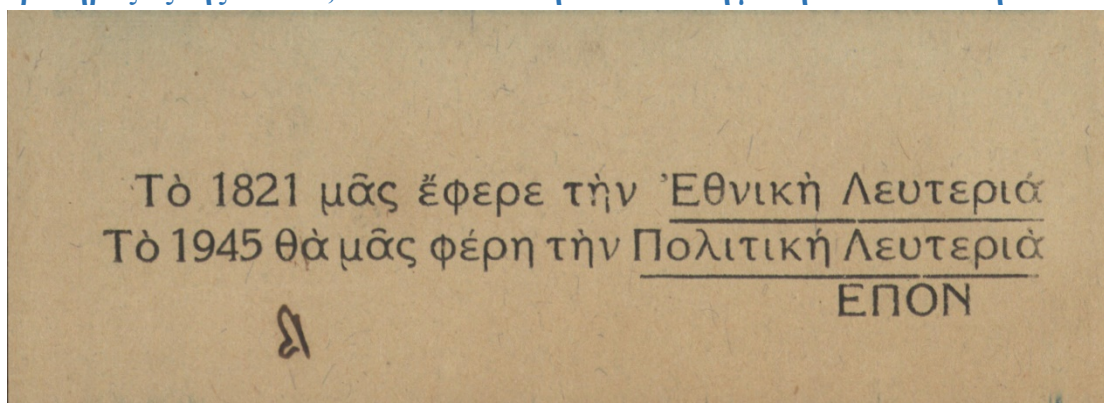
Στην περίοδο της Κατοχής δημιουργήθηκαν αξιόλογα εκδοτικά σχήματα.

Η πιο σημαντική και βιώσιμη εκδοτική εταιρία, που ιδρύθηκε την περίοδο της Κατοχής ήταν η εταιρία Ίκαρος.

Η Ανώνυμη εκδοτική εταιρία *Αετός* ιδρύθηκε το 1942 και λειτούργησε για μια δεκαετία Βραχύβιος αλλά παραγωγικός υπήρξε ο εκδοτικός οίκος *Γλάρος*

Άλλοι βραχύβιοι εκδοτικοί οίκοι που ιδρύθηκαν την περίοδο της Κατοχής ήταν *Οι φίλοι του βιβλίου*, *Ο Κορυδαλλός* και *Ο Πήγασος* (Μαχαίρας,2008).

Προκηρύξεις της ΕΠΟΝ, που συνδέουν την Αντίσταση με την Επανάσταση του 1821

Εικόνα 11¹¹

¹¹ Προκήρυξη της ΕΠΟΝ πηγή: Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας (ΑΣΚΙ) Διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: <http://62.103.28.111/neolaia/rec.asp?id=56959> [Τελευταία πρόσβαση 20/9/2017]

ΠΡΟΚΗΡΥΞΗ ΣΤΗ ΝΕΑ ΓΕΝΙΑ

Νιάτα τής Λέσβου

Ἡ φετεινὴ ἐπέτειο τῆς ἐθνικολαϊκῆς ἐπανάστασης τοῦ 21 βρῖσκει τὴν πατρίδα μας λεύτερη ὕστερα ἀπὸ ὀχτάχρονη φασιστικὴ σκλαβιά.

Πιστὴ στοὺς ἀγῶνες καὶ τίς θυσίες τῶν ἡρωϊκῶν μαχητῶν τοῦ 21, ἡ νέα γενιά τῆς Ἑλλάδας κράτησε ψηλὰ τὴ σημαία τῆς λευτεριᾶς, ποὺ κεῖνοι πρῶτοι ὕψωσαν, καὶ ἀγωνίστηκε ἐνάντια στὸ νέο κατακτητὴ μὲ ἀδάμαστη ψυχὴ καὶ ἀκατάβλητη θέληση.

Ὁ σημερινός μας ἀγῶνας, συνέχεια τοῦ ἀγῶνα τους, ἀντιμετωπίζει τὰ ἴδια προβλήματα ποὺ δὲ μπόρεσε τότε νὰ λύσει ἡ ἐθνικολαϊκὴ μας ἐπανάσταση, προδομένη ἀπ' τίς ἀντιδραστικὲς καὶ ἀντιλαϊκὲς δυνάμεις τοῦ ντόπιου κοτζαμπασισμοῦ καὶ τῶν ξένων ἐχμεταλλευτῶν.

Συνεχιστὲς τοῦ ἐθνικολαϊκοῦ ἀγῶνα τοῦ 21, κρατώντας τὴν ἐπαστατικὴ δάδα ποὺ κεῖνοι ἔναψαν, ἄς γιορτάσουμε τὴ φετεινὴ ἐπέτειο τῆς μεγάλης μας ἐθνικολαϊκῆς ἐπανάστασης.

Νιάτα τής Λέσβου

Ἡ ΕΠΟΝ σᾶς καλεῖ νὰ πάρετε μαζικὰ μέρος στὶς λαϊκὲς γιορτὲς καὶ μὲ τὸ νεανικό σας ἐνθουσιασμό τὴν ὁρμὴ καὶ τὴ ζωντάνια σας, νὰ δώσετε τὸν προεπούμενο πανηγυρικό τόνο στὸ γιορτασμὸ τῆς Μεγάλης Μέρας.

Ζήτω ἡ 25 τοῦ Μάρτη

Ζήτω τὸ ἡρωϊκὸ 21

Ζήτω τὰ Ἑλληνικὰ νιάτα

Ζήτω ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς

ΤΟ Α΄ ΕΠΑΡΧΙΑΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ
ΕΠΟΝ ΛΕΣΒΟΥ

Εικόνα 12¹²

¹² Προκήρυξη στη Νέα Γενιά Επαρχιακό συμβούλιο Λέσβου 3/1945 πηγή: Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής ιστορίας (ΑΣΚΙ) Διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: <http://62.103.28.111/neolaia/rec.asp?id=58872> [Τελευταία πρόσβαση 20/9/2017]

Οι γυναίκες Αξιωματικοί του ΔΣΕ

246 ανθυπολοχαγοί πεζικού

117 ανθυπολοχαγοί πολιτικοί επίτροποι

20 υπολοχαγοί πεζικού

22 υπολοχαγοί πολιτικοί επίτροποι

1 λοχαγός πεζικού

6 λοχαγοί πολιτικοί επίτροποι

1 ταγματάρχης πεζικού

47 ανθυπολοχαγοί υγειονομικού

2 υπολοχαγοί υγειονομικού

1 λοχαγός

4 ανθυπολοχαγοί μηχανικού

3 ανθυπολοχαγοί στην λαϊκή πολιτοφυλακή

3 ανθυπολοχαγοί στην ταχυδρομική υπηρεσία

1 ανθυπολοχαγός στα έμπεδα

1 ανθυπολοχαγός στην επιμελητεία

1 ανθυπολοχαγός στο πυροβολικό

Δεν υπήρξαν καθόλου γυναίκες αξιωματικοί στο ιππικό και τη στρατολογία (Βερβενιώτη,2002:134).

Μαρτυρία Ιλιάδα Χαλκιά

(Η συνέντευξη παραχωρήθηκε στην ερευνήτρια σε δύο φάσεις. Το φθινόπωρο του 2015, δόθηκε μεγαλύτερη έμφαση στην περίοδο της Κατοχής και της Αντίστασης, η συνέντευξη βιντεοσκοπήθηκε. Το φθινόπωρο του 2016, δόθηκε μεγαλύτερη έμφαση στην περίοδο του εμφυλίου, η συνέντευξη μαγνητοφωνήθηκε ψηφιακά.)

Ονομάζομαι Ιλιάδα Χαλκιά, τότε Παλιούρα. Γεννήθηκα το 1925 στα χαρτιά γράφει το 1920 στις Σπαθάδες Καλαμπάκας. Από τότε που τελείωσα το σχολείο (δημοτικό) πήγα να δουλέψω στην Αθήνα Μετά την έναρξη του πολέμου γύρισα από την Αθήνα στο χωριό μου (Σπαθάδες Καλαμπάκας)

Από την αρχή της κατοχής συμμετείχαμε μαζί με τους μεγαλύτερους στην Εθνική Αλληλεγγύη. Η Εθνική αλληλεγγύη δημιουργήθηκε το καλοκαίρι του '41 ήταν μια

αγωνιστική οργάνωση που έκανε θαύματα στη μάχη για την επιβίωση, όλοι και όλες στο χωριό βοηθήσαμε στην εθνική αλληλεγγύη.

Την άνοιξη του 1943 ο Νέστωρας Βόκας μας μάζεψε και μας μίλησε για την ΕΠΟΝ. Αρχικά μαζευτήκαμε στο σπίτι του Νέστωρα, εκεί ήταν ο Τσιλημίγκας ο Γιώργος (Μπαλτάς) Καθηγητής, ήταν ο Θανάσης Μαχιάς δικηγόρος και ο Αρσενίου ο Λάζαρος. Μαζευτήκαμε περίπου στα 15 παιδιά (αγόρια και κορίτσια) φτιάξαμε την οργάνωση. Εμείς δεν ήμασταν ανίδεοι ξέραμε ότι είχε οργανωθεί το ΕΑΜ από το '41 . Ξέραμε ότι έγινε μια οργάνωση να ενωθούν όλοι, να δώσουν τα χέρια και να βοηθήσουν σε όλες τις κατευθύνσεις που χρειάζεται, τους ανήμπορους, τους αντάρτες, τους άρρωστους. Ο αδελφός μου ο Αποστόλης (δεν τον πρόλαβες εσύ) ήταν ήδη στο βουνό με τον ΕΛΑΣ, υπηρετούσε στο ιππικό. Μάθαμε ότι η ΕΠΟΝ θα ήταν σε όλη την Ελλάδα και έπρεπε να οργανώσουμε και τα υπόλοιπα χωριά των Αντιχασίων, για να παλέψουμε και να βοηθήσουμε για τη λευτεριά της πατρίδας από τους κατακτητές, αλλά και από την εκμετάλλευση. Στην αρχή ήμασταν περίπου 15 αγόρια και κορίτσια από 15 ως 23 περίπου. Αρχικά ενταχθήκαμε 5 γυναίκες, η Βαγγελή η Βόκκα, η Τριγώνα η Καραμπέρη, η Αντιγόνη η Γκούμπλια, η Φανή η Μέρμηγκα και εγώ. Τον πρώτο καιρό στην ΕΠΟΝ τα κορίτσια και τα αγόρια ήμασταν χωριστά. Υπεύθυνη των κοριτσιών όρισαν εμένα και στα αγόρια υπεύθυνος ήταν ο Γιάννης ο Τσιάρας. Νιώθαμε μεγάλη χαρά και ευχαρίστηση που θα δουλεύαμε και θα προσφέραμε και εμείς. Παράλληλα άρχισε και η οργάνωση των μικρών παιδιών από 10 μέχρι 14 ετών στα αετόπουλα, τα μικρά παιδάκια μη σου φαίνεται περίεργο προσέφεραν πάρα πολλά. Παρακολουθούσαν τους γερμανούς που δεν τα πρόσεχαν γιατί δεν έδιναν σημασία σε τόσο μικρά παιδιά, ενώ αυτά ήταν οργανωμένα και έφερναν χρήσιμες πληροφορίες. Στα αετόπουλα ήταν ο αδελφός μου ο Γιώργος. Τις πρώτες φορές που πήγαμε να μιλήσουμε στα χωριά έρχονταν μαζί μας και κάποιος από τους μεγάλους που ήταν στο ΕΑΜ και ήταν υπεύθυνοι για μας. Ή θα έρχονταν ο Νέστωρα ο Βόκας ή ο Μαχιάς ο Θανάσης που είχαμε πάει μαζί στον Κουνισκό και κάναμε την πρώτη οργάνωση εκεί. Αργότερα μας συνόδευαν και άλλοι υπεύθυνοι από τα άλλα τα χωριά. Από γυναίκες καθοδηγήτριες είχαμε την Τασία Τσιάρα από την Καλαμπάκα (Ήταν υπεύθυνη της Καλαμπάκας αλλά και των Αντιχασίων συνολικά) την Αλέγγρα Φελούς από τα Τρίκαλα, όταν βρεθήκαμε πριν χρόνια στα Τρίκαλα έμαθα ότι ήταν και αυτή έξω πολύ κοντά μας στην Αν. Γερμανία, μια δασκάλα η Βάγια η Παπακόγκου υπεύθυνη των γυναικών στο ΕΑΜ, μεγαλύτερη από εμάς και μια άλλη δασκάλα από το ΕΑΜ, δε μπορώ να θυμηθώ το όνομά της. Στην αρχή

παρακολουθούσαμε αυτούς να μιλάνε και βοηθούσαμε όπου χρειαζόταν με στόχο να οργανώσουμε όλα τα παιδιά. Κρατούσαμε σημειώσεις όταν μιλούσαν οι υπεύθυνοι για να ξέρουμε τι να πούμε και πώς θα μιλήσουμε εμείς μετά και ότι άλλο καταλάβαινα μόνη μου ότι ταίριαζε και το αισθανόμουν για σωστό το πρόσθετα. Αυτά που θα λέγαμε πριν μιλήσουμε τα δίνουμε στους υπεύθυνους να τα ελέγξουν. Μια μέρα θυμάμαι θα μιλούσα στο Λογγά, έγραψα σ' ένα χαρτί αυτά που θα έλεγα και τα πήγα για έλεγχο σ' έναν κομματικό Εαμίτη, που είχε έρθει απ' τα Τρίκαλα, δε θέλω να πω το όνομα του. Εκείνος δε θέλησε να το διορθώσει γιατί είχε πολλά ορθογραφικά λάθη και δεν το καταλάβαινε λέει... Από εκείνη τη μέρα πρόσεχα δέκα φορές παραπάνω, βρήκα και ένα λεξικό, δεν ήθελα να με ξαναπροσβάλουν. Όποια λέξη έβρισκα στα βιβλία, που μας έδιναν να διαβάσουμε, και μ' άρεσε την έγραφα πολλές φορές για να τη μάθω σίγουρα. Μόνο το δημοτικό είχα τελειώσει δεν ήξερα πολλά γράμματα, αλλά αυτός δεν έπρεπε να μου μιλήσει έτσι... Αυτοί όμως ήταν λίγοι, οι περισσότεροι μας βοηθούσαν και μας εμπνύχωναν. Σε κάθε χωριό που φτάναμε απευθυνόμασταν πρώτα στον υπεύθυνο του ΕΑΜ, αυτός μάζευε τα παιδιά του χωριού για να φτιάξουμε ΕΠΟΝ μας ενημέρωνε ποιος ήταν ο ικανότερος για να αναλάβει υπεύθυνος. Στον υπεύθυνο του ΕΑΜ πηγαίναμε γιατί ήξερε τον κόσμο στο χωριό και τον εμπιστεύονταν, αντιδραστικούς δεν είχαμε τότε στα Χάσια για να φοβόμαστε μη μας καρφώσουν στους Γερμανούς, οι αντιδραστικοί είχαν φύγει από το χωριό, φοβόντουσαν να μείνουν. Και οι Ιταλοί και οι Γερμανοί μετά δεν ξεθάρρευαν να ανεβούν, μέχρι το Ρίζωμα ήταν πολλοί, αλλά στα Χάσια είχε δύναμη ο ΕΛΑΣ. Αφού περνούσαμε από όλα τα χωριά με τον υπεύθυνο μετά πηγαίναμε και βλέπαμε πώς λειτουργούσαν οι οργανώσεις, όπου είχαν δημιουργηθεί. Και πράγματι δεν υπήρχε χωριό που να μην είχαμε οργάνωση. Εγώ μίλησα πρώτη φορά στον Κουνισκό. Εγώ στις Σπαθάδες υπεύθυνη ζήτημα να έμεινα ένα μήνα, μετά έγινα καθοδηγήτρια στα άλλα τα χωριά. Τη θέση μου στις Σπαθάδες πήρε η Βαγγελή Βόκκα. Είδαν ότι είχα ικανότητες και μπορούσα να βοηθήσω είχα και σοβαρότητα μεγάλο πράγμα. Μπορούσαν να με εμπιστευθούν οι οικογένειες και να αφήσουν τα κορίτσια να έρθουν στην οργάνωση, τότε δεν ήταν εύκολο τα κορίτσια να τα αφήσουν ελεύθερα έξω από το σπίτι πόσο μάλλον να μπουν και στην οργάνωση.

Στα καθήκοντα μου ως καθοδηγήτρια ήταν να επιβλέπω και να ελέγχω τις οργανώσεις που δημιουργήθηκαν, να βοηθάω όπου χρειάζεται για να δίνω το παράδειγμα της συνεργασία. Να δώσουν ο ένας το χέρι στον άλλο να καταφέρουν να βοηθήσουν τους ανήμπορους, αλλά και τους Ελασίτες, το στρατό. Όλοι ήμασταν υπεύθυνοι για κάτι, οι αρμοδιότητες ήταν μοιρασμένες. Ο κόσμος που ζητούσαμε βοήθεια δέχονταν με όλη

τους την ευχαρίστηση, δεν αναγκάσαμε και δε βιάσαμε κανέναν να βοηθήσει όλοι με τη θέληση τους έδιναν τρόφιμα, τυριά, ρούχα και ο,τι άλλο μπορούσαν να δώσουν... Προσέφεραν και εθελοντική δουλειά. Η ΕΠΙΟΝ βοήθησε την Εθνική Αλληλεγγύη να αυξήσει τα τρόφιμα που στέλνονταν στις πόλεις. Μιλούσαμε για την απελευθέρωση της Ελλάδας από τον κατακτητή, αλλά και την απελευθέρωση από την εκμετάλλευση ανθρώπου από άνθρωπο, την απελευθέρωση από τον Καπιταλισμό. Στις «διαφωνίες» μιλούσαμε για το σεβασμό των αντρών στις γυναίκες, για πρώτη φορά μιλήσαμε για την ισότητα αντρών και γυναικών. Αλλά δίναμε και συμβουλές στον κόσμο, ειδικά στις γυναίκες, για τη σωματική υγιεινή (να κάνουμε μπάνιο συχνά, να αλλάζουμε ρούχα, να πλένουμε και να περιποιούμαστε την καθαριότητα των παιδιών), μιλούσαμε για τη διαπαιδαγώγηση των παιδιών, ότι πρέπει να μάθουν γράμματα, λέγαμε ότι τα μικρά παιδιά δεν πρέπει να δουλεύουν και ότι η παιδική εργασία είναι εκμετάλλευση, γινόντουσαν και μαθήματα σε κάποιες ομάδες.

Όταν μαζευόμασταν όμως δεν κάναμε μόνο σοβαρή δουλειά, αλλά διασκεδάσαμε κιόλας. Τραγουδούσαμε, χορεύαμε, παίζαμε μικρά σκετς. Κάποια στιγμή ήρθε στο χωριό ένας αντιπρόσωπος από το θίασο του Ρώτα, μας εξήγησε τι είναι το θέατρο και όσοι θέλαμε πήγαμε στο χωριό Λογγά, εκεί μας έκανε κάποια μαθήματα για να δημιουργήσουμε μικρές θεατρικές ομάδες και να μπορέσουμε να ψυχαγωγήσουμε τον κόσμο στα χωριά. Παίξαμε ορισμένες φορές εκεί, χωρίς να πάμε σε άλλα χωριά, μετά μας πήρε 10- 15 άτομα και πήγαμε στο χωριό Γοργογύρι ή στην Καστανιά Αγράφων που ήταν η έδρα του Βασίλη Ρώτα. Εκεί μας δέχτηκε ο Ρώτας με την ομάδα του και κάναμε θεατρικά μαθήματα. Όταν είδε ότι μπορούσαμε πια να παίζουμε πήγαμε μαζί με τον αντιπρόσωπο του και παίζαμε σε όλα τα χωριά των Αντίχασίων. Οι περισσότεροι μέχρι τότε δεν είχανε δει θέατρο, μόνο ακουστά ξέραν τι είναι. Εγώ στην Αθήνα είχα δει κάποιες φορές «τα Καλουτάκια» και καραγκιόζη. Τα θεατρικά μιλούσαν για την απελευθέρωση της Ελλάδας, για το αντάρτικο, για την εκμετάλλευση, κάποια ήταν σοβαρά και κάποια σατυρικά. Εγώ τότε είχα το ρόλο της «μάνας του αντάρτη» στο θεατρικό που παίζαμε στα χωριά. Τότε ο Ρώτας με ζήτησε να πάω μαζί τους στην Αθήνα να συνεχίσω στο θέατρο γιατί ήμουν καλή, αλλά δε μ' άφησε η μάνα μου. «Άλλο να παίζεις εδώ για να γελάμε και να εμψυχώνεις τον αγώνα κι άλλο να γίνεις θεατρίνα...» μου είπε, ίσως και να 'χε δίκιο τώρα που το σκέφτομαι.

Στο σπίτι μας στο χωριό εκείνη την περίοδο είχαμε φιλοξενήσει και τη γυναίκα του Ρώτα, τη Βούλα Δαμιανάκου το γράφει και αυτή σε ένα βιβλίο της, θυμάσαι... Ήταν

συγκινητικό που με θυμόταν μετά από τόσα χρόνια... Μεγάλη αγωνίστρια αυτή, μέχρι και τώρα, θυμάσαι είχε κρύψει και τον Οτσαλάν... Όταν ήρθε στη Λάρισα, πριν καμιά δεκαριά χρόνια ξανανταμώσαμε και μου έστειλε και το σκετς που έπαιζα τότε τη «Μάνα του Αντάρτη»... γνώρισα πολλούς σπουδαίους ανθρώπους τότε, ήταν ωραία χρόνια... Τώρα που το θυμάμαι, μέχρι κι ο Σεβαστίκογλου πέρασε από το χωριό, αλλά δεν έμεινε σε μας, τον πήγανε στο σπίτι του παπά για μεγαλύτερη ασφάλεια... Πού θα τους γνώριζα εγώ όλους αυτούς άμα δεν ήταν ο αγώνας...

Όλα αυτά μέχρι την απελευθέρωση από τους Γερμανούς. Για λίγο καιρό η οργάνωση χαλάρωσε, γιορτάζαμε, χαιρόμασταν λέγαμε πώς τέλειωσαν τα βάσανα μας. Πιστεύαμε ότι θα ζούσαμε σε μια χώρα ελεύθερη αισθανόμασταν ότι είχαμε νικήσει... Μετά όμως ήρθαν οι Μάηδες και οι Σούρληδες, όλοι αυτοί που είχαν συνεργαστεί με τους κατακτητές και άρχισαν να μας κυνηγάν. Αυτοί ερχόταν από άλλα χωριά από τον κάμπο. Μας κυνηγούσαν, μας χτυπούσαν, μας απειλούσαν και έτσι αναγκαστικά βγήκαμε στο βουνό.

Να σου πω και ένα περιστατικό που τώρα που το σκέφτομαι με έκανε να καταλάβω για τα καλά ότι τα πράγματα ήταν πολύ δύσκολα για μας που αγωνιστήκαμε για το δικίο του λαού και τη λευτεριά. Το φθινόπωρο του '45 οι οργανώσεις αποφασίσαμε να γίνει εκδήλωση στα Τρίκαλα για να γιορτάσουμε τα τέσσερα χρόνια από την ίδρυση του ΕΑΜ. Θα κατεβαίναμε με τα πόδια και είπαμε να ξεκινήσουμε από την προηγούμενη όλοι μαζί, ήταν περίπου 12 ώρες περπάτημα απ' τις Σπαθαδες ως τα Τρίκαλα. Από όποιο χωριό περνούσαμε μας ακολουθούσαν όσοι θέλαν να έρθουν στην εκδήλωση. Εμένα με πήραν από το χωριό, τώρα από ποιο χωριό ξεκίνησαν δε θυμάμαι. Ήμασταν πολλοί κι ας είχαν αγριέψει τα πράγματα κανα 2.000 ίσως και παραπάνω, στο Ρίζωμα που ήταν κεφαλοχώρι ήρθαν και άλλοι πολλοί. Περπατούσαμε, γελούσαμε, τραγουδούσαμε σαν γιορτή το βλέπαμε, δεν παίρναμε προφυλάξεις, τώρα δεν φανταζόμασταν, δε θέλαμε να φανταστούμε ποιος ξέρει...; Λίγο μετά το Ρίζωμα εμφανίστηκε μπροστά μας μια ομάδα τραμπούκων από το Ρίζωμα και άρχισαν να μας φωνάζουν να γυρίσουμε πίσω στα Χάσια. Εμείς τους αγνοήσαμε και συνεχίσαμε την πορεία μας. Αυτοί άρχισαν να πυροβολούν στην αρχή στον αέρα για να μας φοβίσουν, μια ομάδα δικών μας εκνευρίστηκε και βγήκε από την πορεία ζητώντας τους το λόγο. Τότε εκείνοι πυροβόλησαν στο μέρος μας με αποτέλεσμα να σκοτωθεί ένας επωνύμης συναγωνιστής, ο Βασίλης ο Κακούσιος. Πήραμε το νεκρό μαζί μας και συνεχίσαμε την πορεία μας, θέλαμε να φτάσουμε στα Τρίκαλα και να δείξουμε σε όλους ότι μας σκοτώνουν. Περνώντας από τη Ράξα μας ακολούθησαν πολλοί περισσότεροι από όσους περιμέναμε, η συγκίνηση είναι δυνατότερη από το φόβο

κάποιες φορές. Στα Τρίκαλα οι αρχές προσπάθησαν να πάρουν το νεκρό για να κρύψουν όσα έγιναν, δεν τα κατάφεραν όμως... Τον παρέδωσε κάποιες ώρες αργότερα μια επιτροπή στο Καστράκι στ' αδέρφια του για την κηδεία.

Στον Κόζιακα στο χωριό Αμπελοχώρι γνώρισα τον Κώστα Χαλκιά - Βουνίσιο, ήταν πολιτικός υπεύθυνος του ΚΚΕ στην περιφέρεια (ινστρουκτορες τους λέγαμε τότε) και περνούσε από όλα τα μέρη και επέβλεπε. Είχαμε πάει για μια συνάντηση της ΕΠΟΝ, πολύ κρυφά και πολύ λιγότεροι από ότι πριν την απελευθέρωση, υπήρχε μεγάλη τρομοκρατία... Πρέπει να ήταν φθινόπωρο του 1945 μετά τη Βάρκιζα. Εγώ ήμουν υπεύθυνη για την ΕΠΟΝ στη συνάντηση. Ξαναβρεθήκαμε σε κάποιες συναντήσεις μέχρι που το Φλεβάρη του '46 μου πρότεινε να παντρευτούμε και εγώ τον ήθελα, ήταν μορφωμένος, περιποιημένος, κύριος, μιλούσε πολύ ωραία. Αρκετά μεγαλύτερος, αλλά αυτά τότε συνηθίζονταν. Κατεβήκαμε μόλις μπορέσαμε στις Σπαθάδες να με ζητήσει απ' τη μάνα μου. Το καλοκαίρι παντρευτήκαμε, ο γάμος έγινε στο χωριό, στο σπίτι της μάνας μου κρυφά για να μην καταλάβουν ότι ήμασταν στο χωριό, κουμπάρος ήταν ο Κώστας ο Μπίτος, είχε έρθει με 2-3 άλλους για να φυλάνε τσίλιες, ο παπάς ήταν συναγωνιστής από την Αύρα. Το ίδιο βράδυ πριν ξημερώσει φύγαμε...

Λίγο μετά είχε πάει η μάνα μου στα Τρίκαλα για δουλειά, και εκεί την έπιασε μια ομάδα Σούρληδων δυο μέρες την κράτησαν στο Βερετζί και τη βασάνισαν (την χτύπησαν και της έβγαλαν τα δόντια) για να τους πει που κρυβόμουν, αλλά περισσότερο να μάθουν πληροφορίες για τον αδελφό μου τον Αποστόλη και τον Κώστα θέλανε... Ο Αποστόλης ήταν και αυτός στο βουνό, αλλά εγώ δεν τον συνάντησα, ο Κώστας είχε μάθει ότι ήταν σε ένα τάγμα στη Θεσπρωτία και ήταν καλά...

Όταν πλησίαζε η ώρα να γεννήσω με κατέβασε μια ομάδα ανταρτών στο Βερετζί, εκεί με έκρυψε μια οικογένεια Τσελιγκάδων (Το χειμώνα έρχονταν στο Βερετζί και το καλοκαίρι ανέβαιναν στη Σαμαρίνα) Ήταν πλούσιοι ντόπιοι δεν θα τους υποψιάζονταν οι ΜΑΥδες, δεν ήταν οργανωμένοι, αλλά βοήθησαν όσο μπορούσαν. Έμεινα κρυμμένη στο υπόγειο κανα μήνα, το βράδυ που γέννησα, πάνω κάναν γιορτή... Θα κινούσαν υποψίες αν δεν άνοιγαν το σπίτι στη γιορτή του ιδιοκτήτη... Οι ΜΑΥδες χόρευαν και εγώ γεννούσα στο υπόγειο.

Λίγες μέρες αφού γέννησα, ειδοποίησαν τη μάνα μου και ήρθε με το Γιώργο και με πήραν, δεν μπορούσα να μείνω άλλο, αν κάποιος άκουγε το κλάμα του μωρού, ήταν επικίνδυνο. Πήγαμε στο χωριό στις Σπαθάδες, στους χωριανούς είπαμε ότι με έκρυβε η μάνα μου στο σπίτι... Μόλις το μάθαν οι φασίστες ότι ήμουν στις Σπαθάδες ήρθαν και με πήραν μαζί με το μωρό... Μας πήγαν στη Θεόπετρα, μας κλείσαν μαζί με καμια

δεκαριά άλλους, γυναίκες και παιδιά στο σχολείο. Το χρησιμοποιούσαν σαν «φυλακή», φώναζαν, έβριζαν, βλαστημούσαν και εγώ με το μωρό στην αγκαλιά τίποτε δε σέβονταν... Μια ξαδέρφη μου, που έμενε σ' αυτό το χωριό, μόλις της μήνυσε η μάνα μου που με πήγαν, μου έφερνε κάθε μέρα φαγητό για να έχω γάλα να ταΐσω το μωρό. Είχα δεν είχα σαραντίσει, όταν καθόμουνα στα σκαλιά του σχολείου με το μωρό στην αγκαλιά, ήρθαν δύο και άρχισαν να φωνάζουν, να με βρίζουν και να με σπρώχνουν για να τους πω που ήταν ο Κώστας. Το παιδί γλίστρησε και έπεσε από τα χέρια μου και ένας από αυτούς το κλώτσησε... κύλησε δέκα σκαλιά, το πώς έζησε είναι θαύμα... Εκεί με κράτησαν ένα μήνα περίπου, πώς και γιατί με άφησαν να φύγω δεν έμαθα ποτέ...

Γύρισα στις Σπαθάδες, οι ΜΑΥδες έρχονταν κάθε λίγο, μας έβριζαν και μας απειλούσαν... Ένα βράδυ στο τέλος του καλοκαιριού πέρασε ο παππούς σου με μια ομάδα πηγαίνουν από τον Κόζιακα για τα Χάσια και έφυγα μαζί τους, δεν είχα άλλη επιλογή... θα με έβαζαν φυλακή αργά ή γρήγορα... Το μωρό μου το άφησα στη μάνα μου, τι άλλο να έκανα...;

Ο Κώστας ήταν πολιτικός επίτροπος στο τάγμα του Αλεξανδρή μπηκα και εγώ λοιπόν κανονικά στο ΔΣΕ... Έξω από τη Σμίξη πάνω στον Κόζιακα μας έκαναν μια βασική εκπαίδευση. Μας πήγαιναν να κάνουμε σκοποβολή και να μάθουμε να χειριζόμαστε όπλο είτε γινόμασταν μαχητές, είτε μπαίναμε σε άλλα πόστα. Ένα πρωί με κάλεσαν και μου ανακοίνωσαν ότι με επέλεξαν να δουλέψω στον ασύρματο. . Στον ασύρματο δούλεψα κρυπτογράφος, αποκρυπτογραφούσα όλα τα έγγραφα που έπαιρνε ο ασυρματιστής. Στον ασύρματο με πρότεινε να μπω ο διοικητής του στρατεύματος ο Αλέκος, ο Αλεξανδρής. Εγώ δεν είχα ιδέα τι είναι ο ασύρματος, μου έδωσαν ένα κείμενο να το διαβάσω, να μάθω τους κώδικες και να αναλάβω υπεύθυνη στο κρυπτογραφικό. Είχα τόσο πείσμα να τα καταφέρω που μέσα σε ένα βράδυ τα έμαθα απ' έξω Στη δοκιμή δεν έκανα κανένα λάθος, με εμπιστεύονταν και μου ανέθεσαν κάτι τόσο σημαντικό, δεν έπρεπε να τους απογοητεύσω. Ασυρματιστής ήταν ο Βασίλης ο Δασκαλόπουλος και μηχανικός ασυρμάτου ήταν ο Τερζόπουλος ο Γιώργος. Στον ασύρματο δούλεψα μέχρι το τέλος, το καλοκαίρι του 1949. Τώρα τι τον κάναμε τον ασύρματο, δεν ξέρω, ίσως των κρύψαμε κάπου ίσως τον καταστρέψαμε, για να μην τον βρουν. Δούλεψα κυρίως μόνη μου, άμα είχαμε πολλά έγγραφα βοηθούσε και ένας άλλος, αλλά έκανε πολλά λάθη και φοβόμουνα...

Μετακινούμασταν συνέχεια στον Κόζιακα, στα Άγραφα, στα Γρεβενά... Στο τάγμα ήμασταν 30 -35 γυναίκες σε σύνολο 200 ατόμων. Θα σου μιλήσω για όσες θυμάμαι, δε θυμάμαι και καλά πια... Η Βικτώρια Τερζοπούλου ήταν μαχήτρια, έχασε το χέρι της στις

τελευταίες μάχες, την είχες γνωρίσει είχαμε πάει στο σπίτι της στη Θεσσαλονίκη. Η Θεοδοσία η Δασκαλοπούλου ήταν στη πολιτική οργάνωση, αλλά δεν είχε κάποιο συγκεκριμένο πόστο. Η Ελπίδα από τη Νάουσα ήταν μαχήτρια σκοτώθηκε σε μια μάχη κοντά στα Γρεβενά. Η Ελένη από τα Γιαννιτσά ήταν υπεύθυνη στα μαγειρεία. Να μην ξεχάσω τη Χρυσούλα Λεβέντη (το πατρικό της δεν το θυμάμαι) ήταν μαχήτρια, τη θυμάσαι έμενε στη Λάρισα; πριν λίγο καιρό πέθανε, ήταν μαχήτρια. Άλλο όνομα δε θυμάμαι, αν θυμηθώ θα σου πω να το συμπληρώσεις... Οι γυναίκες ήμασταν λίγες, αλλά πολύ δυναμικές.

Οι τελευταίοι μήνες ήταν πολύ δύσκολοι. Κάποια στιγμή είχαμε ξεμείνει από τρόφιμα... και φτάσαμε στο σημείο να φάμε μέχρι και γάιδαρο για να ζήσουμε. Πήγε ο Δασκαλόπουλος, ο ασυρματιστής να μου φέρει να φάω και εγώ δεν ήθελα, τέσσερις μέρες δεν είχα φάει τίποτα... Μετά μου είπαν ψέματα, ότι έφτιαξαν μοσχάρι, έτσι έφαγα... μετά και χελώνες έφαγα και βατράχια για να ζήσω, έπρεπε να ζήσουμε, έπρεπε να τα καταφέρουμε... Με τον Κώστα ήμασταν στο ίδιο τάγμα αυτός βέβαια μετακινούνταν συχνότερα, είχε και άλλες ευθύνες, αλλού... Εγώ ήμουν στον ασύρματο συνέχεια, μην τύχει κάτι έκτακτο έπρεπε να το γράψω αμέσως, δεν υπήρχε χρόνος, πόλεμο είχαμε... όταν δεν είχα δουλειά βοηθούσα σε όλα τα άλλα, όπως όλοι μας. Δεν ήθελα να κάθομαι, όταν καθόμουν σκεφτόμουν το παιδάκι μου, έκλαιγα για το κοριτσάκι μου που το είχα αφήσει πίσω, κρυφά δεν ήθελα να με βλέπουν οι άλλοι.

Μετά όταν υποχωρούσαμε, προσπαθούσαμε να κινούμαστε τη νύχτα. Όταν μας έριξαν τις βόμβες, ήταν ότι χειρότερο έχω ζήσει, ήταν στο τέλος που θα φεύγαμε για την Αλβανία, έβλεπες ανθρώπους δίπλα σου να καίγονται ζωντανοί και δεν μπορούσες να κάνεις τίποτα... δύο παιδιά είδα να καίγονται μπροστά στα μάτια μου... Στο Γράμμο πάνω μας μάζεψαν και μας είπαν ότι φεύγουμε για το εξωτερικό. Εκεί πια ήμασταν πολλά τάγματα μαζί, τότε γνώρισα την Καίτη τη Γκιζελή γιατρό από την Αθήνα, πολύ σημαντικός άνθρωπος και αγωνίστρια, γίναμε πολύ φίλες, ήμασταν μαζί και στην Πολωνία. Νομίζαμε ότι πάμε για λίγο, μέχρι να ηρεμήσουν τα πράγματα... άλλος δρόμος δεν υπήρχε ή αυτό ή θάνατος... Δεν πήγαμε για καλύτερα, ήταν η μόνη λύση Τον Κώστα είχα μέρες να τον δω, φοβόμουν ότι κάτι έπαθε... Ήρθε και με βρήκε μόλις περάσαμε τα σύνορα, πρώτη φορά τον είδα τόσο κουρασμένο, πριν λίγες μέρες είχε σκοτωθεί στο Βίτσι ο αδερφός του ο Θανάσης, ο μικρός του αδελφός ο Ηλίας αργότερα μάθαμε πώς ήταν εξόριστος. Νέα για τον αδερφό μου τον Αποστόλη δεν καταφέραμε να μάθουμε, στις αρχές του '50 μάθαμε πώς ήταν καλά, τον είχαν στείλει στο Νοβισατ στη Γιουγκοσλαβία, εκεί έζησε όλη τη ζωή του, παντρεύτηκε και πέθανε το 1990. Βγήκαμε

στο Δυρράχιο, εκεί μείναμε καμιά εικοσαριά μέρες. Μετά μας φόρτωσαν σε φορτηγά πλοία στα αμπάρια κάτω σαν εμπορεύματα. Όταν περνούσαν από τον έλεγχο για το τι έχουν φορτωμένο, έλεγαν ότι έχουνε γουρούνια. Από το πλοίο μετά από ένα μήνα μας κατέβασαν και μας μοίρασαν σε διάφορες χώρες... Εμείς μείναμε στην Πολωνία, στα δυτικά σύνορα κοντά στη Γερμανία, στην πόλη Ζγκοζελετς, επαρχία Βρότσλαβ. Πού να φανταζόμασταν τότε ότι θα μέναμε εκεί τόσα χρόνια...

Τι γνωρίζεις για τη δράση των στρατευμάτων κατοχής στην περιοχή σου;

Στη Θεσσαλία αρχικά είχαμε Ιταλική κατοχή. Οι Ιταλοί έκαναν επιχειρήσεις στα χωριά για να βρουν τα κρυμμένα όπλα. Από το τέλος του πολέμου της Αλβανίας είχαν κρύψει πολλοί όπλα, όπως τους συμβούλευαν οι Καταδιωκόμενοι. Οι Καταδιωκόμενοι ήταν αυτοί που το είχαν σκάσει από της φυλακές και τα ξερονήσια, που τους είχε στείλει ο Μεταξάς και κρύβονταν στο βουνό, ανάμεσα σ' αυτούς και ο άντρας μου Κώστας Χαλκιάς – Βουνίσιος. Αν υποψιάζονταν ότι κάποιος είχε κρυμμένα όπλα απειλούσαν και τρομοκρατούσαν για να τους πει που τα έκρυψε. Θυμάμαι, ένα παιδί δεκαοχτώ δεκαεννιά χρονών το σκότωσαν στο χωριό Τραχανιώτη, γιατί κάποιος χαφιές τους είπε ότι είχε κρυμμένα όπλα. Από τότε που το ΕΑΜ πήρε απόφαση να μη δίνουν μέρος της σοδειάς στους κατακτητές, οι Ιταλοί αγρίεψαν. Το χειμώνα του 1943 έκαναν επίθεση στη Οξύνεια, κατέστρεψαν το χωριό, τρομοκράτησαν και άρπαξαν τρόφιμα μέχρι που τους περικύκλωσε ο ΕΛΑΣ και αναγκάστηκαν να παραδοθούν. Για αντίποινα έμαθα ότι εκτέλεσαν κάπου δεκαπέντε άτομα στα Τρίκαλα.

Οι Γερμανοί δεν ανέβηκαν στα Χάσια, δεν είχε αμαξωτούς δρόμους, ούτε ήταν πέρασμα για καμιά μεγάλη πόλη και δεν τους ενδιέφεραν. Το Φθινόπωρο του 1943, με τη συνθηκολόγηση των Ιταλών οι Γερμανοί προχώρησαν στην Καλαμπάκα για να ανοίξουν δίοδο για το Μέτσοβο και τα Γιάννενα. Τότε έκαψαν την Καλαμπάκα, την Τριγόνα, το Μαλακάσι και ορισμένα σπίτια από το Καστράκι, ίσως και άλλα χωριά, αλλά δεν ξέρω. Την Τριγόνα και το Μαλακάσι τα είδα καμένα. Κατέστρεψαν και το καμπαναριό από το μοναστήρι του Αγίου Στεφάνου, αυτό φαίνεται από το χωριό μας. Πολλοί από τους κατοίκους των χωριών, που κήκαν κατάφεραν να γλιτώσουν. Κρύφτηκαν στο δάσος και οι Γερμανοί βρήκαν έρημα χωριά... Έμειναν εκεί για αρκετό καιρό, τη νύχτα κατέβαιναν για να πάρουν τρόφιμα, που είχαν προλάβει να κρύψουν κοντά στα χωριά. Στο δικό μας χωριά δεν ήρθαν οι Γερμανοί, γιατί δεν ήταν κοντά στο δρόμο, ήταν ημιορεινό με μικρή παραγωγή. Στα Χάσια εγώ δεν άκουσα για οργανωμένες εκτελέσεις, όπως σε άλλα μέρη της Ελλάδας.

Εσείς σε ποια χωριά κινούσασταν στο πρώτο αντάρτικο;

Κινούμασταν στα χωριά των Αντιχασίων από Κουνισκό Γερακάρι Βλαχάβα Μαντραβέλι Χασάν Καλύβια.

Πώς γινόταν οι μετακινήσεις από το ένα χωριό στο άλλο;

Στα χωριά που πήγαινα έμενα 2-3 μέρες στο καθένα. Επειδή τα μέρη που περνούσαμε ήταν δασωμένα, όχι δρόμοι κανονικοί, πάντα με συνόδευε ένας επονίτης ως σύνδεσμος και με πήγαινε στο άλλο χωριό. Αυτό γινόταν πάντα δεν πήγαινα μόνη μου από το ένα το χωριό στο άλλο.

Πώς ήταν οι σχέσεις σας με τους άντρες στην οργάνωση οι γυναίκες έπαιρναν τα ίδια αξιώματα με τους άντρες;

Οι σχέσεις μας (με τους άντρες) ήταν καλές. Μας σέβονταν σαν αδερφές, τους σεβόμασταν και μας σέβονταν ήμασταν σαν αδέρφια. Μας προστάτευε και η οργάνωση πολύ να σου πω τι έγινε μια φορά, δύο κορίτσια επονίτισσες, μικρές, ήταν δεν ήταν 16 χρονών τους έκανε κάτι «άσχημες» προτάσεις ο σύνδεσμος που τις συνόδευε από τον Κουνισκό, μόλις έφτασαν στο χωριό αυτές το είπαν στην υπεύθυνη, ε, αυτός δεν ξανασυνόδεψε κορίτσια. Όταν οι γυναίκες ανταποκρίνονταν στις υποχρεώσεις και στα καθήκοντα που είχαν μπορούσαν να πάρουν τα αξιώματα. Οι άντρες και να μην το πιστεύαν στην αρχή βλέπαν από τα αποτελέσματα ότι τα καταφέραμε το ίδιο καλά ίσως και καλύτερα από αυτούς. Μας άκουγαν ζητούσαν τη γνώμη μας, στις συνελεύσεις είχαμε και εμείς λόγο όπως και αυτοί. Στην κυβέρνηση του βουνού ψήφισαν για πρώτη φορά οι γυναίκες και αυτό ήταν κάτι πολύ σπουδαίο.

Με όλα αυτά που συνέβαιναν πώς νιώθατε, φοβόσασταν;

Καθόλου δεν αισθανόμασταν φόβο, γιατί να φοβηθούμε...; Νιώθαμε ευχαρίστηση γιατί προσφέραμε στην πατρίδα και στον αγώνα. Αισθάνομαι περήφανη που προσέφερα κάτι για την πατρίδα, παρόλο που τα πράγματα δεν εξελίχθησαν τόσο καλά εγώ προσέφερα στον αγώνα. Μόνο για το παιδάκι μου στεναχωριόμουν, το άφησα οχτώ μηνών και το ξαναβρήκα δεκαεφτά χρονών κοπέλα. Πέρασαμε πολλά, αλλά κάτι καταφέραμε... Γίνανε και άσχημα πράγματα και λάθη σε όλους τους πολέμους γίνονται. Εμείς παλέψαμε για ένα καλύτερο αύριο. Πρέπει να παλεύουμε για να είναι η πατρίδα μας και ο λαός μας ελεύθερος. Εύχομαι στους νέους να σέβονται την πατρίδα και να αγωνίζονται για να είναι

ο λαός μας ελεύθερος από ξένους και ντόπιους εκμεταλλευτές...

Βιογραφικό Ιλιάδας Χαλκιά

Η Ιλιάδα Χαλκιά γεννήθηκε το 1925 στις Σπαθάδες Καλαμπάκας, ένα ημιορεινό χωριό στους πρόποδες των Χασίων. Κατάγεται από μια φτωχή αγροτική οικογένεια, οι γονείς της ήταν εργάτες γης. Έμεινε ορφανή από πατέρα στα οκτώ της χρόνια, λόγος που την οδήγησε να αναζητήσει δουλειά σε πολύ νεαρή ηλικία. Από το 1937 μέχρι την κήρυξη του πολέμου έζησε και δούλεψε στην Αθήνα, φροντίζοντας τα παιδιά ενός πλούσιου συγχωριανού της. Με τη κήρυξη του πολέμου επέστρεψε στο χωριό της. Οργανώθηκε από νωρίς στην Εθνική Αντίσταση, στον εμφύλιο υπηρέτησε στις γραμμές του ΔΣΕ (κρυπτογράφος στον ασύρματο). Το 1946 παντρεύτηκε τον Κώστα Χαλκιά-Βουνήσιο (1907-2000), καθοδηγητή του ΕΑΜ Θεσσαλίας και στέλεχος του ΚΚΕ. Μετά τη λήξη του εμφυλίου αναγκάστηκε να διαφύγει στο εξωτερικό. Έζησε ως πολιτική πρόσφυγας στην Πολωνία (Ζκγοζελετς, επαρχία Βροτσλαβ) για δεκαεφτά χρόνια. Εκεί εκπαιδεύτηκε ως νοσηλεύτρια και βρεφονηπιοκόμος και εργάστηκε στα αντικείμενα αυτά. Το 1966 επέτρεψε με την οικογένεια της στην Ελλάδα και εγκαταστάθηκε στη Λάρισα, όπου ζει μέχρι σήμερα. Στην Ελλάδα εργάστηκε ως νοσηλεύτρια σε κλινικές της Λάρισας (κυρίως στην κλινική του Γ. Κατσίγρα), συνταξιοδοτήθηκε το 1990. Έχει αποκτήσει 2 παιδιά και 2 εγγόνια.

Υλικό που παραχώρησε η Ιλιάδα Χαλκιά για τη συμμετοχή της στην Αντίσταση

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ ΤΟΥ ΑΓΩΝΙΣΤΗ	
ΟΝΟΜΑ NOM	ΙΛΙΑΔΑ
ΕΠΩΝΥΜΟ PRENOMS	ΧΑΛΚΙΑ ΣΥΖ: ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ
ΠΑΤΕΡΑ PERE	ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΠΑΛΙΟΥΡΑΣ
ΧΡΟΝΟΣ ΓΕΝΝΗΣΗΣ DATE DE NAISSANCE	1920
ΤΟΠΟΣ ΓΕΝΝΗΣΗΣ LIEU DE NAISSANCE	ΣΠΑΘΑΔΕΣ ΚΑΛΑΜΠΟΚΑΣ
ΑΝΤΙΣΤΑΣΙΑΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ORGANISATION DE RESISTANCE	Ε.Π.Ο.Ν
ΤΟΠΟΣ ΑΝΤΙΣΤΑΣΙΑΚΗΣ ΔΡΑΣΗΣ LIEU D'ACTIVITE DE RESISTANCE	ΠΕΡΙΟΧΗ ΚΑΛΑΜΠΟΚΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ADRESSE	28^η ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 60 ΛΑΡΙΣΑ
ΑΡ. ΑΣΤΥΝΟΜΙΚΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ No DE CARTE D'IDENTITE	H. 399039
ΑΡΙΘΜΟΣ Γ. ΜΗΤΡΩΟΥ No DE REGISTRE	7966
ΑΘΗΝΑ	20 ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1984
Ο ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΣ	Ο Γ. ΓΡΑΜΜΑΤΕΑΣ

Εικόνα 13 Ταυτότητα μέλους του ΠΣΑΕΕΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
 ΝΟΜΑΡΧΙΑ ΛΑΡΙΣΑΣ
 Δ/ΝΣΗ ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ
 ΤΜΗΜΑ ΑΠΟΚΕΝΤΡΩΣΗΣ

Αριθμ. Πρωτ... **1.192**

Π Ι Σ Τ Ο Π Ο Γ Η Τ Ι Κ Ο

Προτοποιείται ότι σύμφωνα με τις διατάξεις
 α) Του Α.Ν. 971/1949, όπως τροποποιήθηκε και συμπληρώθηκε μεταγενέστερα και
 β) Του Ν. 1265/1982
 Η **Χαλκιά Ιλιάδα** και της **Κωνσταντίνης**
 του **Αθανασίου** (τοπος γεννήσεως)
 που γεννήθηκε το έτος **1920** σπ.λ. **Σπαθάδες** (τοπος γεννήσεως)
Σπαθάδες της Επαρχίας **Καλαμποκάς** του
 Νομού **Τριφυλίων** Αναγνωρίστηκε με το αριθμ. **35.128-9-84**
 Πρακτικό της οικείας Επιτροπής Κρίσεως, σαν
 αγωνιστής της Εθνικής Αντίστασης 1941-1944 ως ακολούθως:
 Σαν μέλος των Εθνικών Οργανώσεων Εσωτερικής **ΕΠΟΝ-ΕΑΜ**
 από **1.1.1943** μέχρι **23.12.1944**

Ο ανωτέρω γράφτηκε στους τελικούς πίνακες με α/α αριθμ. **51**
 που κυρώθηκε με την **Φ.ε.π.ο.π.ο. 561129.122-Η.85**.
 απόφαση Υφυπουργού Εθνικής Άμυνας.

Ημερομηνία **20 Μαΐου 1985**

Ε.Ν.
 Η Τμηματάρχης
Αλίκη Αλιόπη

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
 ΝΟΜΑΡΧΙΑ ΛΑΡΙΣΑΣ
 Δ/ΝΣΗ ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ
 ΕΚ ΤΟΥ ΕΠΙΤΕΛΟΥΣ

162
 ΟΡΕΙΑ ΧΑΤΖΗΝΑΥΓΕΡΗ

Μαρτυρία Νίτσα Τσάπανου – Τάσιου

(Η μαρτυρία βιντεοσκοπήθηκε από τον Δ. Μπαρμπα στις 10/3/2011 και οι ερωτήσεις που παρατίθενται στο τέλος της αφήγησης έγιναν από την εκπονήτρια της έρευνας το Δεκέμβριο του 2016. Η μεταγραφή σε κείμενο έγινε από την ερευνήτρια.)

Όταν κηρύχθηκε ο πόλεμος της Αλβανίας τέλειωνα το δημοτικό. Το 1944 ήμουν στην ΕΠΟΝ, αλλά δε νομίζω ότι είναι ιδιαίτερα σημαντικό να αναφερθούμε σε αυτό. Εγώ είμαι από μια οικογένεια που είχε μια σχετική οικονομική άνεση, αυτό δεν το λέω για να περιαιτολογήσω. Ο πατέρας μου έκανε το εμπόριο της περιοχής όλης. Εμπορεύονταν με τη Θεσσαλονίκη είχαμε κάποια σχετική άνεση στο σπίτι. Το χωριό μας ήταν πάρα πολύ φτωχό, παρόλο που εμείς είμασταν σε καλύτερη κατάσταση μπήκαμε όλοι στο κίνημα. Ο πατέρας μου ήταν δημοκράτης, δεν ήταν ποτέ κουμμουνιστής. Κουμμουνιστής ήταν ο θειός μου ο Νίκος ο Ζαρογιάννης, αδερφός της μάνας μου, που σκοτώθηκε στον Αράπη με το Δημοκρατικό Στρατό. Ο άλλος αδερφός της μάνας μου είχε τελειώσει τη σχολή Ευελπίδων και μετά κατατάχτηκε στον ΕΛΑΣ, στο τέταρτο σύνταγμα.

Να τα πάρουμε από την αρχή, κανά δυο χρόνια μετά την Αλβανία δεν κινούνταν σχεδόν τίποτα στο χωριό. Υπήρχε όμως μια μικρή ομάδα που ήταν ο θειός μου ο Νίκος, που ήταν από προπολεμικά οργανωμένος, δούλευε στο θεσσαλικό σιδηρόδρομο. Η δικτατορία (του Μεταξά) τον έδιωξε από τη δουλειά και είχε έρθει στο χωριό. Ο παππούς τον είχε μαζέψει στο χωριό μην τον πιάσουν πουθενά και τα πληρώσει και ο άλλος αδερφός που ήταν αξιωματικός. Στην ίδια ομάδα ήταν ακόμα ένας Ντάβας από τον Πυργετό και ο Γιώργος ο Δίδυμος από τη Ραψάνη. Αυτοί έφτιαξαν τις πρώτες ομάδες Αντίστασης στα χωριά του Κάτω Ολύμπου.

Για την ΕΠΟΝ, μετά τις 23 Φλεβάρη που δημιουργήθηκε οργανώθηκε σχεδόν όλο το χωριό, ξέραμε δεν ξέραμε, μη νομίζεται ότι έγινε ενσυνείδητα, ήταν μεταξύ παιχνιδιού και ενθουσιασμού. Οι κοπέλες μέχρι τότε δεν έβγαιναν, δεν πήγαιναν πουθενά, με την ΕΠΟΝ άρχισαν να βγαίνουν και την αγκάλιασαν και γι αυτό το λόγο. Ήταν καθυστερημένα τα χωριά μην κοιτάς τώρα... Είμαι λοιπόν στην ΕΠΟΝ, ο αδερφός μου ο μεγάλος, ήταν Πέμπτη γυμνασίου, ήταν γραμματέας στην ΕΠΟΝ της περιοχής Ραψάνη, Πυργετός, Κρανιά, Αιγάνη. Στην ΕΠΟΝ οι κοπέλες βοηθούσαμε στο μαγειρέμα για τους αντάρτες, γυρίζαμε στο χωριό και μαζεύαμε φασόλια, τρόφιμα γενικά και ρούχα. Δεν σημαίνει ότι όλες οι κοπέλες πίστευαν σ' αυτό, οι περισσότερες θέλαν να ξεφύγουν λίγο από τα σπίτια, αλλά αρκετές μείναν σε όλη την Αντίσταση. Λίγες συνεχίσαμε μέχρι το τέλος, όπως η Δήμητρα η Κλαπανάρα με τη οποία βγήκαμε και στο βουνό μαζί. Στο

χωριό την ΕΠΟΝ καθοδηγούσε ο Γιώργος ο Μπαταζής, χωριανός. Θεατρικά και εκδηλώσεις έκανε η ΕΠΟΝ, αλλά οι κοπέλες δούλευαν απ' έξω καμία δεν την άφηνε η οικογένεια να ανέβει στη σκηνή, έτσι τους ρόλους των γυναικών τους έπαιζαν τα αγόρια, αλλά τι να γράψεις από αυτό τώρα... Από έργα έπαιζαν τον ψεύτη του Ψαθά, την Γκόλφω και ένα για την Επανάσταση (1821)... Στα περισσότερα θεατρικά έπαιζαν ο Τάκης ο Ραχώβας, ο Γιώργος ο Κυρατζούλης, ο αδερφός μου δούλευε μαζί με άλλους τα κείμενα, παίρναν ένα βιβλίο και κάτι έβαζαν κάτι αφαιρούσαν. Ποιος τώρα είχε το γενικό πρόσταγμα δεν ξέρω.

Στο χωριό είχαμε και μια ομάδα φανατικών αντιδραστικών. Την πρωτοχρονιά του '43, τη μέρα ήρθε στο χωριό μια ομάδα ανταρτών και τους κερνούσε ο κόσμος(το γράφω και στο βιβλίο μου αυτό...) πάνω στο Γκοτζαμάνι είχαν αρχίσει να έχουν δράση οι αντάρτες. Ο Βρατσάνος με άλλους πολλές φορές κατέβαιναν για σαμποτάζ και περνούσαν από το χωριό, πολλά αγόρια ενθουσιάστηκαν και τους ακολούθησαν. Εγώ λόγω του θείου μου ήρθα πολύ νωρίς σε επαφή με αντάρτες. Κάποιος το κάρφωσε στους Γερμανούς και ήρθαν νύχτα, λένε το όνομα, αλλά γιατί δεν είναι σίγουρο εγώ δε θα το πω. Οι αντάρτες διανυκτέρευαν στο κάτω μέρος του χωριού στην εκκλησία. Τον αντάρτη που φύλαγε σκοπιά τον έπιασαν, άρχισαν να χτυπάν οι Γερμανοί με τα πολυβόλα, όσοι αντάρτες πρόλαβαν έφυγαν. Το όνομα του παιδιού που έπιασαν ήταν Μητσιμπόνας, όλο το χωριό φοβόταν μη μαρτυρήσει ποιοι τον έκρυβαν. Εγώ ήμουν έξω με άλλα παιδιά και τον είδα που τον έσερναν, του είχαν δεμένα με σύρμα τα χέρια τα κτήνη. Ένας λεβέντης, με ρούχα πολιτικά, δύο μήνες τον έκρυβε η οργάνωση στο χωριό γιατί ήταν άρρωστος. Μου έκανε αυτός νόημα με τα μάτια ότι δε θα πει τίποτα, τρέχω και εγώ στο σπίτι του παππού και μπαίνω μέσα φωνάζοντας, ο αντάρτης, που ήταν χθες εδώ και έτρωγε φασολάδα, μου είπε ότι δε θα μαρτυρήσει, που να καταλάβω 12 χρονών παιδί ήμουν ότι δεν έπρεπε να μιλάω, έχασε και ο παππούς την ψυχραιμία του και μου έδωσε μια σφαλιάρα. Οι Γερμανοί έμειναν στο χωριό 2-3 μήνες και όταν έφυγαν πήραν και κάποιους χωριανούς, μαζί και τον πατέρα μου, τους πήγαν στο στρατόπεδο Παύλου Μελά στη Θεσσαλονίκη. Όταν γύρισε μετά από κάποιους μήνες ο πατέρας μου, μας είπε ότι το παιδί αυτό το σκοτώσανε στη Θεσσαλονίκη, αλλά δεν είχε μαρτυρήσει, τον αναφέρω και στο βιβλίο. Όλο το χωριό ησύχασε λίγο.

Με τον ΕΛΑΣ με τη Λαϊκή Αυτοδιοίκηση πρόεδρος πρέπει να ήταν ο Μπασλής ο Γιάννης, αν θυμάμαι καλά, ο Βαγγέλης ο Μάτος ήταν στην επιτροπή και ο Ζάγκος (που ήταν τσομπάνος και σε κάποιους δεν άρεσε, γυναίκα δεν είχαν καμία. Ενέργειες της

Λαϊκής Αυτοδιοίκησης δεν θυμάμαι πολλές, ήμουν και μικρή. Ένα δικαστήριο (λαϊκό) θυμάμαι. Κάποιος είχε κλέψει μια γίδα και τον υποχρέωσαν να δώσει τη γίδα πίσω, δεν ήταν τσομπάνος, αλλά οι περισσότεροι τότε είχαν λίγα γίδια. Ασκούσαν κάποια εξουσία, αν υπήρχαν καβγάδες πήγαιναν να τους συμβιβάσουν τέτοια. Ήταν και ορεινό το χωριό τα σύνορα στα χωράφια «περπατούσαν»...

Η απελευθέρωση με βρήκε στην Κρασιά, χτύπησαν οι καμπάνες, βγήκαμε έξω τα γνωστά, σε λίγο καιρό όμως... Όπως είπα είχαμε μια ομάδα αντιδραστικών δραστήρια και άρχισε νωρίς ο διωγμός και η τρομοκρατία, πολύ νωρίς... Φτιάχτηκαν γρήγορα ομάδες παρακρατικών, σε όλα σχεδόν τα χωριά, αλλού λιγότεροι αλλού περισσότεροι. Είχαν βάση εξόρμησης την Πούρλια (Πόροι), αυτοί εκεί πήραν σχεδόν όλοι όπλα, τους έδιναν μια χρυσή λίρα το μήνα, ξέρεις τι ήταν για τους νηστικούς μια χρυσή λίρα...; Μόνο ένας αντέδρασε από αυτό το χωριό και δε δέχτηκε τη λίρα. Να πω και ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα, έρχεται μια μέρα, πριν λίγο καιρό, η φίλη μου η Δήμητρα, που είμασταν μαζί στο Βουνό, έξω φρενών και μου λέει, ξέρεις τι μου είπε η γειτόνισσα: «Δήμητρα, συγχωρήστε τον άντρα μου, που σας κυνηγούσε τότε, αλλά ήταν τα λεφτά...». 150 πήραν όπλα σε εμάς, για να πάρουν αυτή τη λίρα. Ξεκίνησαν στην Πούρλια και μετά οργανώθηκαν σε όλα τα χωριά. Η Αιγάνη δεν είχε πολλούς, η Ραψάνη ακόμα λιγότερους, ο Πυργετός είχε πολλούς, πήγαν όλοι για τη λίρα και όποιος ήταν Αριστερός τον τσάκιζαν στο ξύλο. Ήταν πολύ άσχημες οι συνθήκες τότε. Τρομοκρατία φοβερή... πιάνανε κόσμο και τον χτυπούσαν, καδρόνια έσπαζαν στις πλάτες, δυνοπάθησε όλος ο κόσμος από τους παρακρατικούς και ειδικά απ' τους Πουρλιώτες... Μην τα συζητάς... Πόσα έχουμε δει...;

Η έδρα τους ήταν ο Πυργετός, ο Πυργετός ήταν το σκληρότερο χωριό στην περιοχή. Φυσικά εκεί είχε την έδρα του ο αρχιπαρακρατικός, ο Ταμπούρης, ο οποίος ήταν πρώην ΕΛΑΣίτης από τη Ραψάνη. Και τι δεν έκαναν όλοι αυτοί βιάζαν, σκότωναν, τρομοκρατούσαν. Να σου πω όταν τον σκότωσαν, τον έθαψαν στον Πυργετό, η Ραψάνη δεν είχε τόσους δεξιούς και δεν τόλμησαν να πάνε εκεί. Μέχρι και ο πατέρας του είπε «Παιδί μου, όπως έστρωσες κοιμήθηκες, δεν έπρεπε να το κάνεις αυτό...».

Μετά την απελευθέρωση δεν υπήρχε ιδιαίτερη οργάνωση των γυναικών στο χωριό, δεν είχε δύναμη η Κρασιά, η Ραψάνη είχε δύναμη μεγαλύτερη και το Δερελή (Γόννοι). Το κλίμα για μας (που ήμασταν στην Αντίσταση) ήταν αφόρητο. Να σκεφτείς ότι εμάς μας πήραν όλους από την Κρασιά και μας κατεβάζαν στον Πυργετό, εκεί μας σκόρπισαν στα

σπίτια. Πριν από αυτό κάναν πολλά, μην κοιτάς που ο κόσμος δεν το 'λεγε, ξέρεις πόσες κοπέλες βίασαν. Βίαζαν για να κάνουν την οικογένεια να ντρέπεται, χωρίς καμιά κατηγορία, αρκεί να ήταν η κοπέλα από σπίτι αριστερό.

Στον Πυργετό κάθε βράδυ μπουκάριζαν στα σπίτια. Η κατάσταση έγινε ασφυκτική, βγήκε και ο άλλος ο θεός μου ο Ζαρογιάννης, ο αξιωματικός στο Βουνό. Κάπου, όταν τον περνούσαν για τον Όλυμπο συναντήθηκε με τον πατέρα μου, τα συζήτησαν και επειδή φοβόντουσαν, ότι θα ξεσπάσουν σε μένα, κανόνισαν να στείλει ο θεός μου κάποιον να με πάρει και μένα στο Βουνό. Είχα φτάσει να μην κοιμάμαι πια στο σπίτι ή να έχουμε ένα σκοινί και να πηδάω στο διπλανό. Είχε κάνει κάποιες προσπάθειες ο πατέρας μου να φύγουμε, αλλά δεν μας έδιναν άδεια να φύγουμε για τη Λάρισα, ο στρατός για να μας έχουν στο χέρι... Δεν υπήρχε άλλη λύση γι' αυτό έφυγα. Είχα συνεννοηθεί με άλλες δύο κοπέλες, τη μια τη λέγαν Τριανταφύλλου Κυριακούλα και ήταν απ' την Καρυά και την άλλη Δήμητρα Κλαπανάρα απ' την Κρασιά, αυτές ήθελαν να βγουν στο Βουνό, εγώ δεν ήθελα. Δε λέω ότι με επιστρατεύσαν, με δική μου πρωτοβουλία, αλλά με ανάγκαζε η κατάσταση. Ήρθαν ένα βράδυ αντάρτες και πήραν εμάς τις τρεις που θέλαμε να φύγουμε... Στο χωριό αφήσαν να φανεί ότι μας πήραν με το ζόρι, για να μην ξεσπάσουν στην οικογένεια, τον μπαμπά, τον είχαν δει δυο – τρεις φορές. Τον έπερναν, χωρίς λόγο, του έριχναν ένα ξύλο και τον έφερναν στην κουβέρτα... Θυμάμαι έναν λοχία είχε συνεργαστεί και με τους Γερμανούς αυτός κυκλοφορούσε με το όπλο προτεταμένο, σκότωσε πολλούς, είχε απειλήσει και τον πατέρα μου, το όνομά του δεν το ξέρω, με το αξίωμα τους ξέραμε αυτούς.

Βγαίνω στον Όλυμπο, πήγαμε στον Νεζερό (Καλλιπεύκη). Εκεί ήταν η Επιμελειτία, εκεί ήταν και ο θεός μου ο Ζαρογιάννης, ο Νίκος. Αυτός ήταν επικεφαλής της επιμελειτίας Ανατολικής Θεσσαλίας. Έρχεται την άλλη μέρα να με δει, κλάμα εγώ «*δε θέλω, δε μ' αρέσει εδώ, θέλω το σπίτι μου...*», πείστηκα μετά ότι θα είναι καλύτερα. Μετά μας τοποθέτησαν, τη Δήμητρα την έστειλαν στα μαγειρεία, και έλεγαν μετά οι αντάρτες φάγαμε και μια φορά φαΐ της προκοπής, την άλλη την έστειλαν στα συνεργεία ραπτικής, έμενα με έβαλαν στη διάθεση της ταξιαρχίας, Ταξιαρχία 123, διοικητής ο Φεραίος. Επιτελάρχη είχαμε στην αρχή τον Γκριτζώνα, μετά ήρθε ένας Σωτηρίου. Μετά με έστειλαν και έμαθα γραφομηχανή, σ' αυτόν που δούλευε τη γραφομηχανή, η ταξιαρχία ήταν συγκροτημένη τότε που πήγα εγώ, είχε δύναμη. Έμεινα λίγο στη γραφομηχανή. Αργότερα μου είπαν να μπω στο κρυπτογραφικό, στο κρυπτογραφικό, έπρεπε να βάλουν και άνθρωπο έμπιστο, που να είναι όλη η οικογένεια εκεί, ήμουν και ανιψιά του

Ζαρογιάννη. Πρώτα έβλεπε ο κρυπτογράφος το τι έγραφαν και μετά πήγαιναν οι διαταγές στους ανώτερους. Επικεφαλής ήταν ένας Τάκης Παπαδημητρίου, αυτός με έμαθε, αν είσαι νέος μαθαίνεις γρήγορα. Εκεί τα πήγα μια χαρά και έμεινα μέχρι το τέλος, μέχρι που κρύψαμε τον ασύρματο, τον κρύψαμε στη κουφάλα ενός δέντρου, πέρα από την Αιγάνη από τον Παντελεήμονα προς τα πάνω. Το τηλεγράφημα του τέλους μας πέτυχε στα Χάσια, στην πορεία προς το Γράμμο. Όταν ήρθε ο ασυρματιστής κάτι κατάλαβε μου το έδωσε ανήσυχος «*Ο Γράμμος έπεσε, επιστρέψτε στη βάση σας*». Δεν το πιστεύαμε, μετά το είπε και το ραδιόφωνο στη «*Φωνή της Αλήθειας*». Από τα Χάσια γυρίσαμε στον Όλυμπο εμείς. Επαφή συνεχίζαμε να έχουμε, ο ασύρματος δούλευε μέχρι που τέλειωσε η μπαταρία, μετά απομονωθήκαμε, έβγαλαν στρατό παντού.

Να πω εδώ και ένα άλλο περιστατικό, εμάς μας είχαν τρελάνει τα αεροπλάνα στο χτύπημα. Ήταν μια μεγάλη πέτρα που έκανε βαθούλωμα, ήμασταν τέσσερις κοπέλες, χωνόμαστε εκεί και οι τέσσερις. Έβλεπα τα αεροπλάνα που έκαναν στροφές, αυτά φαίνεται μας έβλεπαν, μας είχαν εντοπίσει. Βλέπω ένα να αρχίζει να χαμηλώνει, καταλαβαίνω ότι πάει να ρίξει «*Φεύγουμε*» λέω... και τινάζομαι απέναντι, απέναντι ήταν ο Βασίλης ο Τσιρώνης, απλώνει το χέρι, με τραβάει και εκείνη την ώρα πέφτουν οι ριπές και σκοτώθηκαν τα κορίτσια. Από τύχη γλίτωσα, είχα κάποια παρατηρητικότητα και επειδή μας χτύπησαν πάρα πολλές φορές είχα λίγο πείρα, αυτά ήταν από συνεργεία δεν είχαν ξαναβγεί σε χτύπημα. Τα δύο ήταν επιστρατευμένα, είχαμε και αυτό το χάλι, θα κάνεις επανάσταση μ' αυτούς που δε θέλουν. Αυτό ήταν κουταμάρα, με ανθρώπους ξένους προς το κίνημα...

Αυτός ο Βασίλης, τι καλό και φιλότιμο παιδί, μόλις κάποιος σταματούσε αμέσως αυτός να του κρατήσει το όπλο να τον ξεκουράσει, σκοτώθηκε και αυτός αργότερα. Ήταν από το Δερελή (Γόννοι), όσους γνώρισα από αυτό το χωριό ήταν πολύ φιλότιμοι άνθρωποι και είχαν και πολύ καλή σχέση με τον πολιτισμό, φαινόταν διαβασμένοι ακόμα και αν δεν είχαν τελειώσει γυμνάσιο. Αργότερα έμαθα ότι από προπολεμικά είχαν ισχυρό κομμουνιστικό κίνημα στο χωριό αυτό, είχαν βιβλιοθήκες, ίσως αυτό τους βοήθησε.

Στον Όλυμπο πίσω ήμασταν άλλοι από δω άλλοι από εκεί διάσπαρτοι, άρχισαν και οι λιποταξίες... Πολλοί πήγαν και παρουσιάστηκαν... «*Αν με πιάσουν εδώ θα με σκοτώσουν...*» ήταν μεγάλο το δίλημμά... Ξέρεις πόσα παλληκάρια παρουσιάστηκαν; Και ξέρεις μερικούς από αυτούς τους συναντούσα μετά από χρόνια στο δρόμο και γύριζαν το κεφάλι, ντρέπονταν... Ήταν καλά παιδιά, εγώ τα έζησα χρόνια, τα ήξερα.

Μετά, όταν με πιάσανε, πολλοί από αυτούς προσπάθησαν να με βοηθήσουν, ενώ ήταν με τους άλλους και είχαν και όπλο. Κανένα από αυτά τα παιδιά, δεν είπε ότι εγώ ήμουν στον Ασύρματο. Ένας Παπαθανασίου, που ήρθε φιγουράτος από το Γράμμο και εδώ παρουσιάστηκε αμέσως, αυτός τους το είπε, αλλά εγώ δεν το παραδέχτηκα και δεν τον πολύ πίστεψαν μάλλον. Θυμάμαι, ένας λοχαγός, που με ανέκρινε, είπε «Τα λέει αυτός για να σώσει το κεφάλι του, σιγά μη βάζαν μια κοπέλα στον ασύρματο.» Είχα την τύχη στον Πυργετό να είναι διοικητής σε όλη την περιφέρεια ένας συνταγματάρχης που ήταν στη σχολή Ευελπίδων με το θείο μου. Αυτός κάλεσε τον παππού μου, όταν με έπιασαν, πρέπει με τον παππού να είπε πολλά... «*Αν ήταν για τα αγόρια δεν θα 'ρχόμουν, ήρθα για την εγγονή μου...*» του είπε ο παππούς. Έδωσε αυτός εντολή και με πήραν νύχτα από την Καλλιπεύκη στον Πυργετό, αν είχα μείνει στην Καλλιπεύκη θα με σκότωναν.

Τέσσερα- πέντε άτομα που είχαν μείνει από τη μεραρχία, κρύβονταν μέχρι το Μάρτιο του 1950. Λένε ότι είχε ακόμα χιόνι και τους ανακαλύψαν από τις πατημασιές στο χώμα. Αυτό μου το είπε ένας Κρανιώτης δεξιός, αλλά μπορεί να είναι αλήθεια. Τα σκότωσαν τα παιδιά μέσα στην καλύβα που κρύβονταν και έφεραν τα κεφάλια τους στον Πυργετό, να δείξουν το κατόρθωμά τους τα κτήνη. Πρόσφατα έμαθα ότι το κεφάλι του ενός το πήγαν στο χωριό του στην Καρδίτσα και το έβαλαν έξω από το σπίτι της αδερφής του, σκέψου τα κτήνη... Μου το είπαν πριν λίγο καιρό οι αδερφές του διάβασαν το βιβλίο και με πήραν τηλέφωνο.

Μετά από τον Πυργετό με πήγαν στη Λάρισα, έμεινα 2-3 μέρες στο κρατητήριο σε ένα αστυνομικό τμήμα στην Νικηταρά, στη συνέχεια ήμουν υπόδικη στις φυλακές της Λάρισας. Περνάω από στρατοδικείο το φθινόπωρο του '50, την ημέρα που άνοιγε το παζάρι στη Λάρισα, καταδικάζομαι σε ισόβια. Ως ισοβίτισσα με στείλαν στις φυλακές Αβέρωφ, δεν κρατούσαν βαρυποινίτισσες στη Λάρισα. Έμεινα μέσα δέκα χρονάκια και κάτι, αποφυλακίστηκα το Σεπτέμβρη του 1960. Στη φυλακή βρήκα 1100 πολιτικές κρατούμενες, ήταν και πολλές αντάρτισσες, που είχαμε ανταμώσει στο Βουνό. Αυτές οι μεγαλύτερες με πήραν στα χέρια που λέμε, να μου πάρουν τα πράγματα, να με πλύνουν... Εκεί ήταν μια οργανωμένη ζωή, χωρίς πολλούς καβγάδες. Υπήρχε και η κομματική ιεραρχία, σα μηχανισμός που συντόνιζε, η διοίκηση το ήξερε αλλά δεν μπορούσε να στοιχειοθετήσει τίποτα. Μετά έγινα και υπεύθυνη της βιβλιοθήκης και διάβαζα και τα βιβλία που ήταν υπό περιορισμό, χωρίς να με παίρνει κανείς είδηση, για παράδειγμα το «Για ποιον χτυπάει η καμπάνα» ήταν υπό περιορισμό και από τη διοίκηση και από τη δική μας την καθοδήγηση.

Για όλη αυτή τη διαδρομή σου και τη συμμετοχή σου μέχρι εδώ μετάνιωσες;

Στις τότε συνθήκες, αν σκεφτόμουν όπως σήμερα, ίσως θα είχα φύγει και γρηγορότερα, παρόλο που πέρασα τα πάνδυνα. Εκεί ένιωθες ελεύθερη, ενώ εδώ νταγκ η πόρτα και η καρδιά χτυπούσε συνέχεια, κατάλαβες... Εδώ ήσουνα λεία στον πρώτο τυχόντα, δε σέβονταν τίποτα. Τα δικά μας τα παιδιά, δε γύριζε ποτέ κανένας να σου πει τίποτα, αν δεν το 'θελες. Όχι ότι δεν υπήρχαν σχέσεις, αλλά ήταν αμοιβαίες. Αυτό το λέω πάντα και θα το λέω μέχρι που να πεθάνω, εκεί ήμασταν και εμείς άνθρωποι, όχι λεία στον κάθε τυχόντα. Ακόμα και μες τη νύχτα κατά λάθος να ξέκοβες από τους άλλους, όποιος ήταν κοντά ήξερες ότι θα σε βοηθήσει σαν αδερφός, υπήρχε εμπιστοσύνη. Νομίζω ότι τα παιδιά ήταν αλλιώτικα, ύστερα έβλεπαν και πώς συμπεριφέρονταν οι άλλοι, οι μεγαλύτεροι, ίσως ήταν και αυτό παράδειγμα. Υπήρχαν και ποινές, αλλά το θέμα ήταν ότι το καταλαβαίνουν το σωστό, όχι ότι φοβόταν τις ποινές.

Όχι δε μετάνιωσα, για τίποτα, εγώ ανέβηκα στο Βουνό, γιατί στον Πυργετό κινδύνευα. Για τις ιδέες μου δε μετανιώνω. Ότι δεν έπρεπε να γίνει ο Εμφύλιος είμαι πεπεισμένη χίλια τα εκατό. Ήταν άδικο, άδικες οι θυσίες, τζάμπα πολεμήσαμε, τζάμπα ταλαιπωρηθήκαμε, τζάμπα καταστραφήκαμε. Αλλά δεν είχαμε άλλη επιλογή... Δεν υπήρχε πια ενθουσιασμός ξέραμε ότι πάμε για το θάνατο.

Είχαμε δίκιο, πώς να μετανιώσουμε που υπερασπιστήκαμε το δίκιο.

Βιογραφικό Νίτσας Τσάπανου- Τάσου

(Το βιογραφικό σημείωμα παρατίθεται, όπως ακριβώς δόθηκε από την ίδια την αφηγήτρια)

Η Νίτσα Τάσου γεννήθηκε και μεγάλωσε στην Κρασιά Ολύμπου ένα ορεινό χωριό του νομού Λάρισας. Τελείωσε το δημοτικό στην Κρασιά, όταν κηρύχθηκε ο Ελληνοϊταλικός πόλεμος αναγκάστηκε να διακόψει το σχολείο. Το Μάιο του 1948, υποχρεώθηκε να βγει στο βουνό, προκειμένου να γλιτώσει από τους ομαδικούς βιασμούς που γίνονταν σε βάρος των γυναικών από παρακρατικούς. Έμεινε στον Όλυμπο για 18 μήνες ως κρυπτογράφος, μέχρι το Δεκέμβριο του 1949, όπου πιάστηκε και στάλθηκε στις φυλακές της Λάρισας, πέρασε στρατοδικείο και καταδικάστηκε σε ισόβια. Χρόνια μετά, κατόπιν αίτησης στο συμβούλιο Χαρίτων, η ποινή της μειώθηκε στα 15 χρόνια, έτσι μπόρεσε και αποφυλακίστηκε έχοντας εκτίσει τα δύο τρίτα της ποινής της. Βγαίνοντας από τις

φυλακές γνώρισε τον επίσης πρόσφατα αποφυλακισθέντα Μίμη Μπουκουβάλα, μετέπειτα σύζυγό της, με τον οποίο απέκτησε δύο παιδιά.

Μαρτυρία Αλεξάνδρα Γκούθα – Κατσιαμάκα

(Η καταγραφή βιντεοσκοπήθηκε στις 2/9/2013 από το Δ. Μπάρμπα στους Γόννους Λάρισας. Η μεταγραφή σε κείμενο έγινε από την ερευνήτρια.)

Γεννήθηκα εδώ (Γόννοι) το 1928. Ονομάζομαι Αλεξάνδρα Γκούθα στον πατέρα μου Κατσιαμάκα στον άνδρα μου. Ήμασταν μεγάλη οικογένεια, εννιά παιδιά. Μου είπε κι άλλος για να ρθει, αλλά δε θέλησα, σε σένα θα τα πω, που είσαι από το χωριό και σε ξέρω και κάν τα ό,τι θέλεις... Πριν από τ' αντάρτικο ζούσαμε στο χωριό και κάναμε δουλειές αγροτικές όπως όλοι, καπνά ελιές τέτοια. Με το σχολείο καλά πάενα, το έβγαλα το δημοτικό, ήμουν καλή εγώ για γράμματα, αλλά που λεφτά για τέτοια.

Τώρα αυτά για τον αγώνα που θες να μάθεις. Εδώ στο χωριό και πριν τον πόλεμο είχαμε αρκετούς οργανωμένους, τώρα πώς και γιατί δεν ξέρω, ίσως το 'χαμε στο αίμα μας να είμαστε Κουκουέδες. Αυτά τα έχω ακούσει μοναχά.

Θυμάμαι όταν ήρθαν οι Γερμανοί το Πάσχα το '41 ήμασταν στο χωράφι του Κοντογιάννη, είχαμε πάει για μεροκάματο. Οι Γερμανοί, μια φάλαγγα ήρθαν από το Νιζερό, από εκεί τους είδα εγώ, μόλις το καταλάβαμε κρυφτήκαμε. Μείναμε εκεί και δεν ξέραμε κατά που να κάνουμε. Μετά από ώρες, κατευκαμε στα σπίτια μας, όχι από το δρόμο, φοβόμασταν, μέσα από τους μπαχτσέδες.

Με τους Γερμανούς όταν ρίχναν τους όλμους από τα Τέμπη, το είχαμε αδειάσει το χωριό κρυφτήκαμε πάνω στο δάσος στο Μαμούθι... Σαράντα μέρες περίπου καθίσαμε εκεί απάνω...Είχαμε φτιάξει καλύβες και μέναμε, ο ΕΛΑΣ είχε φτιάξει και φούρνους να ψένουμε και άλλα χρειαζούμενα. Το φούρνο, που λες ότι ακόμα είναι εκεί απάνω τον έφτιαξε ο Θεοχάρης ο Τσαπλές. Και μόλις έριχναν οβίδες παέναμε και χωνόμασταν εκεί να μη μας πάρουν οι οβίδες. Θυμάμαι κατεβήκαμε μια μέρα με την αδερφή μου να πάρουμε πράγματα από το σπίτι, μαζί με άλλους από τη γειτονιά, δεν ακουγόταν θόρυβος και είπαμε θα έφυγαν οι Γερμανοί. Όπως πλησιάσαμε το σπίτι ακούμε θόρυβο από μέσα, λέμε Γερμανοί θα 'ναι... κι όμως ήτανε δικοί μας που συνεργάζονταν με τους Γερμανούς

και μπήκαν να κλέψουν, σάμπως τι είχαμε να πάρουν... Δε λέω γι αυτούς που ήταν επίσημα δωσίλογοι και επιτάζαν τα καπνά για τους Γερμανούς. Τότε έκαψαν πολλά σπίτια στο χωριό, το δικό μας δεν το έκαψαν...

Οι Ιταλοί είχανε πάρει τη μάνα μου στη φυλακή και άλλες δυο αδελφές τις, γιατί ο αδελφός τους ήταν στον ΕΛΑΣ. Φαρμάκη την έλεγαν τη μάνα μου στο πατρικό της. Μαλτέζος ήταν το ψευδώνυμο του μπάρμπα μου, σκοτώθηκε στα Τρίκαλα στις μάχες με τους Γερμανούς. Τώρα πόσο καιρό την κράτησαν δεν θυμάμαι.

Εγώ οργανώθηκα στην ΕΠΟΝ, όχι πιο πριν, θα ήμουν 14-15 χρονών περίπου. Στο χωριό από γυναίκες μπροστά τραβούσαν η Κατίνα η Τσόκου, η Λένω η Γουγουλιά και κάποιες άλλες δε θυμάμαι ονόματα. Με την ΕΠΟΝ κάναμε χορούς, γιορτές να διασκεδάσουμε τον κόσμο και κάναμε και όποια δουλειά μας λέγαν, όπου μας λέγαν πάναμε να βοηθήσουμε. Μας έκαναν συγκεντρώσεις και μας μιλούσαν οι μεγαλύτεροι, μας ορμήνευαν τι να κάνουμε, ήταν και χωριανοί ήταν και ξένοι. Εγώ ήμανε μικρή βοηθούσα δεν είχα μόνη μου τη δουλειά, και στο μαγείρεμα και στο πλέξιμο και σε ότι άλλο μας ανάθεταν. Κάποιες λίγο πιο μεγάλες τις έπαιρναν να μάθουν και σκοποβολή για να 'ναι στον εφεδρικό ΕΛΑΣ. Για το πρώτο αντάρτικο δεν έχω να σου πω πολλά σα γιορτή με φάνηκε.

Στο άλλο το αντάρτικο βγήκα με επιστράτευση, δεν βγήκα μόνη μου. Ήρθανε σπίτι και με πήραν, διαμαρτυρήθηκε η μάνα μου, αλλά τι να έκανε...; Μας πήραν και μας συγκεντρώσαν σε ένα σπίτι του Δημηρά νομίζω, όλοι οι άλλοι ήταν άντρες, μόνη γυναίκα ήμανε εγώ. Μας πήραν μετά και μας ανέβασαν στο Νεζερό (Καλλιπεύκη) εκεί βρήκα πολλούς χωριανούς τον Χατζηκύργιο, τον Οικονομίδη και πολλούς άλλους. Μετά ανεβήκαμε στην Πατωμένη (Πλάτωμα, πάνω από το χωριό Καλλιπεύκη. Σήμερα έχει αναπλαστεί και έχει δημιουργηθεί ένας χώρος κατάλληλος για εκδρομές.) Το τηλεφώνιο που δούλεψα ήταν στην Πατωμένη, εκεί που είναι η βρύση. Εκεί έκατσα έξι μήνες περίπου στο τηλέφωνο. Τα έμπεδα ήταν πίσω από τον Αη Γιάννη (περιοχή της Καλλιπεύκης με μεγαλύτερο υψόμετρο) και πιο πέρα ήταν το νοσοκομείο.

Χειμώνας ήταν όταν με πήραν, τέλη Φλεβάρη, χιόνιζε έκανε κρύο. Πού να ξερα τότε, ότι μετά από τόσα χρόνια, θα ζω και θα θέτε να μάθετε, να γραφα και ημερομηνίες να σας έλεγα. Το πρώτο βράδυ που μείναμε κει απάνω κρύο, χιόνι και εγώ με ένα κιλίμι που είχα από το σπίτι μου. Το πρωί που ξύπνησα, άρχισα να περπατάω, ούτε να φύγω ήθελα, ούτε που πάνα ήξερα. Ο δρόμος με έβγαλε στο νοσοκομείο, ωραίο νοσοκομείο, δεν είχα

ξαναδεί τέτοιο, με κρεββάτια, γιατρούς, οργανωμένο πράγμα, σάματις ήτανε κανονικό όχι αντάρτικου στρατού.

Τους ειδοποίησαν από εκεί και ήρθαν και με πήραν. Πήγαμε πίσω στο Νεζερό. Δε με μαλώσανε που φυγα δε μου παν τίποτα, αλλά και να μ' αφήσουν να φύγω δεν μπορούσαν, είχα δει πράματα, αν τα κατέδιδα... Εκεί με πήρε στην προστασία του, πώς να το πούμε, ο Τάσος ο Τσαμπαλής απ' τη Ραψάνη. Ο Τάσος είχε φέρει και την οικογένεια του στο Νεζερο. Ήταν η δικιά μου η καλύβα, που είχα το τηλέφωνο και παραδίπλα η δικιά τους με την Παρασκευούλα. Ήμασταν δυο τηλεφωνήτριες, τώρα ποια ήταν η άλλη με με ρωτάς, άλλαζαν συχνά, όσο έμεινα εκεί ήρθανε 3-4. Από κει πήγαίνα κάθε τόσο με τα πόδια και έκανα έλεγχο τη γραμμή μέχρι την Καρυά, όχι μόνη μου συνήθως είχα και δυο άλλους αντάρτες μαζί. Σιγά σιγά συνήθσα, δεν ήταν κι άσκημα. Με βοηθούσαν, με προστάτευαν ήμανε και μικρή σαν παιδί τους με είχανε.

Να σε πω μια ιστορία να καταλάβεις. Απ' την άλλη μεριά στον Αη Γιάννη ήταν τα μαγειρεία στα έμπεδα, για το στρατό και την πολιτική οργάνωση. Όταν μαγειρεύαν κρέας, φώναζα εγώ στο Στέργιο απέναντι ή σε όποιον ήταν υπεύθυνος στο μαγεργειό «Θέλω να με κρατήσεις σκοταρια» κι αντιλαλούσε το βουνό. Κι όποτε είχανε με φέρνανε.

Να σε πω και τη διοίκηση, εγώ ήμουν στην αρχή στο λόχο του Ράτζιου, ταξίαρχος ήταν ο Μπαντέκος από την Τσαριτσάνη. Όταν φύγαμε από το Νεζερό πήγαμε στη Σκαμνιά. Έκανα και στην ταξιαρχία του Φεραίου από τον Αλμυρό. Την πρώτη φορά φτάσαμε μέχρι τη Μακρακόμη, τι Ήπειρο, τι Κόζιακας όλα τα περάσαμε γύρω γύρω. Μετά πήγαμε να χτυπήσουμε το Καρπενήσι, εμείς μείναμε στην άκρη σε ένα πρόχωμα. Εγώ είχα το τηλέφωνο πάλι. Το δεύτερο βράδυ πήραμε το Καρπενήσι, εμένα με ειδοποίησαν απ' το τηλέφωνο να κατεβώ και ξεκίνησα μόνη μου, δεν είχα άλλο σύντροφο να ξέρει που έχει νάρκες. Όπως περπατούσα με είδαν αντάρτες που φύλαγαν τα περάσματα, μου φώναξαν να μην κουνηθώ ήμουνά μέσα σε ναρκοπέδιο, ήρθε και με πήρε κάποιος που ήξερε σχεδόν σηκωτή, είχα και το τηλέφωνο και κουβαλούσα. Με κατέβασαν στον κεντρικό δρόμο να πάω για το Καρπενήσι. Στο δρόμο είδα ένα φυλάκιο στρατιωτικό πεινούσα φαίνεται, μπήκα μέσα, βρήκα γαλέτα στρατιωτικά και έτρωγα, σα να μη συμβαίνει τίποτα, δε με έκοβε ντιπ, τώρα που το σκέφτομαι, φόβο δεν είχα; Όπως έστριψα να μπω στην πλατεία, είδα τα αεροπλάνα που έρχονταν να ανιχνεύσουν, ίσα που πρόλαβα να κρυφτώ... Ένα απ' τα αεροπλάνα το έριξαν οι αντάρτες.

Μες στο Καρπενήσι με το τηλέφωνο έκατσα δεκατέσσερις μέρες. Όλη η περιφέρεια φυλάγονταν δεν γινόταν να ρθει στρατός. Κάποια στιγμή ανεύκαμε στο Βελούχι και έριξε ένα χιόνι δεν μπορούσαμε να κατέβουμε, είχα και το τηλέφωνο στον ώμο. Μετά τις μάχες της Αγιάς ήμασταν σε σκηνές στην Καρύτσα στο δάσος μέσα. Εκεί στο τηλεφωνείο ερχόταν και ο Γιώτης να τηλεφωνεί έτσι με το τηλεφωνείο γνώρισα και τον Καπετάνιο ήταν και ο Λουλές εκεί και άλλοι. Μετά μας πήγαιναν για το Καϊνακτσαλαν και πέσαμε στην ενέδρα στη Βαλανίδα κόπηκε η φάλαγγα στη μέση. Καταφέραμε και γλυτώσαμε απ' τους Μάηδες που ήταν εκεί και γυρνούσαμε μες στη νύχτα κουρασμένοι, νηστικοί και σχεδόν ξυπόλητοι τ' άρβυλα είχαν διαλυθεί από τα νερά και το περπάτημα, τα πόδια μου ήταν γεμάτα πληγές.

Από το Καρπενήσι μας γύρισαν πάλι στον Κόζιακα, στο Λιδορίκι σε μια μάχη, ένας αδερφός σκότωσε τον αδερφό του, ο ένας ήταν αντάρτης ο άλλος στρατιώτης... Άστα μην τα συζητάς περάσαμε πολλά παιδάκι μου... τι να σου πω και τι να αφήσω... Εκεί στις μάχες στον Κόζιακα δεν είχα πια τηλέφωνο ήμουνα γεμιστής, τότε τραυματίστηκα σε μια μάχη, στο χέρι από βλήματα και το παλληκάρι που ήταν δίπλα μου στο φυλάκιο σκοτώθηκε. Η κατάσταση είχε δυσκολέψει, να φάμε δεν είχαμε, τρώγαμε ότι βρίσκαμε, όταν βρίσκαμε και ήμασταν από τη μια μάχη στην άλλη.

Ύστερα, όταν γυρίζαμε κατά δω, ήμασταν λίγα άτομα, δεν είχαμε και τροφές, μας έπιασαν σε ένα χωριό Νεοχώρι, πάνω απ' την Καρδίτσα. Κάποιοι πρόλαβαν και το έσκασαν εμείς τι να κάναμε παραδοθήκαμε, τα περισσότερα κορίτσια ήμασταν. Ευτυχώς με 'κοψε και κάτι φωτογραφίες που 'χα από το Καρπενήσι της έχωσα κάτω από κάτι φύλλα και δεν τις βρήκαν πάνω μου.

Από κει μας πήγαν στα Τρίκαλα, σε ένα σπίτι φυλακή και μετά στο Τρίκερι. Δίκη κανονική δεν έγινε μας ανακρίνανε μοναχά. Στο Τρίκερι ήταν και η Κούλα, απ' το χωριό αλλά αυτή ήταν στις πολιτικές κρατούμενες, που πέρασαν και από δίκη, εμείς ήμασταν απλές ανταρτίνες, που δεν ήξεραν ακόμα τι να μας κάνουν. Όσες τις έδιναν καλές συστάσεις απ' έξω ο κόσμος που τις ήξερε τις απολύαν. Για μένα βγήκαν κάποιοι καλοθελητάδες απ' το χωριό και είπαν διάφορα, ότι με είδαν να κατεβαίνω με τους αντάρτες στο χωριό, ότι έκανα το ένα το άλλο διάφορα... και δε μ' αφήκανε. Στο Τρίκερι έμεινα μήνες τέσσερις θα τανε περίπου και μετά στο Μακρονήσι μέχρι το '52 ανήμερα του Αη Γιώργη που απολύθηκα. Στο Τρίκερι ήμανε με την Έλλη τη Λουλέ, τη γυναίκα

του Βασίλη, με την Παπαχατζοπούλου τη Στέλλα και με πολλές άλλες, αλλά με την Έλλη και τη Στέλλα κοιμόμασταν στο ίδιο στρώμα. Η Έλλη ήταν και σπουδαγμένη σε πανεπιστήμιο, η μάνα της ήταν η Μαρία Ιορδανίδου, που είχε γράψει τη Λωξάνδρα. Στη Μακρόνησο μετά συνάντησα κι άλλους χωριανούς, αλλά με τις πολιτικές κρατούμενες δεν μας αφήναν να έχουμε επαφή.

Μαρτυρία: Κατίνα Τσιάρα- Πατσούρα

(Η μαρτυρία βιντεοσκοπήθηκε από το Δ. Μπάρμπα την άνοιξη του 2010, πιθανότατα τέλη Μαρτίου ή αρχές Απριλίου στο γενικό νοσοκομείο Λάρισας. Η μεταγραφή σε κείμενο έγινε από την ερευνήτρια.)

Λέγομαι Κατίνα Τσιάρα στο πατρικό Πατσούρα είμαι από την Τερψιθέα, εκεί γεννήθηκα το 1921. Ήμασταν εφτά αδέρφια, τέσσερα αγόρια και τρία κορίτσια. Οι γονείς μου ήταν εργάτες γης και κάποια χρόνια είχαν και βαρέλι με νερό. Μεγαλώνοντας πήγα να δουλέψω σε εργοστάσιο, στον κύριο Καζαντζή στο υφαντουργείο.

Τα αδέρφια μου τα μεγάλα, ο ένας ήταν τσαγκάρης και ο άλλος σιδεράς ήταν στο κίνημα από τη δικτατορία (του Μεταξά), αλλά δε θυμάμαι λεπτομέρειες να σας πω. Εγώ οργανώθηκα μετά τον πόλεμο, στην κατοχή, μπήκα στο ΕΑΜ. Κάναμε συγκεντρώσεις εδώ και εκεί. Πετούσαμε προκηρύξεις τα βράδια, και τις κολλούσαμε στα τηλεγραφοξύλα. Οργανώθηκα και είχα δράση μέσα στη Λάρισα.

Θυμάμαι τους βομβαρδισμούς στη Λάρισα. Οι περισσότεροι είχανε φύγει είχανε πάει στα χωριά τους, εμείς μέναμε κοντά στο στρατιωτικό νοσοκομείο, τρέχαμε και κρυβόμασταν στα καταφύγια έτσι γλυτώσαμε. Στην πείνα του '41 ήμουν στη Λάρισα, εμείς βρίσκαμε κάτι να φάμε από τα αδέρφια μου τα μικρά που δουλεύαν σε κτηματίες, ο ένας είχε τρακτέρ. Στη Λάρισα δεν πέθαναν πολλοί από την πείνα. Υπήρχαν πεινασμένοι, υπήρχε πείνα, αλλά νεκρούς στο δρόμο σε βλέπαμε. Χειρότερα ήταν τα πράγματα στο Βόλο από όσο μαθαίναμε. Από την αρχή της κατοχής στη Λάρισα έδρασαν οι Λεγεωνάριοι, αυτοί κοιτούσαν να πλανέψουν τα κορίτσια από τις αριστερές οικογένειες για να τα πάρουν με το μέρος τους.

Φυλακή έκανα την περίοδο της Κατοχής, ήμουνα 7-8 μήνες δε θυμάμαι πια στη πυριτιδαποθήκη εδώ στη Λάρισα. Μας έπιασαν νύχτα έξω είχαμε βγει να μοιράσουμε προκηρύξεις και να κολλήσουμε στα τηλεγραφόξυλα, αλλά είχαμε προλάβει και δεν τα βρήκαν πάνω μας, γι αυτό δε μας σκότωσαν. Μαζί μας τότε ήταν και άλλοι συναγωνιστές δικασμένοι σε θάνατο. Ήταν δύσκολο όταν τους χαιρετούσαμε. Ήμασταν μαζί με τους μελλοθάνατους, στο ίδιο κελί.

Και η μάνα μου ήταν αγωνίστρια, ήταν οργανωμένη στην Ε.Α. βοήθησε και τον αδερφό μου να δραπετεύσει, ήταν και αυτός στην πυριτιδαποθήκη, δικασμένος σε θάνατο, πριν πιάσουν εμένα. Τα μικρότερα αδέρφια μου δουλεύαν τότε σε ένα εργαστήριο επεξεργασίας ξύλου. Δώσαν λοιπόν στη μάνα μου κάτι μικρά πριονάκια, σαν ψεύτικα τόσο μικρά. Τα πήγε μάνα μου στη φυλακή, μπορούσαν να τους πάνε φαγητό τότε. Τώρα πώς τα πέρασε από τον έλεγχο και δεν την πιάσανε δεν ξέρω. Στο κελί ήταν και άλλοι τέσσερις δραπέτευσαν όλοι μαζί.

Παντρεύτηκα το 1942, όλη μου η οικογένεια ήταν εδώ στη Λάρισα, όλοι ήταν οργανωμένοι. Ο άντρας μου ήταν αντάρτης στον ΕΛΑΣ στο πεζικό.

Θυμάμαι είχαμε πάει σε μια περιοχή λίγο έξω από την πόλη, δε θυμάμαι ακριβώς που. Μας είχε δοθεί εντολή από την οργάνωση, θα έριχναν κασάκια με λίρες και εμείς πήγαμε να τα συλλέξουμε. Πρώτη φορά έβλεπα λίρες, έπιασα δυο- τρεις στα χέρια μου να δω πώς είναι, όχι να τις πάρω να τις δω ήθελα μονάχα. Δεν ήταν για μας ήταν για τον αγώνα, όχι για έναν, αλλά μέσα από τον αγώνα να σωθούμε όλοι. Η απελευθέρωση με βρήκε στη Λάρισα. Η απελευθέρωση με βρήκε στη Λάρισα. Μετά την απελευθέρωση εγώ δε διώχτηκα πολύ, κάποιες απειλές μόνο, ούτε φυλακή με βάλαν. Ο άντρας μου βγήκε και στο δεύτερο αντάρτικο, εγώ δεν είχα όμως πια καμιά ανάμιξη. Δήλωση δεν υπέγραψα, γιατί κάποιον νομίζουν ότι γι αυτό δεν με κυνήγησαν. Δήλωση δε θα υπέγραφα ποτέ δεν θα το έκανα εγώ αυτό το πράγμα.

Μαρτυρία Λένω Πατσιατζή – Γουγουλιά

(Η μαρτυρία μαγνητοφωνήθηκε από τον Δ. Μπάρμπα στη Λάρισα, ο χρόνος καταγραφής με επιφύλαξη τοποθετείται την άνοιξη του 1998. Η ψηφιοποίηση της μαγνητοφώνησης και στη συνέχεια η μεταγραφή της σε κείμενο έγιναν από την ερευνήτρια.)

Όταν κηρύχτηκε ο πόλεμος εγώ ήμουν μεγάλη πρέπει να ήμουνα 18 χρονών. Μετά με την κατοχή μας έκαψαν το σπίτι και φύγαμε από το χωριό, πήγαμε στη Ραψάνη, ήταν πολλές οικογένειες Δερελιώτικες στη Ραψάνη. Το δικό μας το κάψαν την πρώτη φορά που κάψαν σπίτια στο χωριό, 8 μοναχά κάψαν τότε μαζί και το δικό μας. Στη Ραψάνη δεν κάψαν πολλά σπίτια, μόνο ένα του Θόδωρου του Ζούδη, έκαναν γλέντι εκεί οι αντάρτες, το μάθαν οι Γερμανοί, ανέβηκαν και το έκαψαν. Εκείνο το βράδυ, είχε έρθει στο σπίτι μας ένας πρώτος μου ξάδερφος, αντάρτης, ήταν άρρωστος και ήρθες να τον περιποιηθούμε λίγο. Γέμισε η πλατεία της Ραψάνης Γερμανούς, παρά τρίχα γλίτωσε, τώρα από ποιο πέρασμα τον έβγαλαν και γλίτωσε δεν ξέρω.

Μας περιποιήθηκε πολύ η οργάνωση της Ραψάνης, μας καλοδέχτηκαν σαν συγγενείς και τρόφιμα μας έδωσαν και σπίτια να μείνουμε, τώρα ποιοι ήταν υπεύθυνοι εκεί δεν ξέρω. Εμείς μέχρι να πάμε στη Ραψάνη είχαμε άγνοια για την οργάνωση, εκεί οργανωθήκαμε. Είχε φύγει ήδη αντάρτης ο μεγάλος μου αδερφός, ξέραμε ότι κάτι γίνεται, αλλά τι και πώς μάθαμε στη Ραψάνη. Εγώ αρχικά οργανώθηκα στην ΕΠΟΝ και στην Εθνική Αλληλεγγύη, στο χωριό γύρισα οργανωμένη, άλλα όχι στο κόμμα ακόμα. Στο κόμμα δε σε έβαζαν εύκολα, όπως στην ΕΠΟΝ, έπρεπε να σε δοκιμάσουν πρώτα να σε ψυχολογήσουν, αν αντέχεις. Σιγά σιγά ξανακτίσαμε ένα σπίτι χαμηλούτσικο, όχι τίποτα σπουδαίο, κάτι καλύτερο από καλύβι και γυρίσαμε στο χωριό.

Με την κατοχή οι οργανώσεις κάναν διάφορες εκδηλώσεις στο χωριό, έπαιζαν και θέατρο. Ο Κυριάκος, ο άντρας μου, έπαιζε με τη Μαρίκα τη Χατζηκύργιου και πολλά άλλα κορίτσια και παιδιά. Η Μαρίκα λοιπόν έπαιζε τη μάνα του, και εκείνος έπρεπε να την αγκαλιάσει σαν μάνα του. Και από κάτω λέει η πεθερά μου «Αυτή που παίζει τη μάνα του, την αγκάλιασε και τη φίλησε, εμένα που είμαι μάνα του, ποτέ δε με αγκάλιασε...». Τα έργα οργανώνονταν και παίζονταν από τις οργανώσεις, όσοι παίζαν ήταν οργανωμένοι είτε στην ΕΠΟΝ είτε στο ΕΑΜ. Έπαιζαν διάφορα έργα, αυτό που σου είπα παραπάνω ήταν «η απελευθερωμένη Ελλάδα», άλλο ένα θυμάμαι, τη Γκόλφω, παίζανε και σατυρικά σκετσάκια. Στο θέατρο θυμάμαι να πρωτοστατούν τον Οικονομίδη, τον Βάιο Κορδέλα και τον Σταυριανόπουλο. Πάνω από τον Αη Γιώργη είχαν φτιάξει ένα καφενείο, «Εξοχικό» το έλεγαν εκεί έπαιζαν θέατρο, έξω όχι μέσα για να χωράει όλος ο κόσμος. Για να σε δώσω να καταλάβεις, που είναι σήμερα το κέντρο υγείας εκεί.

Μέρα έπαιζαν όχι νύχτα, ούτε φώτα είχανε, ούτε άλλους εξοπλισμούς. Μόνο με την κατοχή παίζονταν θέατρα, όχι μετά, μετά ήρθαν τα δύσκολα. Εμάς τις γυναίκες μας έκαναν συναντήσεις, έρχονταν και μας μιλούσαν, ξένες ήταν σπουδαγμένες διανοούμενες, ονόματα δε θυμάμαι. Ήταν αρκετές γυναίκες οργανωμένες, άλλες πιο δυναμικές, άλλες λιγότερο. Του Κοκκινόπουλου η Αθήνα, που ήτανε και κουτσή ήτανε πρώτη στον αγώνα, έκανε πολύ καλή δουλεία. Ήτανε με ψυχή και με καρδιά στον αγώνα. Ήταν και κουτσή και δεν την έδιναν και πολύ σημασία. Τώρα μην αρχίσω να λέω ονόματα και ξεχάσω καμία και στεναχωριέμαι μετά.

Στο χωριό είχαμε λαϊκή αυτοδιοίκηση και τα δικαστήρια θυμάμαι, ο Στέλιος ο Σάρρος ήταν εκεί. Τότε είχε γίνει ξεσηκωμός να μην παν οι δικοί μας να δουλέψουν για τους Γερμανούς, ούτε εδώ στην Ελλάδα, ούτε στη Γερμανία. Βασικά εδώ ήθελαν να κόψουν να κατεβαίνουν οι δικοί μας για δουλειά των Γερμανών στα Τέμπη, για τη Γερμανία τότε δεν το ξερα το άκουσα αργότερα. Γραμματέας τότε του κόμματος εδώ ήταν ο Γιαγκος ο Κοκκινόπουλος. Ο αδερφός μου ο Γιώργος έφυγε με το πρώτο αντάρτικο φθινόπωρο του '42 με τον ΕΛΑΣ, για πολύ καιρό δεν είχαμε καμια επαφή. Μαθαίναμε νέα του από τους Κουπατσαρέους, ήταν πάνω στο Περτούλι. Ήρθε όταν φύγαν οι Γερμανοί με τ' άλογο με τα φισεκλίκια του. Είχε μάθει ότι εγώ τα είχα φτιαγμένα με τον Κυριάκο, ο Κυριάκος ήταν υπεύθυνος του ΕΑΜ στο χωριό, και του έδωκε ο Κυριάκος το λόγο του ότι θα με πάρει.

Πολύ μετά μάθαμε από μια ανταρτίνα απ' την Κρασιά ότι σκοτώθηκε στο Γράμμο στις τελευταίες μάχες, είχε το ψευδώνυμο Καπετάν Γρεβενιώτης . Ο άλλος μου αδερφός ο Νάσος σκοτώθηκε σύμφωνα με πληροφορίες σε μια ανάπαυλα μάχης το '46 μόλις βγήκε στο αντάρτικο στη Ζιάκα Γρεβενών.

Με έπιασαν, μαζί με άλλους, ως πολιτική κρατούμενη γιατί είχα αδέρφια αντάρτες, μας πήγαν στα Τέμπη. Το 46 έγινε αυτό, αν θυμάμαι καλά. Εκεί με κάλεσε ο διοικητής να με ρωτήσει για τ' αδέρφια μου, εγώ του είπα «Ναι έχω δυο αδέρφια αντάρτες, αλλά τι φταίω, σάμπως με ρώτησαν, ούτε ξέρω που είναι, ούτε τι κάνουν.» Έπιασαν και την αδερφή μου μαζί με μένα. Εκεί μας ρωτούσαν ποιοι από το χωριό ήταν οργανωμένοι και άλλα τέτοια, ξύλο να δεις που φάγαμε τότε. Τρεις μήνες έκανα να κοιμηθώ ανάσκελα, το κορμί μου από την πλάτη και κάτω ήτανε μαύρο. Αλλά ότι και να μας έλεγαν εμείς «Δεν ξέρω τίποτα» απαντούσαμε. Ξέραμε πράγματα πολλά, αλλά δεν είπαμε κουβέντα. Μετά μας πήγαν στη Λάρισα στο στρατόπεδο στα πυροβολικά και μετά μας έστειλαν εξορία. Όταν

μας απολύσαν από την εξορία και ήρθαμε στο χωριό θυμάμαι μας είπαν «Από άντρες δε γλιτώσαμε, αλλά απ' τις γυναίκες καμιά δε μίλησε είσαστε παλληκάρια.»